

JULKAISUJA

3 • 2011

NUORTEN TALOUDELLINEN OSAAMINEN

määrittelyä, toimijoita, materiaaleja

Liisa Peura-Kapanen • Anna-Riitta Lehtinen

JULKAISUJA

3 • 2011

Nuorten taloudellinen osaaminen

määrittelyä, toimijoita, materiaaleja

Liisa Peura-Kapanen • Anna-Riitta Lehtinen

Kuluttajatutkimuskeskus, julkaisu 3 • 2011

Nuorten taloudellinen osaaminen – määrittelyä, toimijoita, materiaaleja

Liisa Peura-Kapanen, Anna-Riitta Lehtinen

Konsumentforskningscentralen, publikationer 3 • 2011

Ekonomisk kompetens bland unga – definitioner, aktörer, material

Liisa Peura-Kapanen, Anna-Riitta Lehtinen

National Consumer Research Centre, publications 3 • 2011

Young people's financial capability – definitions, actors, materials

Liisa Peura-Kapanen, Anna-Riitta Lehtinen

Julkaisija / Utgivare / Publisher
Kuluttajatutkimuskeskus
Kaikukatu 3, 00530 Helsinki
PL 5, 00531 Helsinki
Puh. 010 605 9000
Faksi (09) 876 4374
www.kuluttajatutkimuskeskus.fi

Kannen kuvat: istockphoto

ISSN 0788-5415
ISBN 978-951-698-242-0 (pdf-julkaisu)

TIIVISTELMÄ

Nuorten taloudellinen osaaminen – määrittelyä, toimijoita, materiaaleja Liisa Peura-Kapanen, Anna-Riitta Lehtinen

Finanssimarkkinoiden kehittyminen, nuorten media- ja teknologiakeskeinen elämäntapa sekä vastuullisuuden korostaminen taloudellisissa päätöksissä ovat haaste aikuisuuteen ja itsenäiseen talouteen siirtyvälle nuorelle. Nuorten valmiudet järkeviin taloudellisiin päätöksiin ovat usein puutteelliset, mikä johtuu muun muassa asenteista, tietämättömyydestä ja kokemattomuudesta.

Käsillä oleva tutkimus liittyy Toimijat, kanavat ja tavat nuorten taloudellisen osaamisen edistämiseksi (TOKATA) -hankkeeseen. Hankkeen kohderyhmänä ovat 15–20-vuotiaat nuoret. Ensimmäisessä osahankkeessa luodaan katsaus taloudellisesta osaamisesta käytettyyn terminologiaan, kartoitetaan nuorten taloudelliseen toimintaan ja osaamiseen liittyviä toimijoita Suomessa sekä arvioidaan nuorille suunnattua talousosaamisen materiaalia.

Suomessa nuorten taloudellisen osaamisen edistämiseen osallistuvat monet toimijat muun muassa tuottamalla materiaalia ja kouluttamalla. Koulujen kuluttajakasvatuksella on merkittävä asema nuorten taloustaitojen kehittämisessä. Yksityistalouden perusasioita opetetaan monissa eri oppiaineissa. Viranomaisten ohella talousosaamisen kehittämisessä on mukana julkisen sektorin toimijoita, järjestöjä ja säätiöitä sekä elinkeinoelämän järjestöjä ja yrityksiä. Vaikka yhteistyötä eri toimijoiden välillä on olemassa, puuttuu Suomesta kokonaissuunnitelma nuorten talousosaamisen edistämiseksi.

Tutkimuksen empiirisessä osassa arvioitiin eri kouluasteiden yhteiskuntatalouden oppikirjoja, nuorille suunnattua talousaiheista verkkomateriaalia sekä talousaiheisia pelejä. Materiaalit luokiteltiin taloudellisen osaamisen neljään osa-alueeseen: päivittäistalouden hallinta, talouden suunnittelu, finanssituotteiden valinta ja talousasioiden seuraaminen. Erityisesti oppikirjoissa käsitellään hajanaisesti ja osin suppeasti yksittäisiä teemoja. Oppikirjoissa ja verkkoaineistoissa keskeisiä teemoja ovat päivittäiset käytännöt rahatalouden hoidossa, eri tyyppisten luottojen esittely ja laskujen maksamatta jättämisen seuraukset. Talouden suunnittelu ja riskeihin varautuminen näyttäytyvät materiaaleissa vähäisessä määrin. Sijoittamista käsitellään lähinnä lukioiden kirjoissa.

Verkkomateriaalit täydentävät oppikirjoja, mutta ongelmana voi olla niiden saavutettavuus. Niitä tulisi kehittää hyödyntämällä nykyistä enemmän internetin mahdollisuuksia. Tällä hetkellä verkkomateriaalit ovat suureksi osaksi internetiin vietyjä esitteitä, joista puuttuvat vuorovaikutteiset elementit. Nuorten arjen käytännöt – sähköiset sopimukset, kännykän tai internetin välityksellä tapahtuva ostaminen ja maksaminen sekä luottojen hakeminen muualta kuin pankeista – eivät myöskään näytty materiaaleissa riittävästi.

Tiiviimpi yhteistyö ja selkeä työnjako nuorten taloustaitojen edistämiseen osallistuvien toimijoiden kesken mahdollistaisi materiaalin monipuolisen kehittämisen ja poistaisi tarjottavan informaation päällekkäisyyden. Informaation tarjonnassa talousasioiden kytkeä nuoren todelliseen elämään tulee kehittää havainnollisella tavalla. Eri toimijoiden tulisi myös pohtia, millä keinoin ja miten ajoitettuna nuorten taloustietoja ja -taitoja tulisi edistää, jotta nuorelle syntyy kokonaiskuva siitä, milaista osaamista taloudellinen toimijuus vaatii.

Asiasanat

Nuoret, kuluttajakasvatus, talous, osaaminen, oppimateriaali, internet

SAMMANDRAG

Ekonomisk kompetens bland unga – definitioner, aktörer, material

Liisa Peura-Kapanen, Anna-Riitta Lehtinen

Utvecklingen på finansmarknaden, de ungas medie- och teknologi-inriktade livsstil och betoningen av ansvar i ekonomiska beslut är utmaningar för unga som håller på att bli vuxna och som flyttar till eget hushåll. De unga har ofta bristfällig kompetens för att kunna fatta vettiga ekonomiska beslut. Detta beror bland annat på attityder samt på bristande kunskap och erfarenhet.

Den aktuella undersökningen anknyter till projektet Aktörer, kanaler och seder i främjandet av ungdomarnas ekonomiska kompetens (TOKATA). Målgruppen för projektet är ungdomar i åldern 15–20. I det första delprojektet skapas en översikt av den terminologi som används för att beskriva ekonomisk kompetens, och dessutom kartläggs aktörer som anknyter till de ungas ekonomiska verksamhet och kompetens i Finland samt utvärderas ekonomiskt informationsmaterial riktat till de unga.

I Finland deltar flera aktörer i främjandet av de ungas ekonomiska kompetens bland annat genom att producera material och anordna utbildning. Konsumentfostran i skolorna spelar en viktig roll i utvecklingen av de ungas ekonomiska kompetens. Grundläggande privatekonomiska kunskaper lärs ut i flera läroämnen. Vid sidan av myndigheter deltar aktörer inom den offentliga sektorn, organisationer och stiftelser samt näringslivets organisationer och företag i utvecklandet av den ekonomiska kompetensen. Även om samarbete förekommer mellan aktörerna saknar Finland en övergripande plan för främjandet av de ungas ekonomiska kompetens.

I undersökningens empiriska avsnitt utvärderades läroböcker i samhällsekonomi för olika utbildningsstadier, ekonomiskt webbmaterial riktat till unga och spel med ekonomiska teman. Materialet indelades enligt fyra delområden av ekonomisk kompetens: hantering av den dagliga ekonomin, ekonomiplanering, val av finansiella produkter och uppföljning av ekonominyheter. I synnerhet i läroböckerna behandlas enskilda teman splittrat och delvis snävt. Centrala teman i läroböckerna och webbmaterialiet är dagliga rutiner för penningekonomin, presentation av olika slags krediter och följer av att låta bli att betala räkningar. Ekonomiplanering och riskhantering får relativt lite utrymme i materialet. Placering behandlas främst i läromedel för gymnasiet.

Webbmaterialet kompletterar läroböckerna, men dess tillgänglighet kan vara ett problem. Materialet borde utvecklas genom att i högre grad utnyttja de möjligheter som internet erbjuder. I dag består webbmaterialiet till stor del av broschyrer som lagts ut på nätet och som saknar interaktiva element. De ungas vardagliga rutiner – elektroniska avtal, inköp och betalningar via mobiltelefon eller internet samt kreditansökningar hos andra aktörer än banker – får inte heller tillräckligt med utrymme i materialet.

Ett närmare samarbete och en klar arbetsfördelning mellan de aktörer som deltar i främjandet av de ungas ekonomiska kompetens skulle möjliggöra en mångsidig utveckling av materialet och minska upprepingarna i den tillhandahållna informationen. I informationsutbudet borde kopplingen mellan de ekonomiska frågorna och de ungas vardagliga liv utvecklas på ett åskådliggörande sätt. Aktörerna borde också fästa uppmärksamhet på vilka sätt och vid vilka tidpunkter de ungas ekonomiska kunskap och kompetens borde främjas så att de unga får en övergripande bild av den kompetens som ekonomiskt agerande kräver.

Ämnesord

Unga, konsumentfostran, ekonomi, kompetens, läromedel, internet

SUMMARY

Young people's financial capability – definitions, actors, materials

Liisa Peura-Kapanen, Anna-Riitta Lehtinen

The development of financial markets, the increasingly media and technology-centred lifestyle of young people, and the emphasis on one's own responsibility in financial decision-making are challenges for young people who are going through the transition to adulthood and independence. Young people are often unable to make reasonable financial decisions, and this derives from attitudes, ignorance and inexperience, among other things.

This research paper is concerned with The actors, channels, and methods in promoting young people's financial capability (TOKATA) -project. The target group for the project is young people between the ages of 15 and 20. The first sub-project reviews the terminology used in the context of financial capability, outlines the actors related to financial activities and skills of young people in Finland, and assesses the materials used in terms of developing financial skills targeted at young people.

In Finland, several actors participate in the promotion of young people's financial skills, for instance, by producing material and providing training. Consumer education given at school has a significant role in the development of young people's financial skills. The basic matters related to running a private household are taught in various subjects. In addition to the authorities, parties involved in the development of financial skills include public sector operators, voluntary sector organisations and foundations, as well as business organisations and enterprises. Even though there is some cooperation between the various actors, Finland lacks an overall plan for the promotion of young people's financial capability.

The empirical part of the study analyses textbooks on social studies at various levels of education, finance-related online materials for young people, and finance-themed games. The materials were classified into four sectors of financial competence: management of daily finances, financial planning, the variety of financial products, and the following of economic affairs. In textbooks in particular, the individual themes are handled in a fragmented and, in some cases, limited manner. The key themes in textbooks and online materials include daily practices in terms of managing personal finances, the presentation of different types of credit, and the consequences of non-payment of bills. The independent planning of finances and risk management appear in the materials on a very limited scale. Investment is addressed mainly in upper secondary school textbooks.

Online materials complement the textbooks, but their accessibility can be problematic. They should be developed, with the objective of taking the opportunities provided by the Internet increasingly into account. At the moment, online materials are mostly brochures accessible via the Internet, but which lack any interactive elements. The everyday practices young people use in their lives, such as electronic agreements, purchases and payments made via mobile phones or over the Internet, and the seeking of credit from sources other than high street banks, are not sufficiently represented in these materials either.

Closer cooperation and the clear division of responsibilities between the actors participating in the promotion of young people's financial skills would facilitate the versatile development of relevant materials and eliminate overlapping of the information offered. In term of the provision of information, the connection between financial affairs and young people's lives in practice should be developed in an illustrative manner. Various actors should also consider by which means and at what stage young people's financial knowledge and skills should be promoted so that they could get an overall picture of what kind of skills it requires to be a successful financial actor in today's society.

Keywords

Young people, consumer education, economy, financial capability, learning materials, Internet

ESIPUHE

Taloudellisesta osaamattomuudesta johtuvat kotitalouksien talous- ja velkaongelmat ovat monissa maissa saaneet hallitukset ja viranomaiset toimimaan tilanteen parantamiseksi. Siksi erityisesti nuorten taloudellinen osaaminen tai kyvykkyys on noussut mielenkiinnon kohteeksi viime aikoina niin tutkimuksessa kuin mediassa Suomessa ja muissa maissa.

Toimijat, kanavat ja tavat nuorten taloudellisen edistämässä (TOKATA) -hankkeen tavoitteena on kehittää nuorten taloudellista osaamista mittaava tuote tai palvelu, joka palvelee sekä taloudellisen toimintaympäristön toimijoita että erityisesti nuoria itseään. Tutkimushanke on Tekesin, Kuluttajatutkimuskeskuksen, Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulun, Finanssialan Keskusliiton, Pörssisäätiön, Suomen Pankin, Keskinäinen Vakuutusyhtiö Tapiolan ja Keskinäinen Vakuutusyhtiö Turvan rahoittama. Lisäksi hankkeeseen osallistuvat asiantuntijapanostuksella Finanssivalvonta, Vakuutus- ja rahoitusneuvonta, opetus- ja kulttuuriministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö sekä Taloudellinen tiedotustoimisto.

Käsillä olevassa esitutkimuksessa luodaan katsaus taloudelliseen osaamiseen (financial capability) liittyvään terminologiaan, kartoitetaan nuorten talousosaamisen edistämiseen liittyviä toimijoita Suomessa sekä arvioidaan 15–20-vuotiaille nuorille suunnattua oppi- ja informaatiomateriaalia. Materiaali kattaa sekä kouluissa käytettävän oppimateriaalin että yleisen saatavilla olevan valistusmateriaalin.

Tutkimushanketta on toteutettu tiiviissä yhteistyössä hankkeen rahoittajien ja asiantuntijoiden kanssa. Hankkeen johtoryhmä on osallistunut aktiivisesti hankkeen toteutuksen suunnitteluun ja raportin käsikirjoituksen kommentointiin. Myös asiantuntijat ovat yhdessä tutkijoiden kanssa pohdineet tutkimuksessa esille tulleita kysymyksiä. Kuluttajatutkimuskeskus esittää kaikille parhaimmat kiitokset kannustavasta ja tuloksellisesta yhteistyöstä.

Raportin ovat laatineet Kulutustutkimuskeskuksen tutkija Liisa Peura-Kapanen ja erikoistutkija Anna-Riitta Lehtinen, joiden työpanokselle Kuluttajatutkimuskeskus osoittaa suuret kiitokset.

Helsingissä lokakuussa 2011

Anu Raijas
tutkimuspäällikkö, Kuluttajatutkimuskeskus

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Tutkimuksen tarkoitus ja rakenne	1
1.2	Mitä taloudellinen osaaminen on?	2
2	NUORTEN TALOUDELLINEN TOIMINTAYMPÄRISTÖ	5
2.1	Nuorten elämäntilanne.....	5
2.2	Nuorten työssäkäynti.....	7
2.3	Kulutus	8
2.4	Media	10
3	TALOUDELLISEN OSAAMISEN HAASTEET	11
3.1	Nuorten talousosaaminen tutkimusten valossa	11
3.2	Minkälaista taloudellista osaamista nuorilta edellytetään?	14
4	TOIMIJAT JA KÄYTÄNNÖT NUORTEN TALOUDELLISEN OSAAMISEN KENTÄLLÄ	17
5	TALOUDELLISTA OSAAMISTA KOSKEVA MATERIAALI	23
5.1	Materiaalin kerääminen ja analysointi.....	23
5.2	Taloudellisen osaamisen osa-alueet ja teemat	28
5.3	Miten vastuullisuus tulee materiaaleissa esille?.....	36
6	YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	39
	LÄHTEET	43
	LIITE 1	
	Aineiston keruuvaiheessa esiintullutta materiaalia	
	LIITE 2	
	Tutkimuksessa analysoitu materiaali	

KUVAT

Kuva 1.	
Taloudellisen osaamisen ulottuvuudet, sisältöalueet ja teemat.....	28

TAULUKOT

Taulukko 1.	
Taloudellisen osaamisen määrittelyjä.....	3
Taulukko 2.	
15–20-vuotiaita koskevia ikärajoja.....	6
Taulukko 3.	
Kotitalouksien kulutusmenot vuonna 2006 viitehenkilön iän mukaan.	8
Taulukko 4.	
Taloudellisen osaamisen osa-alueet ja teemat.	16
Taulukko 5.	
Toimijoita ja käytäntöjä nuorten taloudellisen osaamisen kentällä	19
Taulukko 6.	
Tutkimusaineistona käytetty materiaali.....	25
Taulukko 7.	
Eri toimijoiden nuorten taloudellisen osaamisen kehittämisen roolit ja haasteet.....	42

1 JOHDANTO

Nuorten taloudellinen osaaminen tai kyvykkyys on noussut mielenkiinnon kohteeksi viime aikoina niin tutkimuksessa kuin mediassa Suomessa ja muissa maissa. Taloudellisesta osaamattomuudesta johtuvat kotitalouksien talous- ja velkaongelmat ovat monissa maissa saaneet hallitukset ja viranomaiset toimimaan tilanteen parantamiseksi. Näin on tapahtunut esimerkiksi Britanniassa, jossa hallitus ja viranomaiset yhdessä ovat luoneet strategian, jolla kansalaisten taloudellista kyvykkyyttä voitaisiin lisätä (SEDI 2005). Taloudelliseen osaamiseen liittyvät tutkimukset ovat koskeneet pääasiassa aikuisväestöä, koska taloudellinen toiminta keskittyy heille (Lusardi ym. 2010).

Myös nuoret kuluttajat joutuvat varhain tekemään mutkikkaita, pitkäkestoisia ja riskejä sisältäviä taloudellisia päätöksiä tämän päivän vaativissa ja muuttuvissa taloudellisissa tilanteissa (mm. Lusardi ym. 2010). Nuoret ovat pienituloisia, mutta he tekevät aikuistuuksaan päätöksiä asumisesta, opiskelu- tai työurasta ja hyödykehankinnoista. Tutkimusten mukaan taloudellinen osaaminen ilmenee taloudellisena käyttäytymisenä (vrt. Lusardi ym. 2010; ANZ 2008). Taitavasti talouttaan hoitavat kuluttajat hyödyttävät oman taloutensa menestyksellisen hoitamisen kautta koko yhteiskuntaa. Kyvykkäät kuluttajat luovat osaltaan kilpailukykyisyyttä ja tehokkuutta markkinoille. Tietoiset kuluttajat tai asiakkaat vaativat tilanteisiinsa sopivia ratkaisuja, joita palvelujen ja tuotteiden tarjoajien olisi tarjottava menestyäkseen (Braunstein & Welch 2002). Päinvastaisessa tapauksessa taloutensa kanssa ongelmiin joutuneet kuluttajat aiheuttavat lisäkustannuksia niin itselleen kuin yhteiskunnan muille toimijoille.

Mitä taloudellisella osaamisella tarkoitetaan tämän päivän yhteiskunnassa? Taloudellisesta osaamisesta käytetään monenlaisia termejä. Käsite ei ole vakiintunut, vaikka sen tavoite, taloutensa hallitsevat kuluttajat, on eri toimijoille yhtäläinen. Edelleen, taloudellista osaamista mitattaessa puhutaan taloudellisesta ymmärtämisestä, kyvykkyydestä tai taidoista. Monissa maissa, myös Suomessa, on nähty tarpeelliseksi lisätä kuluttajien taloudellista osaamista erilaisin keinoin ja eri toimijoiden myötävaikutuksella. Taloudellinen osaaminen ehkäisee sosiaalista syrjäytymistä, kun kuluttajat osaavat tehdä sellaisia taloudellisia päätöksiä, jotka edistävät markkinoiden taloudellista tehokkuutta ja toimivia palveluja sekä vähentävät yhteiskunnallisten tukipalvelujen tarvetta. (mm. SEDI 2005.)

Nuorten taloudellista osaamista haastavat niukat taloudelliset resurssit, ensimmäiset taloudelliset sitoumukset ja vähäinen kokemus taloudellisten asioiden hoitamisessa. Taloudellinen osaaminen on nuorilla vasta rakentumassa ja he voivat usein tukeutua omiin vanhempiinsa. Kodin ohella koulu, media ja viiteryhmät ovat merkittävässä roolissa taloudellisen tiedon välittämisessä ja taloudelliseen käyttäytymiseen vaikuttamisessa (ks. Raijas & Wilska 2007, 2008; Wilska 2008).

1.1 Tutkimuksen tarkoitus ja rakenne

Käsillä oleva tutkimusraportti on ensimmäinen osahanke ja kartoittava esitutkimus nuorten talousosaamista edistävissä TOKATA-hankkeessa¹. Hankkeen tavoitteena on kehittää nuorten taloudellista osaamista mittaava tuote tai palvelu, joka palvelee sekä taloudellisen toimintaym-

1 TOKATA – Toimijat, kanavat ja tavat nuorten taloudellisen osaamisen edistämiseksi on Tekesin, Kuluttajatutkimuskeskuksen, Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulun, Finanssialan Keskusliiton, Pörssisäätiön, Suomen Pankin, Tapiolan ja Turvan rahoittama tutkimushanke. Lisäksi hankkeeseen osallistuvat asiantuntijapanostuksella Finanssivalvonta, Vakuutus- ja rahoitusneuvonta, opetus- ja kulttuuriministeriö, työ- ja elinkeinoministeriö sekä Taloudellinen tiedotustoimisto.

päristön toimijoita että erityisesti nuoria itseään. Nuorilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa 15–20-vuotiaita. Kyseiseen ikäryhmään kuuluvat nuoret käyttävät rahaa itsenäisesti ja ovat täysi-ikäisyyden saavutettuaan vastuussa taloudellisista sitoumuksistaan. Ajanjaksoon sisältyy usein myös oman itsenäisen elämän aloittaminen.

Nuorten taloudellista osaamista lähestytään tutkimushankkeessa yhteiskunnan eri toimijoille kuuluvan vastuun näkökulmasta. Tutkimushankkeen taustalla on oletus, että kuluttajien taloudellista osaamista voidaan parhaiten rakentaa ja ylläpitää hyvin toimivassa vuorovaikutussuhteessa, jossa eri tahojen vastuut ja velvoitteet ovat kaikkien tiedossa ja hyväksymät. Tutkimushanke tarkastelee kuluttajien taloudelliseen osaamiseen liittyvää vastuullista toimintaa kokonaisvaltaisesti kuluttajien, finanssisalan yritysten ja järjestöjen, median sekä viranomaisten näkökulmasta. Tutkimushanke pyrkii viemään vastuullisuuden tunnistetut periaatteet käytännön toiminnan tasolle avaamalla yhteiskuntavastuun käytännön toiminnaksi.

Tässä osahankkeessa selvitetään

- Mitä taloudellinen osaaminen on?
- Millaista taloudellista osaamista nuorilta tämän päivän oloissa ja tulevaisuudessa edellytetään?
- Millaista taloudelliseen osaamiseen liittyvää materiaalia nuorille on tarjolla?

Aiemman tutkimuksen ja kirjallisuuden pohjalta osahankkeessa määritellään, mitä taloudellinen osaaminen on ja millaista taloudellista osaamista nuoret tarvitsevat yhteiskunnassa nyt ja tulevaisuudessa. Tutkimuksen empiirisessä osassa kartoitetaan nuorille suunnatun taloudellisen informaation tuottajat sekä pohditaan heidän tehtäviään ja vastuitaan nuorten taloudellisen osaamisen edistämiseksi. Edelleen osahankkeessa analysoidaan nuorille kohdistettua yksityistalouden hoitamiseen liittyvää informaatiota. Osahankkeessa kerätään ja arvioidaan käytössä olevaa koulujen opetusaineistoa ja muuta informaatiomateriaalia. Materiaalia analysoidaan sisällönanalyysillä.

Tutkimusraportin rakenne on seuraava. Luku yksi sisältää tutkimuksen johdannon, tarkoituksen sekä käsitteen *taloudellinen osaaminen* määrittelyn aiemman tutkimuksen ja kirjallisuuden pohjalta. Luvussa kaksi käsitellään nuorten toimintaympäristöä ja luvussa kolme sitä, minkälaista taloudellista osaamisesta nuorilta edellytetään. Luvussa neljä kuvataan toimijoita ja käytäntöjä, jotka liittyvät nuorten taloudelliseen osaamiseen. Luvuissa viisi kuvataan ja analysoidaan koottua materiaalia. Lopuksi, luvussa kuusi esitetään tutkimuksen johtopäätökset.

1.2 Mitä taloudellinen osaaminen on?

Suomessa tehdyssä tutkimuksessa tai viranomaistyössä ei ole määritelty, mitä taloudellisella osaamisella tarkoitetaan. Sen sijaan on määritetty tavoitteita, jotka ovat hyvinkin yhdenmukaisia eri toimijoilla. Myöskään kansainvälisesti ei ole yhtä selkeää määritelmää.

Taloudellisesta osaamisesta puhuttaessa käytetään käsitteitä finanssilukutaito, talousosaaminen, taloustaito, taloussivistys tai finanssiosaaminen. Kansainvälisessä kirjallisuudessa käytetään eniten käsitteitä taloudellinen kyvykkyys (financial capability, economic capability) ja talouden lukutaito (financial literacy, economic literacy). Myös käsitteitä taloudellinen tietämys ja ymmärtämys (financial knowledge and understanding), taloudelliset taidot ja kompetenssi (financial skills and competence) näkee käytettävän (taulukko 1). Englannin kielessä on sanojen *financial* ja *economic* välillä merkitysero: *financial* on lähempänä kotitalouden rahataloutta, *economic* lähempänä liike- ja kansantaloutta. Englanninkielinen sana *economical* tarkoittaa myös taloudellista ja sillä voidaan kuvata säästäväisyyttä, kun taas suomenkielessä molemmat sanat voidaan kääntää sanalla taloudellinen tai talous-, missä talouden laajuus ei kuitenkaan paljastu.

Taulukko 1. Taloudellisen osaamisen määrittelyjä.

KÄSITE	MÄÄRITELMÄ	LÄHDE
taloudellinen kyvykkyys <i>financial capability</i>	Sisältää taloudellisen tietämyksen ja ymmärtämisen, taidot, itseluottamuksen ja asenteet, joihin vaikuttavat henkilön aiemmat kokemukset, olosuhteet sekä persoona	Atkinson, McKay, Kempson, Collard (FSA) 2006
	Viisaus ja varovaisuus rahan käytössä	McCormick, Chapman & Elrick 2005
	Muodostuu kolmesta erilaisesta osa-alueesta: rahatalouden tietämys ja ymmärtäminen, rahatalouden taidot ja kompetenssi sekä vastuu rahataloudesta	SEDI 2004
taloudellinen kyvykkyys <i>economic capability</i>	Sellaisen tietämyksen ja taitojen kehittäminen, mikä on tarkoituksenmukaista yhteisössä toimittaessa ja mikä mahdollistaa henkilön sitoutumisen taloudellisiin päätöksiin ja toimiin pätevästi	SEDI 2004 (CFEE) Rabbior 2005
taloudellinen tietämys ja ymmärtämys <i>financial knowledge and understanding</i>	Kyky ymmärtää ja käsitellä rahaa sen eri muodoissa, käytössä ja toiminnoissa mukaan lukien kyky käsitellä jokapäiväisiä rahatalouden kysymyksiä ja tehdä itselle oikeita valintoja	SEDI 2004
taloudelliset taidot ja kompetenssi <i>financial skills and competence</i>	Kyky soveltaa tietoa ja ymmärtämystä talousasioissa	SEDI 2004
talouden lukutaito <i>financial literacy</i>	Yksilön kyky löytää, ymmärtää ja arvioida asiaankuuluvaa/merkityksellistä informaatiota, joka on välttämätöntä päätöksenteossa sekä tietoisuus mahdollisista rahatalouden riskeistä	Mason & Wilson 2000
	Laskutaito, kyky ja vaivattomuus käsitellä numeroita; kriittistä ajattelua. Etujen ja haittojen pohdintaa sekä arviointia päätöksenteon tueksi henkilön omien tarpeiden, arvojen ja tavoitteiden mukaisesti	Brown & Krisna 2004 Friestad & Wright 1994
	Kyky ymmärtää markkinoilla olevia tuotteita ja tehdä tietoisia taloudellisia päätöksiä (taloudellinen ymmärtäminen, taloudellinen kyvykkyys, kompetenssi ja vastuullisuus)	European Commission 2007
yksityistalouden lukutaito <i>personal financial literacy</i>	Kyky lukea, analysoida, hallita ja viestiä yksilön rahataloudesta. Pitää sisällään kyvyn havaita rahataloudessa tehtäviä valintoja, keskustella ongelmitta rahasta ja raha-asioista, suunnitella tulevaisuutta ja reagoida asiantuntevasti elämän eri tilanteisiin, jotka vaikuttavat jokapäiväisiin rahatalouden päätöksiin mukaan lukien tapahtumat ympäröivässä taloudessa	Vitt, Anderson, Kent, Lyter, Siegenthaler & Ward 2000
kuluttajakasvatus <i>consumer education</i>	Lapsille, nuorille ja aikuisille suunnattua kuluttamisen teemoihin, raha-asioihin ja niiden hoitamiseen sekä tulevaisuuden turvaamiseen liittyvää koulutusta. Auttaa ymmärtämään, harkitsemaan ja toimimaan erilaisissa kulutusympäristöissä yksilöllisten ja sosiaalisten tarpeiden mukaisesti	European Commission 2011 Dolceta
talousvalistus <i>financial education</i>	Talousvalistus mahdollistaa yksilöiden finanssituotteiden ja käsitteiden ymmärtämistä ja kehittää niitä välttämättömiä taitoja, joiden avulla parannetaan talouden lukutaitoa. Yksilö on tietoinen taloudellisista riskeistä ja mahdollisuuksista ja tekee tietoisia päätöksiä valitessa finanssipalveluita.	European Commission 2007

Taulukkoon 1 on poimittu tehdyistä tutkimuksista ja kirjallisuudesta löydettyjä määrittelyjä. Kuten taulukosta nähdään, määritelmät ovat erilaisia ja ne vaihtelevat laajuudeltaan. McCormick, Chapman ja Elrick (2005) ovat esittäneet kaikkein yksinkertaisimmin määritelmän taloudelliselle kyvykkyydelle. Heidän mukaansa se on viisautta ja varovaisuutta rahanhallinnassa. Talouden lukutaitoon sisältyy joidenkin määritelmien mukaan nimenomaan kuluttajien toiminnalliset kyvyt: taidot lukea taloudellisista asioista. Euroopan komission (2007) mukaan talouden lukutaito on ymmärtämistä ja toimintaa. Koska yksiselitteisiä ja vakiintuneita määritelmiä ei ole, niin taloudellista kyvykkyyttä (financial capability) ja talouden lukutaitoa (financial literacy) on toisinaan hankalaa erottaa toisistaan. Myös Kempson ym. (2005) toteavat talouden lukutaidon käsitteen viittaavan selkeästi toiminnallisiin kykyihin eli luku- ja kirjoitustaitoon, joita kehitetään, sen sijaan capability sisältää kyvykkyyden ja siihen vaadittavat voimavarat. Siten taloudellinen kyvykkyys sisältää laaja-alaisesti taloudellisen ymmärtämisen, kompetenssin ja taloudellisen vastuun (ks. myös Leskinen & Rajjas 2005).

Määritelmistä käy ilmi se, että vastuu taloudellisen informaation hankkimisesta on henkilöllä itsellään. Euroopan komission (2007) määritelmässä se sanotaan suoraan: kuluttajalla on oltava kykyä etsiä, ymmärtää ja arvioida tarjolla olevaa materiaalia, ja tiedot ja taidot ovat tiiviisti sidoksissa toisiinsa. Brownin ja Krisnan (2004) määrittelyn mukaan henkilön on myös kyettävä hakemaan ja omaksumaan tietoa nimenomaan oman elämäntilanteensa ja taloudellisen tilanteensa puitteissa. Talouden lukutaitoa on syvennetty Vittin ym. (2000) tutkimuksessa. Heidän mielestään talouden lukutaito saattaa olla käsitteenä liian kapea, koska se keskittyy taitoihin unohtaen käyttäytymisen. Vitt ym. (2000) käyttävät käsitettä yksityistalouden lukutaito, joka on hyvin lähellä Atkinsonin ja Kempsonin (2006) määrittelemää rahatalouden kyvykkyyttä. SEDI (2004, 6) näkee, että taloudellinen kyvykkyys on käsitteenä laajempi kuin taloudellinen lukutaito. Kyvykkyyteen sisältyy kehittymisen erilaiset ja muuttuvat tasot sekä elinikäinen oppiminen.

Talouden lukutaito (financial literacy) -käsitettä käytetään pääasiassa Yhdysvalloissa tehdyissä tutkimuksissa. Talouden lukutaidon tavoitteena on taloudellisen ymmärtämisen perustaso sekä henkilön kyky tunnistaa ja lähestyä hänelle olennaista tietoa sekä arvioida tietolähteen luotettavuutta (Braunstein & Welch 2002; Huston 2010). Määritelmä on lähellä taloudellista kyvykkyyttä, sillä siinä yhdistetään tietämys ja sen soveltaminen. Myös Yhdysvalloissa on esitetty taloudellisen kyvykkyyden käsitteen käyttöönottoa. Johnson ja Sherraden (2007) ehdottavat talouden lukutaidon laajentamista taloudelliseksi kyvykkyydeksi. Kyvykkyys sisältää tutkijoiden mukaan talousasioiden koulutuksen ja mahdollisuuden hyödyntää talouden instituutiota ja palveluita. Tutkijat näkevät, että talouden lukutaito on liian kapea määritelmä, sillä tämän päivän yhteiskunnassa on tärkeää tai miltei pakko osallistua taloudelliseen elämään. Sen avulla on mahdollista hyödyntää parhaalla mahdollisella tavalla tarjolla olevat vaihtoehdot ja elää täysipainoista elämää. (Johnson & Sherraden 2007.)

Taulukossa 1 on myös Euroopan komission määrittelemät talousvalistus ja kuluttajakasvatus. Euroopan komissio (2007) käyttää termiä talousvalistus talouskasvatuksen sijaan korostamaan elinikäistä oppimista. Tämän päivän yhteiskunnassa talousvalistusta tarvitsevat kaikki ja sitä annetaan kaikille. Talousvalistus on talouden lukutaitoa täydentävää, sillä määritelmän mukaan valistuksen avulla parannetaan talouden lukutaitoa. Kuluttajakasvatus auttaa kuluttajia tekemään tietoisia päätöksiä kuluttajatietouttaan hyväksi käyttäen ja se kannustaa kuluttajia analysoimaan ja tekemään arvopohjaisia päätöksiä henkilökohtaisten tarpeidensa ja halujensa mukaan. Kuluttajakasvatus liittyy taitoihin, asenteisiin ja tietoon, mitä kulutusyhteiskunnassa eläminen vaatii. (European Commission 2007.) Kuluttajakasvatus ja taloudellinen kyvykkyyttä käsitteitä käytetään usein samassa merkityksessä. Kouluissa tapahtuvasta talousasioiden opetuksesta puhutaan usein talouskasvatuksena.

Tässä tutkimuksessa käytämme tutkittavasta ilmiöstä käsitettä *taloudellinen osaaminen*. Tutkimuksessamme taloudellinen osaaminen on talouden lukutaitoa laajempi käsite. Taloudellisesti osaava henkilö pystyy käyttämään talouden lukutaitoa taitavasti ymmärtäen omat resurssinsa ja taloudellisen tilanteensa sekä osaa soveltaa hankkimaansa tietoa vaihtuvissa tilanteissa. Toiminnalliset taidot ilmenevät henkilön käyttäytymisessä. Nuorten taloudellisen osaamisen kehittymiseen sisältyy vahvasti tietojen ja taitojen kartuttaminen sekä toiminnan ohjaaminen siten, että nuorten vaihtuvat elämäntilanteet osataan huomioida oikein taloudellisia päätöksiä tehdessä. Kansainvälisen kirjallisuuden ja tutkimuksen pohjalta taloudellinen osaaminen on sisältönsä ja laajuutensa vuoksi samamerkityksinen taloudellisen kyvykkyyden kanssa. Kyvykkyys on kuitenkin suomen kielessä hankala termi ja siksi päädyimme käyttämään sen tilalla osaamista.

2 NUORTEN TALOUDELLINEN TOIMINTAYMPÄRISTÖ

Tässä luvussa käsitellään nuorten toimintaympäristöä taloudellisen käyttäytymisen näkökulmasta. Toimintaympäristön lyhyt kuvaus on tarpeen, jotta osaamme ottaa huomioon ne olosuhteet ja rajoitteet, jotka liittyvät nuorten taloudelliseen toimintaan.

2.1 Nuorten elämäntilanne

Tutkimuksissa ja tilastoissa nuorina pidetään yleisesti 15–29-vuotiaita henkilöitä, mutta nuoriksi voidaan lukea myös alle 35-vuotiaat henkilöt. Nuoruus on lisäksi yksilöllistä – sama ihminen voi eri yhteyksissä kokea olevansa lapsi, nuori tai aikuinen. (Allianssi 2010.) Nuorten tarkastelu yhtenä homogeenisena ryhmänä ei ole ongelmatonta, sillä nuoret määritellään myös raporteissa ja tilastoissa eri tavoin. Varsinkin 15–20-vuotiaiden vastuut ja velvollisuudet yhteiskunnassa sekä lainsäädäntöön perustuvat oikeudet vaihtelevat iän mukaan. Nämä vaikuttavat myös kuluttajana toimimiseen markkinoilla ja yhteiskunnassa. Taulukkoon 2 on koottu 15–20-vuotiaita koskevia keskeisiä ikärajoja ja lainsäädännöllisiä reunaehtoja.

Taulukosta 2 havaitaan, että jo 15-vuotias nuori voi tehdä sopimuksia ja häntä koskee rikosoikeudellinen vastuu. Huoltajan suostumuksella hän voi käyttää maksukorttia ostosten maksamiseen jo ennen 15. ikävuotta. Täysi-ikäisen eli 18 vuotta täyttäneen nuoren vastuu laajenee, oikeudet lisääntyvät ja häntä kohdellaan lainsäädännössä täysin aikuisena.

Yhteinen tekijä 15–20-vuotiailla lienee kuitenkin elämässä tapahtuvat muutokset. Ikäryhmään kuuluvien nuorten elämäntilanteet voivat olla hyvin erilaisia. Osa nuorista käy koulua ja asuu vanhempiensa luona, osa on jo siirtynyt tai siirtymässä työelämään hoitaen talouttaan itsenäisesti. Dixon (2006, 43) puhuu täysi-ikäiseksi tulon jälkeen nuorten elämän kriittisistä vaiheista (critical moments), jotka toimivat usein katalysaattoreina käyttäytymisen muuttamiselle. Kriittisinä hetkinä hän mainitsee seurustelun, kotoa pois muuton, opiskelujen aloittamisen ja siirtymisen työelämään. Nuoret joutuvat tekemään elämässään valintoja ja päätöksiä, joista monilla on suuri taloudellinen merkitys. Jos nuorella on etukäteen valmiuksia selviytyä eri elämänvaiheista ja tilanteista, hän voi välttyä ongelmilta.

Taulukko 2. 15–20-vuotiaita koskevia ikärajoja.

IKÄ	15	16	17	18	19	20
	<ul style="list-style-type: none"> - rikosoikeudellinen vastuu - mahdollisuus kokopäivätyöhön - oikeus tehdä työsopimus huoltajan suostumuksella - voi omistaa pankkitilin ja saada siihen automaattitai Visa Electron -kortin huoltajan suostumuksella - voi saada mopokortin 					
	<ul style="list-style-type: none"> - lapsilisän maksatus päättyy - mahdollisuus saada opintotukea 					
	<ul style="list-style-type: none"> - täysi-ikäisyys - voi saada tietyin edellytyksin luottokortin - oikeus määrätä itse varoistaan - vastaa tekemistään sopimuksista ja veloista (luotot, takaajana toimiminen) - voi saada ajokortin - pääsee anniskeluravintoloihin - voi ostaa tupakkaa ja mietoja alkoholijuomia - toimeentulotukiasiakkuus mahdollista 					

Nuoria on pidetty yhteiskunnan ilmapuntareina. Nuoret kokevat uusia uhkia ja mahdollisuuksia samalla kun perinteiset siteet perheeseen, koulutukseen ja työelämään ovat heikentyneet. Nuorisobarometrin (2010) mukaan nuoret kokevat itse jonkin verran epävarmuutta ja turvattomuutta työsaannista, toimeentulosta, syrjäytymisestä, luonnonkatastrofeista ja tulevaisuudesta. Yksinäisyyden, asuinympäristön turvattomuuden, itseen kohdistuvan henkisen väkivallan tai oman syrjäytymisen ei koeta aiheuttavan turvattomuutta ja epävarmuutta. Aikana, jolloin koko muu yhteiskunta tuntuu olevan nuorten syrjäytymisestä huolissaan, vain pieni osa (kolme prosenttia) Nuorisobarometrikyselyn nuorista tuntee edes jonkin verran huolta omasta syrjäytymisestään. Sen sijaan nuorten syrjäytyminen yleiskäsittteenä on turvattomuuslistan kärkipäässä. (Nuorisobarometri 2010.) 11–19-vuotiaat helsinkiläisnuoret esittivät vuonna 2011 keskeisimmiksi tulevaisuuden pelonaiheiksi rahattomuuden, läheisen ihmisen menettämisen, työttömyyden, sairastumisen ja pärjäämättömyyden (Nyholm 2011, 1).

Nuorisobarometrin (2009) mukaan tärkein aikuisuuden mitta on kyky elättää itsensä. Useampi kuin kaksi nuorta kolmesta olisi valmis määrittelemään aikuiseksi itsensä elättämään pysyvän ihmisen. Se tarkoittanee useimmille työntekoa ja ansiotuloja, mutta tässäkin ei aikuisuuden ikärajaa määritellä. Omilleen muuttaminen lisää vastuuta ja itsenäisyyttä, mutta myös vapautta, joka on ennen kaikkea nuoruuteen liitetty ideaali (Myllyniemi & Suurpää 2009).

Nuorisobarometrin (2009) mukaan on pohtimisen arvoista, miksi noin neljänneksen mielestä vanhempien luota muuttaminen käy aikuisuuden mitasta. Vuonna 2009 joka viides 18–29-vuotias asui vanhempiensa luona, kun vuonna 2006 näin teki vain joka kymmenes. Taloudellinen tilanne saattaa estää muuttamisen, sillä Nordean (2009) tekemän selvityksen mukaan nuoret aikuiset asuvat aiempaa useammin vanhempiensa luona. Verrattuna eurooppalaisiin nuoriin suomalaisnuoret muuttavat kotoa varsin nuorina, ja muuttoikä on yhä laskussa (Nikander 2009). Nuoren itsenäistymisen, ei kuitenkaan aikuisuuden, selkeimpänä merkinä pidetään muuttoa omaan asuntoon. Ylivoimaisesti tärkein syy suomalaisnuorten lapsuudenkodista muuttamiselle on halu itsenäistyä (Ilmonen ym. 2005).

15–20-vuotiaiden nuorten elämäntilanne on haastava taloudellisen osaamisen kannalta: nuorilla on vastuuta lainsäädännössä ja sopimusten tekijänä sekä lisääntyviä oikeuksia ja velvollisuuksia. Kyseisen ikävaiheen nuoret ovat myös suurten elämänmuutosten edessä ensi kertaa elämänsä aikana. Muutto lapsuuden kodista, uravalintojen tekeminen, työelämään siirtyminen tai perheen perustaminen tulevat ajankohtaisiksi. Taloudelliset päätökset linkittyvät kaikkiin edellä mainittuihin asioihin.

2.2 Nuorten työssäkäynti

Lähes kaikki suomalaisnuoret suorittavat oppivelvollisuuden; ainoastaan alle 200 nuorta jäi lukuvuonna 2008–09 ilman peruskoulun päästötodistusta. Peruskoulun jälkeen nuoret jakaantuvat koulutuksen mukaan: osa jatkaa lukiossa, osa toisen asteen koulutuksessa. Vuonna 2009 peruskoulun päättäneistä nuorista valtaosa jatkoi koulunkäyntiä: 50 prosenttia jatkoi opintojaan lukiossa ja 41 prosenttia ammattikoulussa. Noin yhdeksän prosenttia ei jatkanut heti peruskoulun päätyttyä opiskelua. (Tilastokeskus 2010.)

Tyypillistä nuorille on opiskelun ja työssäolojaksojen vaihtelu. Nuorten työssäkäynti on opiskelun takia useimmiten osa-aikaista, varsinkin nuoremmilla ikäryhmillä. Tämän takia tulot jäävät pieniksi ja epäsäännöllisiksi. Myös työttömyys koskettaa usein nuoria ja erityisesti viime vuosina nuorten työttömyys on kasvanut selvästi (Nuorisobarometri 2010). Elämäntilanteesta riippumatta nuorten tulot ovat pääsääntöisesti muuta väestöä alhaisemmat. Taloudellista tilannetta heikentävät suhteellisesti korkeat asumis- ja perheen perustamiskustannukset. On myös nuoria, joita tulevaisuuden suunnittelu ei kiinnosta eikä siihen ole edes mahdollisuuksia. Pieni osa nuorista on syrjäytynyt normaaleina pidettävistä toiminnoista yhteiskunnassa ja elää pelkästään toimeentulotuen varassa (Nuorisobarometri 2009).

Työelämän muutos ja nuorten asenteet työtä kohtaan liittyvät toisiinsa. Työelämän vaatavuuden lisääntyessä opiskeluajat ovat pidentyneet. Myös kokemukset työelämän kuluttavuudesta ja työntekijöiden ennen aikaisista loppuun palamisista ovat yleistyneet. Pätkätöiden aikakauden nuoret haluavat paitsi sitoutua työpaikkaan, myös vaihtaa työtä useasti työuran aikana. Nuoret pitävät työtä tärkeänä, joskaan se ei ole heille koko elämän sisältö. (Nuorisobarometri 2009.)

Nuoret arvioivat riskejä koko väestöstä poiketen, sillä nuorten mielestä työttömyys on suurin omaa taloutta uhkaava tekijä. Sitä piti vuonna 2009 uhkana joka kolmas nuori. Aivan nuorimmat eli 15–17-vuotiaat kokevat luonnollisesti vähemmän riskien uhkaavan talouttaan, koska he asuvat useimmiten vanhempiensa luona ilman taloudellisia velvoitteita. Etelä-Suomen läänissä ja etenkin pääkaupunkiseudulla asuvat nuoret kokevat työttömyyden ja lomautukset muualla asuvia keskimääräistä harvemmin talouttaan uhkaavaksi riskitekijäksi. Tämä johtunee siitä, että näillä alueilla työnsaantimahdollisuudet ovat muuta maata paremmat. (FK 2009.)

Nuorille merkittävä muutos on opiskelujen päättäminen ja siirtyminen työelämään. Tähän liittyy vahvasti oman rahatalouden perustaminen ja vastuullinen hoitaminen, vaikkakin tämän päivän nuoret hankkivat työtuloja ja kuluttavat niitä jo varhaisella iällä. Jos nuorilla ei ole ansiotuloja, he saavat viikkoraha vanhemmilta tai muilta sukulaisilta. Kouluterveystutkimuksen (THL 2009) mukaan tavallisin yläluokkien oppilaan viikkoraha oli 5–15 euroa. Lähes kolmanneksella 8.- ja 9.-luokkalaisista oli käyttövaroja yli 17 euroa viikossa. Lukion 1.- ja 2.-luokkalaisilla yli 17 euroa viikossa oli noin puolella opiskelijoista ja ammattiin valmistavien oppilaitosten opiskelijoilla lähes 60 prosentilla.

2.3 Kulutus

Kyky toimia kuluttajana on yksi tärkeimmistä tekijöistä tämän päivän yhteiskunnassa. Kyvykkyteen vaikuttavat kuluttajan niin materiaaliset kuin henkisetkin resurssit. Asuinpaikalla, käytettävissä olevilla tuloilla ja varallisuudella on välitön vaikutus kulutusmahdollisuuksiin, kulutuksen muotoutumiseen ja myös siihen, miten erilaisia uutuustuotteita omaksutaan. Kuluttajien käytettävissä olevat tulot asettavat rajat kulutukselle ja laajemminkin mahdollisuuksille toimia sekä kotona että kodin ulkopuolella. Taloudelliseen hyvinvointiin liittyy vahvasti muiden elämänalueiden hyvinvointi. Taloudellisten voimavarojen niukkuus heikentää kuluttajan mahdollisuuksia integroitua lähiyhteisöön, mikä voi johtaa syrjäytymiseen. (Raijas ym. 2009.) Nuorten talouden hallinnan kulmakiviä ovat kulutuksen nautinnollisuuden sopeuttaminen rajallisiin resursseihin ja toisaalta säästäväisyyteen. Nuorten kulutusta rajoittaa usein ainoastaan pakko.

Taulukossa 3 on esitetty nuorten kulutusmenoja vuodelta 2006. Nuorten pienituloisuudesta puhutaan paljon ja taulukosta havaitaan, että vuonna 2006 nuorten kulutusmenot olivat suuremmat kuin heidän tulonsa etenkin 17–24-vuotiailla, mutta myös 25–34-vuotiailla. Eriytisesti opiskelijoiden toimentulo on heikko. Opiskelijoille on myös tyypillistä erilaisten roolien limittyminen, mikä näkyy toimentulon lähteiden kirjona. Opiskelijoiden tulot koostuvat palkkatyöstä, opintotuesta, opintolainasta sekä vanhemmilta saadusta tuesta (Ylitalo 2009).

Taulukko 3. Kotitalouksien kulutusmenot vuonna 2006 viitehenkilön iän mukaan (euroa, kulutusyksikköä kohden) (Tilastokeskus 2009).

	2006		
	Kaikki kotitaloudet	17–24-v.	25–34-v.
Kulutusmenot yht.	3 0247	19 642	32 572
Elintarvikkeet, alkoholittomat juomat	3 817	2 231	3 615
Alkoholijuomat, tupakka	725	564	698
Vaatteet ja jalkineet	1 153	801	1 650
Asuminen, energia	8 193	5 160	7 615
Terveys	1 053	345	688
Liikenne	4 715	2 893	5 606
Tietoliikenne	856	776	929
Kulttuuri, vapaa-aika	3 373	2 513	3 524
Koulutus	63	78	89
Hotellit, kahvilat, ravintolat	1 261	1 343	1 967
Muut tavarat, palvelut	3 508	2 006	4 215
Kotitalouden keskipöytä	2,11	1,58	2,26
Käytettävissä olevat tulot	35 390	17 305	32 395

Ruoka, asuminen, liikenne ja vapaa-aika veivät vuonna 2006 suurimman osan nuorten tuloista (taulukko 3). Nuorten elämäntavat näkyvät lisäksi korkeina tietoliikenne- sekä kahvila- ja ravintolapalvelumenoina; molemmat näistä menoryhmistä vievät nuorten talouksilta suhteellisesti enemmän rahaa kuin vanhempien työikäisten talouksilta. Niin ikään vapaa-aika ja kulttuurimenot voivat olla merkittäviä. (Allianssi 2010, 17.) Näyttää myös siltä, että vapaa-ajan menoihin ollaan valmiita panostamaan tinkimällä muista, kuten elintarvikemenoista (Ylitähti 2009).

Säästöpankkiliiton (2009) selvityksen mukaan nuorten rahat kuluvat pääasiassa vaatteisiin, makeisiin ja kahviloihin/ravintoloihin. Finanssialan Keskusliiton (2009) tutkimuksen mukaan myös alkoholiin ja tupakkaan kuluu rahaa jonkin verran. Alle 20-vuotiailla korostuu rahojen käyttö opiskeluun ja viihde-elektroniikkaan, yli 20-vuotiaat käyttävät nuorempia keskimääräistä useammin rahaa lomamatkoihin ja huonekaluihin. Ikäryhmässä 20–23-vuotiaat korostuvat opiskelun lisäksi kodinkoneiden hankinnat. (FK 2009.)

Valtaosa nuorista asuu vuokra-asunnossa, esimerkiksi alle 25-vuotiaat asuvat yleensä vuokralalla. Kuparin (2011) mukaan keskimääräinen kuukausivuokra on 500 euroa ja monilla vuokralalla asuvilla nuorilla on vaikeuksia selvitä asumiskuluista. Muusta elämästä on joutunut tinkimään yli 40 prosenttia vastaajista, ja esimerkiksi osa opiskelijoista on työssä selviytyäkseen asumismenoista. Kuparin selvityksen (2011) mukaan kolme neljäsosaa vastaajista on joutunut sopeuttamaan tilannettaan selviytyäkseen asumismenoistaan. Vanhemmat ja muut sukulaiset tukevat nuoria. Yhteiskunnan tukijärjestelmät eivät kata läheskään kaikkia kohtuullisena pidettäviä asumiskustannuksia.

Nordean tekemän selvityksen (2010) mukaan varsinaista vuokraa vanhemmilleen maksaa nuorista aikuisista kuitenkin vain yksi kahdestakymmenestä. Puolet nuorista aikuisista ei maksa kotona asumisestaan mitään. Vuokraa maksavat useammin työssäkäyvät nuoret aikuiset. Käytännössä vanhemmat maksavat lähes kaikki nuorten kulut. Suuri osa nuorista on sitä mieltä, ettei kotona asumisesta kuulukaan maksaa. Tätä mieltä ovat varsinkin nuorimmat eli 18–21-vuotiaat vastaajat sekä ne, jotka eivät maksa asumisestaan vanhemmilleen.

Kulutus on erityisesti nuorilla keino ilmentää elämäntyyliä, identiteettiä sekä asemaa yhteiskunnassa. Nuoret tekevät kokeiluja rahankäytössä ja myös ottavat kuluttajina riskejä (Lehtinen 2011). Nuorilla 15–20-vuotiailla ei ole useinkaan taloudellisia tai henkisiä valmiuksia tai kokemuksia kantaa vastuuta kulutus päätöksistään. Se on luonnollistakin, sillä nuorten päätöksiin ei sisälly yhtä mittavia taloudellisia riskejä kuin aikuisilla ja kokemuksia suurista päätöksistä on vähemmän. Nuoren elämäntilanteessa päätökset ovat kuitenkin merkittäviä.

Nuorten kulutus on näkyvää, usein muuta kuin perustarpeiden tyydyttämistä tai ainakin juuri siihen puoleen on julkisuudessa kiinnitetty huomiota. Nuorten kulutukseen liittyvässä tutkimuksessa on keskitytty ääripäihin: joko köyhyyteen ja velkaantumiseen tai sitten näkyvään ja näyttävään kulutukseen, sen laatuun tai maksumoraaliin. Nuoret ymmärretään tänä päivänä itsenäisiksi kuluttajiksi. Nuoret omaksuvat uutuustuotteet ja -brändit sekä viimeisimmät trendit aikuisväestöä nopeammin. Elämäntilanne määrittelee lasten ja nuorten kulutusta: vapaa-ajan kulutukseen voidaan keskittyä, vailla vastuuta perheen ylläpidosta. Omat vähäiset tulot käytetään silloin juuri näihin menoihin. Vanhemmat tukevat usein omassa taloudessaan asuvia nuoria ruoka-, asumis- sekä matkapuhelin- ja internetmenoissa. (Raijas ym. 2009.)

Nuoret ovat merkittäviä kulutus päätösten tekijöitä, sillä monessa taloudessa nuorilla on sananvaltaa niin perheen yhteisessä kuin heidän henkilökohtaisessa kulutuksessa. Nuorille on tärkeää yhtäältä erottautuminen ja toisaalta viiteryhmiin mukana pysyminen. Kaikkea tätä ilmennetään kulutuksella, ja identiteettiään rakentava nuori tai hänen vanhempansa joutuvat panostamaan monenlaisten tavaroiden ja palveluiden hankintaan. Nuoret tunnistavat oman kuluttajatyypinsä, jonka perusteella heillä on selkeät kulutustottumukset ja -asenteet. Esimerkiksi teini-ikäisille teknologia ja trendikäs kuluttajuus liittyvät kiinteästi toisiinsa ja vastaavasti

seurailijan rooli heijastaa ei-kompetenttia tai pelokasta suhtautumista teknologiaan ja tietoyhteiskuntaan. (Wilska 2002.) Nuorten kulutukseen on kiinnitetty huomiota monissa tutkimuksissa (mm. Autio 2006, Koljonen 2002, Wilska 2002). Nuoret ovat merkittävä kuluttajaryhmä, jonka ovat huomanneet myös tavaroiden ja palveluiden markkinoijat. Nuorille suunnataan ja kampanjoidaan tuotteita näyttävästi. Nuoret ovat edelläkävijöitä esimerkiksi tietoliikenteen käytössä (ks. Tapscott 1998). Tällä hetkellä jo lähes jokainen nuori (99 prosenttia) käyttää internetiä, koko väestöstä sitä käyttää 86 prosenttia (Nuorisobarometri 2009).

Aution (2006) tutkimuksen mukaan nuoret ovat taitavia kuluttajia ja ovat laventaneet käsitystä nykyajan kuluttajasta. Kuluttaminen ja rahan käyttö kuuluvat kiinteästi yhteen. Autio onkin nimennyt nuoria esimerkiksi huolettomaksi penninvenyttäjäksi tai harkitsevaksi nauhiskelijäksi. Tämä kertoo heidän ristiriitaisesta suhtautumisesta kulutukseen. Esimerkiksi tuhlaaminen merkitsee nuorten puheessa iloista rahan polttamisen taitoa (Autio 2006, 135–136).

Nuorten tyytyväisyys taloudelliseen tilanteeseen ei kerro vastaajan tosiasiallisesta tulotasta tai vauraudesta. Vuonna 2009 kaikkein tyytyväisimpiä taloudelliseen tilanteeseensa olivat ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneet. Yliopistotutkinnon suorittaneissa oli suhteellisen paljon tyytymättömiä. Kaikkein tyytymättömmimpiä olivat kuitenkin ne, joilla ei ollut mitään peruskoulun jälkeisiä tutkintoja. (Myllyniemi 2009.) Vuonna 2007 Nuorisobarometrissa havaittiin huomattava taloudellisen tyytyväisyyden notkahdus noin 20. ikävuoden kohdalla. Tähän vaiheeseen useimmilla osuu muutto pois lapsuudenkodista, mikä vaikuttaa taloudelliseen tilanteeseen. Tyytyväisimpiä taloudelliseen tilanteeseensa olivatkin tuolloin vanhempiensa luona asuvat, vähiten tyytyväisiä yksinhuoltajat. Korkeammassa sosioekonomisessa asemassa olevat ja korkeamman koulutuksen saaneet ovat tyytyväisempiä taloudelliseen tilanteeseensa. Joukossa on varmasti sellaisia, jotka ovat suhteellisesta köyhyydestään huolimatta tyytyväisiä. Tyytyväisyys taloudelliseen tilanteeseen on hyvin vahvasti yhteydessä koettuun yhteiskunnalliseen asemaan. Voidaan ajatella pikemminkin taloudellisen tilanteen selittävän kokemusta yhteiskunnallisesta asemasta kuin toisinpäin. (Nuorisobarometri 2007.)

2.4 Media

Media on keskeinen nuorten toiminta- ja myös oppimisympäristö. Internet ja mobiiliteknologia ovat kokonaisvaltaisesti läsnä nuorten elämässä. Internetin myötä monien tuotteiden hankinta, tuotteita koskeva neuvonta ja tiedonhaku, maksaminen ja myös palautteen anto tapahtuvat sähköisessä ympäristössä. Monet palvelut hankitaan ja niihin liittyvät sopimukset tehdään sähköisesti. Palvelujen käyttö edellyttää niihin liittyvien sopimusten hallitsemista. Muun muassa teleoperaattorien käyttämät markkinointikeinot ovat johtaneet nuoria tekemään pitkäkestoisia sopimuksia, joista on aiheutunut nuorille myöhemmin ongelmia (KFM 2008, 16.) Suomessa pankkipalvelut ovat siirtyneet verkkoon laskujen maksamisesta ja lainojen hakemisesta lähtien. Erilaiset mediavälineet ovat nuorille merkittävä myös erilaisten luottovaihtojen tarjoajina ostopaikkojen ohella. Tänä päivänä luottoja markkinoidaan kaikkialla: bussipysäkeillä, televisiossa, radiossa, kännyköissä, internetissä, lehdissä. Nuorelle voi olla vaikeaa vastustaa yksinkertaisilta ja houkuttelevilta vaikuttavilta luottotarjouksia (Botterill 2010).

Nuoret elävät ympäristössä, jossa markkinointi ja mainonta ulottuvat jokapäiväisessä elämässä kaikkeen toimintaan ja kaikkiin viestimiin – televisioon, internetiin, puhelimeen. Nuorilla tulisi olla kriittisyyttä mainontaa ja yleisemmin erilaisia markkinointitoimenpiteitä kohtaan ja taitoa väistää viesteihin liittyviä houkutusia, esimerkiksi välttyä tilaamasta sellaista, jota myöhemmin katu. Monet tuotteet ja palvelut ovat entistä helpommin saatavilla. Tämän lisäksi markkinoilla on kokonaan uusia tuotteita ja palveluita, joista nuoret ovat kiinnostu-

neita. Näitä ovat esimerkiksi musiikkilaitteet sekä erilaiset, muun muassa internetissä pelattavat pelit. Maksullinen ajanviete ja viihde (pelit, maksukanavat) voivat houkuttaa käyttämään rahaa sellaiseen, johon nuorella ei olisi varaa. Internetin kautta tapahtuva kaupankäynti on lisääntynyt, ja tuonut mukanaan erilaisia maksuehtoja ja maksujärjestelyjä (esim. KFM 2008).

Nuoret ovat omaksuneet uuden teknologian ja tietoverkot luontevaksi osaksi kulutustaan ja elämäntyyliään. Tietoverkoissa vietetään paljon aikaa, ja verkko toimii foorumina monenlaiselle toiminnalle, joka vaikuttaa niin välittömästi kuin välillisesti kulutukseen. Lasten ja nuorten viiteryhmiin kiinnittymisen kannalta pääsy tietoverkkoihin ja kyvykkyys käyttää niitä on keskeistä. Myös lasten ja nuorten harrastustoimintaan liittyvän tiedonvälityksen kannalta pääsy internetiin ja sen käytön hallintaa, myös vanhemmilta, vaaditaan tänä päivänä.

Internetissä tapahtuva luovuus voi saada erilaisia toiminnan muotoja, jotka eivät olisi olleet ennen mahdollisia. Etenkin nuorille on tyypillistä käyttää useampaa mediaa yhtäaikaaisesti. Internetiä ei ehkä ole syytä ajatella niinkään yhtenä välineenä tai ilmaisukanavana muiden joukossa, vaan kokonaan uutena toimintaympäristönä. Internetistä on tullut kiinteä osa nuorten arkea, mitä kuvastaa se, että Nuorisobarometrin (2009) 15–29-vuotiaissa vastaajissa on sekä lapsesta asti internetaikaa eläneitä, että niitä, jotka muistavat ajan ennen internetiä. Kokonaan internetin ulkopuolelle jääneitä ei juurikaan ole (1 900 vastaajasta vain kolme ei käytä internetiä) (Nuorisobarometri 2009.) Tilastokeskuksen kuluttajabarometri (Tilastokeskus 2011) perusteella nimenomaan lapsiperheet ovat kehityksen kärjessä tietokoneiden ja myös muun uuden viihde-elektroniikan hankkimisessa.

Internetin käyttö liittyy sosiaalisen median ja vapaa-ajan toimintojen lisäksi talous- ja pankkiasioihin. Nuoret käyttävät internetiä laskujen maksamiseen ja tämä lisääntyy iän myötä. Yli 20-vuotiaista noin 95 prosenttia maksaa laskut internetissä. Tätä nuoremmilla ei välttämättä ole käytössään pankin maksuohjelmissa tarvittavia tunnuslukuja tai laskunmaksuautomaatin käyttöön tarvittavaa korttia.

Mäntylä (2010, 28) toteaa, että median ja teknologian käytöstä ja ylläpidosta on tullut uusi kotitaloustyö – median ja teknologian käytön hallinta. Siihen sisältyy esimerkiksi sähköinen asiointi, verkkokaupoista ostaminen, kodin laitteistojen päivittäminen sekä ohjelmistojen ja palveluiden käytön huolto ja hallinta sopimuksineen. Näihin kaikkiin liittyy merkittäviä taloudellisia kysymyksiä.

3 TALOUDELLISEN OSAAMISEN HAASTEET

3.1 Nuorten talousosaaminen tutkimusten valossa

Nuorten taloustaidoista tai -osaamisesta ei ole tehty laajoja tutkimuksia Suomessa. Joissakin suppeissa tutkimuksissa on keskitytty yksittäisiin teemoihin, kuten talousasioiden seuraamiseen, talouden suunnitteluun tai luoton käyttöön. Kansainvälisiä tutkimuksia aiheesta löytyy enemmän. Nuorten talouden lukutaitoon tai taloudelliseen kyvykkyYTEEN liittyviä tutkimuksia on tehty enimmäkseen Yhdysvalloissa, Britanniassa ja Kanadassa. Brittiläisten tutkimukset ovat keskittyneet nuoriin yleensä, Yhdysvalloissa enimmäkseen yliopisto-opiskelijoihin ja Kanadassa molempiin. Näissä maissa on myös viety läpi useita kansalaisten (nuorten ja aikuisväestön)

talousasioiden parantamiseen tähtäviä hankkeita. Taloudellisen osaamisen tai kyvykkyyden mittaamisen kohteena on ollut luottokorttien tai ns. pikalainojen käyttö ja tietämys rahan-asioista. EU-maissa toteutettuja hankkeita ovat koonneet ja arvioineet muun muassa Hab-schick, Seidl ja Evers (2007). Taloustaitojen mittaamiseen on kehitetty ns. PISA-tutkimus (OECD 2010), jolla mitataan 15-vuotiaiden taloustaitoja useassa OECD-maassa vuonna 2012. Tutkimusta ei toteuteta Suomessa.

Nuoret joutuvat väistämättä tekemisiin talousasioiden kanssa. Finanssialan Keskusliiton (2009) tekemän Nuorisotutkimuksen mukaan lähes kolme neljäsosaa nuorista seurasi vuonna 2009 pankki- ja talousasioita vähintäänkin silloin tällöin, kun vuonna 2008 näin teki 64 prosenttia nuorista. Pankki- ja talousasioiden seuraamisen säännöllisyys lisääntyy iän myötä. Hieman yli puolet 15–17-vuotiaista seuraa pankki- ja talousasioita säännöllisesti tai silloin tällöin. Vanhemmasta ikäluokasta, 25–28-vuotiaista näin tekee jo yli 80 prosenttia. Keskimääräistä muita enemmän pankki- ja talousasioita seuraavat Etelä-Suomen läänissä sekä yksin omassa taloudessa asuvat, yliopisto- ja korkeakouluopiskelijat sekä työssä käyvät nuoret. Nuorten lainat, säästäminen ja sijoittaminen lisäävät pankki- ja talousasioiden seuraamista. Samansuuntaisia tuloksia saatiin Säästöpankkiliiton (2009) tutkimuksesta 15–20-vuotiaiden rahankäytöstä. Tutkimuksen mukaan nuoret suhtautuvat myönteisesti säästämiseen sekä säästävät ja suunnittelevat ostoksiaan etukäteen. Nuoret saavat käyttörahansa pääasiassa vanhemmiltaan, jotka toimivat esikuvina rahankäytössä.

Nuorten rahatalouden hallinnan käytäntöjä selvitettiin Peura-Kapasen (2005) tutkimuksessa. Nuorille rahatalous ja sen hoito merkitsevät itsenäistymistä ja irtaantumista lapsuudenkodista. Itsenäisen elämän alussa nuorten elintaso usein laskee, koska palkkatulot ovat hyvin alhaiset tai niitä ei ole lainkaan opiskelun takia. Raha on nuorten välisissä keskusteluissa jokapäiväistä, ainakin silloin kun sitä ei ole. Nuorten rahataloutta kuvaa eläminen nykyhetkessä, elämästä nauttiminen ja vapaus (vrt. Saarinen 2001; Wilska & Virtanen 2002). Pienillä tuloilla rahaa ei jää säästöön, vaan kaikki menee kulutukseen. Nuorten rahatalous ei ole suunnitelmallista, vaan lyhytjänteistä, harkitsematonta, mutta tilanteen mukaan joustavaa (Peura-Kapasen 2005). Taloutta voi korjata nopeasti pienillä muutoksilla, koska suuria taloudellisia vastuita ei vielä ole. Jos rahat ovat lopussa, syödään edullisesti ja vaatimattomasti tai tukeudutaan vanhempien ja kaverien apuun.

Finanssialan Keskusliiton (2009) tutkimuksen mukaan globaalien talouden epävarmuus ja kuluttajien varovaisuus näkyy nuorten rahankäyttösuunnitelmissa. Nuoret käyttävät rahaa entistä varovaisemmin, ja tilisäästämisen suosio on kasvussa. Ikä vaikuttaa säästöjen käyttötarkoitukseen selvästi. Alle 20-vuotiaat säästävät muita useammin kulutustavaroiden hankkimiseksi, mutta jo 23–24-vuotiaat säästävät asunnon hankintaa varten. Suuri osa nuorista varautuu talouttansa uhkaaviin riskeihin. Nuorilla yleisin tapa varautua omaa taloutta koskeviin riskeihin on turvautua säästöihin: vuonna 2009 hieman yli puolet varautui riskeihin säästämällä. Muita keinoja ovat säästäväisemmin eläminen, vakuutusten ottaminen, työntöön lisääminen tai työttömyyskassaan kuuluminen. Nuorista valtaosa suunnittelee kulutustaan, toisin sanoen suunnittelee käyttävänsä rahaa johonkin *tiettyyn* hankintaan. (FK 2009.)

Nuorten mahdollisuudet rahoittaa kulutusta ovat lisääntyneet ja monipuolistuneet. Nuoret käyttävät muun muassa sähköisiä maksuvälineitä lähes yhtä yleisesti kuin vanhemmat ikäluokat (FK 2011). 15–19-vuotiaista 23 prosentilla on käytössä pankkikortti ja 26 prosentilla Visa Electron -kortti. Korteilla maksaminen on yleistynyt nuorilla vuosi vuodelta päivittäistavaraostosten maksutapana samalla kun käteismaksaminen on tasaisesti vähentynyt. Ikäryhmittäin tarkasteltuna alle 20-vuotiailla yleisin maksutapa on käteinen (53 % ikäryhmään kuuluvista), 20–23-vuotiailla Visa Electron (47 %), 23–24-vuotiailla pankkikortti (44 %), samoin kuin myös 25–28-vuotiailla (55 %). Koko väestöllä eli 15–74-vuotiailla pankkikortti oli yleisin maksuväline (osuus 45 %) ja käteinen seuraavaksi yleisin 35 prosentin osuudella. (FK 2009.)

Nuoret ovat omaksuneet myös luotolla ostamisen. Heillä on käytettävissään kulutusluottoja, vaikka heillä itsellään ei olisi rahaa lainkaan. Nuoret asennoituvat luoton ottamiseen myönteisemmin kuin vanhemmat ikäluokat. Päätökset luoton ottamisesta syntyvät usein vailla harkintaa. Nuorten luoton käyttöön liittyy ymmärtämättömyyttä, tietämättömyyttä ja huolettomuutta (Lehtinen 2011, 71). Taustalla vaikuttaa myös luottojen näkyvä markkinointi. Mahdollisuutta tavaroiden maksamiseen luotolla jopa ostosten yhteydessä, tarjotaan yleisesti. Nuorten luoton käyttö on kasvanut erityisesti 2000-luvulla. Finanssialan Keskusliiton (2011) tutkimuksen mukaan 20–24-vuotiaista nuorista 21 prosentilla on jotain kulutusluottoa. Vuonna 2009 keskimääräinen kulutusluotto oli keskimäärin 5 300 euroa niillä nuorilla, joilla oli lainaa (FK 2009). Nuorilla ei ole kuitenkaan välttämättä tietoa luoton ottamisen kustannuksista eikä kykyä arvioida niitä. Nuoret eivät esimerkiksi hallitse peruskäsitteitä: muuan muassa Zaperan (2008) tutkimuksen mukaan 53 prosenttia 18–19-vuotiaista nuorista ei tiennyt, mitä korko tarkoittaa.

Nuoret käyttävät myös ns. pikalainoja aikuisväestöä yleisemmin. Monet nuoret ovat joutuneet niiden takia taloudelliseen ahdinkoon. Pikalainoja käyttäviä nuoria on kaikissa tuloluokissa ja työmarkkina-asemissa. Luottojen käyttöön vaikuttavat elämänvaihe, ammatti ja taloudellinen tilanne. Heikoimmassa taloudellisessa asemassa olevat käyttävät pikavippien kaltaisia luottoja, sen sijaan työelämässä ja palkkatuloja saavat käyttävät luottokorttiluottoja. (Autio ym. 2009.) Tämä on ymmärrettävää, sillä pikavippejä saa helposti, eivätkä heikossa taloudellisessa asemassa olevat saa useinkaan luottokorttiluottoja. Pikavippien hakemisen taustalla on usein äkillinen rahantarve, jota pari sataa euroa paikkaa sopivasti. Finanssialan Keskusliiton vuoden 2009 tutkimuksen mukaan pikavippien ottohalukkuus on hieman vähentynyt. Vuoden 2009 aikana pikaluottoa oli ottanut kolme prosenttia vastaajista, kun vuonna 2008 vastaava osuus oli viisi prosenttia. Koko väestöstä pikavippiä oli ottanut 2 prosenttia. (FK 2009.)

Luotonkäytön yleistyessä nuorten maksuvaikeudet ovat lisääntyneet. Vuonna 2009 lähes 57 000:lla alle 30-vuotiaalla eli seitsemällä prosentilla ikäryhmään kuuluvista oli ainakin yksi maksuhäiriömerkintä. Syynä ovat useimmiten maksamattomat pikalainat ja puhelinlaskut, mutta myös vuokraträstit olivat nuorilla keskimääräistä yleisempiä. (Suomen Asiakastieto 2011.)

Nordean (2010) tekemässä selvityksessä havaittiin, että varsinkin nuoret ja lapsiperheet *elävät matti kukkarossa* juuri ennen palkanmaksua. Rahahuolia on eniten alle 30 000 euroa vuodessa ansaitsevilla talouksilla ja joka kymmenes on saanut maksumuistutuksia. Kuusi prosenttia vastaajista ilmoitti, ettei enää hallitse raha-asioitaan. Tällaiset taloudet ansaitsivat alle 30 000 euroa vuodessa, ja erityisesti alle 10 000 euroa vuodessa ja olivat usein 18–29-vuotiaiden talouksia. Näillä talouksilla oli yli puolella maksumuistutuksia ja he valvoivat öitä rahahuolien takia useammin kuin kerran kuukaudessa. Edelleen lähes neljällä viidestä ei ollut lainkaan rahaa ennen seuraavaa palkkapäivää.

Aikaisessa vaiheessa opitut käsitteet ja sisällöt kuluttamiseen sekä säästämiseen todennäköisesti auttavat soveltamaan niitä myöhemmin kulutuksessa (Martin & Oliva 2001). Rahankäytön opettaminen on perustaitojen opettamista lapsille (Martin & Oliva 2001, 26; Varcoe ym. 2001, 30). Raha-asioiden opetus edistää nuorten taloudellista tietämystä, käyttäytymistä ja omatoimisuutta (Danes ym. 1999; Varcoe ym. 2005). Nuorten talousasioiden oppimiseen vaikuttavat kouluopetuksen lisäksi vanhemmat ja heidän antamansa esimerkki, sillä vanhempien rooli on tärkeä nuorten talousasioiden oppimisessa koulun rinnalla (Bowen 2002). Kiinnostava tutkimustulos on, että talousasiat, erityisesti luotonotto, kiinnostavat nuoria, mutta ei se miten luottoa hoidetaan (Varcoe ym. 2010). Jotkut tutkijat näkevät, että talousasioiden opetuksella ei ole merkitystä talousasioiden ymmärtämiseen (Mandell & Klein 2007). Mandell (2010) havaitsi tutkimuksessaan, että opiskelijat, jotka olivat opiskelleet taloudenhallinnan kursseja (money management ja personal finance) koko lukuvuoden, eivät olleet sen parempia talouden osaamisessaan kuin ne, jotka näitä kursseja eivät olleet käyneet. Lyons (2010) toteaaakin, että nuorten tavoista kehittää taloudellista käyttäytymistään ja sen nivoutumista eri elämäntilanteisiin tiedetään liian vähän.

3.2 Minkälaista taloudellista osaamista nuorilta edellytetään?

Nuorten elinympäristö muuttuu ja monimutkaistuu koko ajan. Tämän päivän yhteiskunnassa toimiminen edellyttää selviytymistä eri elämänalueilla ja erilaisissa elämäntilanteissa. Myös nuorilta edellytetään taloustaitoja, vaikka heidän valmiutensa järkeviin taloudellisiin päätöksiin ovat usein puutteelliset muun muassa asenteiden, tietämättömyyden ja kokemattomuuden vuoksi. (OECD 2010.)

Eliniän kohoamisen myötä jo nuorilta odotetaan pitkäjänteisyyttä ja varautumista tulevaisuuteen (OECD 2010). Monet yhteiskunnan toimijat ovat esimerkiksi sitä mieltä, että ihmisten tulisi jo työuran alussa alkaa valmistautua eläkkeelle, esimerkiksi säästämällä. Vaikka nuoret ymmärtäisivät tarpeen varautua tulevaisuuteen, harvat kuitenkin ajattelevat tulevaisuutta tai tekevät pitkäkestoisia suunnitelmia. Tutkimusten (Atkinson ym. 2006; Labrum ym. 2004) mukaan nuoret eivät ole sitoutuneet hoitamaan tai suunnittelemaan talouttaan vastuullisesti niin kauan kuin he asuvat kotona. Useissa tutkimuksissa (ks. esim. FSA 2005b, 2004) on tullut lisäksi esille, että nuoret välttävät aikuisuuteen liittyvää vastuuta elämällä huolettomasti. He ovat uppoutuneet kulutuskulttuuriin, ja heidän asenteensa luoton ottamiseen on lisäksi huolestonta. Nuorilla on todettu olevan puutteellisia tietoja esimerkiksi yhteiskunnan tarjoamista tukimuodoista. Lehtinen ja Leskinen (2005) havaitsivat muun muassa, että nuoret eivät ole osanneet hakea toimeentulotukea, vaikka siihen olisi perusteita.

Haasteita talousosaamiselle asettaa myös finanssimarkkinoilla tapahtunut kehitys. Uusia finanssituotteita ja -palveluita on paljon ja ne ovat entistä monimutkaisempia. Informaatioteknologian kehittymisen myötä tuotteita on saatavilla entistä helpommin. Nuorta kuluttajaa kohtaavat uudenlaiset vastuut ja velvoitteet kuluttajan roolissa muun muassa finanssiyritysten kanssa tehtävissä erilaisissa sopimuksissa (maksu- ja luottokortit, maksaminen internetissä, säästö- ja sijoitustuotteet, luotot, vakuutukset). Erilaisten tuotteiden ja palveluiden ehtojen ja käytön hallinta on osa taloudellista osaamista. Uusien tuotteiden ja palveluiden käyttöön voi myös liittyä turvallisuushkia.

Nuoret ovat vanhempiaan ja ehkä myös opettajiaan taitavampia käyttämään uusia viestintävälineitä, mutta heiltä saattaa puuttua valmiuksia tehdä talouteensa nähden oikein mitoitettuja valintoja kuluttajana. Huonosti tehtyjen tai väärin päätösten seuraukset voivat olla uhka taloudelle. Riskit korostuvat esimerkiksi sijoitusmarkkinoilla, jos tuotteita ei tunneta. Tietämättömyys voi johtaa ennakoimattomien riskien toteutumiseen.

Nuoret ovat myös muita alttiimpia ottamaan velkaa. Luoton käyttäjinä heillä voi olla aukkoja keskeisissä tiedoissa ja paljon informaatiotarpeita. Tutkimusten mukaan (esim. KFM 2008, 53) nuoret joutuvat helposti taloudellisiin vaikeuksiin juuri puutteellisten tietojen, taitojen ja valmiuksien johdosta.

Nuorten talouskasvatuksen tarve on tunnustettu laajasti. Nuorten taloudellisen osaamisen edistämiseen liittyy haasteita. Tutkimuksissa, joissa on selvitetty talouskasvatuksen perillemenoja (esim. ASIC 2003), todetaan muun muassa, että pelkkä tiedon lisääminen ei ole taee osaamisen lisääntymisestä. Tietojen karttuminen ei välttämättä näy käyttäytymisessä (Atkinson

2008). Jotta toimet nuorten taloustaitojen lisäämiseksi olisivat tehokkaita ja menisivät perille, niiden tulee olla lähellä nuorten jokapäiväistä elämää (ks. esim. Fluch 2007, Atkinson ym. 2009). Lapsille ja nuorille suunnatun materiaalin tulisi olla kullekin ikäryhmälle oikea-aikaista. Lisäksi esimerkiksi kouluissa käytettävän materiaalin tulee olla käytännönläheistä, kummuta nuorten elämästä, olla sisällöllisesti sopivaa sekä hyödyllistä ja sopusoinnussa nuorten kiinnostuksen kanssa (Fluch 2007).

Useissa maissa on myös pohdittu sitä, mitä eri ikävaiheessa olevien lasten ja nuorten tulisi taloudellisissa asioissa hallita. Muun muassa Englannissa on määritelty 'financial education' -teeman alla eri oppimistasoilla opetettavia asioita (DFEE 2000). Toisaalta OECD:n (2010) työryhmä toteaa 'financial literacy' -teemaan liittyvää PISA-tutkimusta suunnitellessaan, että välttämättä ei ole olemassa oikeita vastauksia siihen, mitä tietyn ikäisten nuorten tulisi talousasioissa hallita. Standardien tai oppimistulosten asettaminen auttaa kuitenkin siinä, että kaikkien nuorten odotetaan hallitsevan samat asiat ja saavuttavan samat tavoitteet. (OECD 2010.)

Tässä tutkimuksessa, kuvattaessa 15–20-vuotiaiden nuorten hyvään talousosaamiseen liittyviä asioita käytettiin lähtökohtana Atkinsonin ym. (2006) määritelmää, jonka mukaan taloudellinen osaaminen tai kyvykkyys (financial capability) koostuu seuraavista neljästä osa-alueesta: päivittäistalouden hallinta (day-to-day money management), tulevaisuuden suunnittelu (planning ahead), finanssituotteiden valinta (choosing products) sekä talousasioiden seuraaminen (staying informed). Osa-alueiden sisältöä hahmoteltiin aluksi kuvaamalla, min-kälaista tietoa ja ymmärrystä, taitoa ja osaamista sekä vastuita kullakin osa-alueella voidaan nuorilta edellyttää sekä tämän jälkeen konkretisoimalla osa-alueiden sisällöt yksityiskohtaisiksi teemoiksi. Tässä käytettiin hyväksi raportissa aiemmin kuvattuja taloudellisen osaamisen määritelmiä ja tutkimustuloksia. Muita lähteitä olivat Kuluttajaviraston yhdessä pohjoismaisvirolaisena yhteistyönä syntynyt kuluttajakasvatuksen strategia (TemaNord 2010), OECD:n PISA-tutkimuksen suunnitelma (OECD 2010) sekä Australian kouluissa talouden lukutaitoa koskeva kehittämissuunnitelma (ASIC 2003). Nuoria koskevissa viimeaikaisissa tutkimuksissa (mm. Mäntylä 2010) on noussut esiin asioita, joita nuorten tulisi omassa taloudessaan hallita. Taloudellisen osaamisen sisältöä ja teemoja on kuvattu taulukossa 4.

Keskeinen kysymys taloudellisen osaamisen konkretisoinnissa on edelleen se, mitä asioita eri ikäisten nuorten tulisi hallita. Voidaan ajatella, että 15-vuotiaan ja toisaalta täysi-ikäisen nuoren elämäntilanteet poikkeavat toisistaan ja siten myös vaadittavat taidot ja valmiudet elämässä selviytymiseen. Valtaosa 15-vuotiaista asuu vielä kotona ja voi elää huoletonta elämää; sen sijaan monet 19–20-vuotiaat elävät taloudellisesti tiukkaa aikaa opiskelun ja itsenäisesti hoidetun talouden vuoksi. Toisaalta voidaan esittää kysymys, missä vaiheessa nuorten tulisi omaksua ne taloudelliset taidot ja valmiudet, joita heiltä edellytetään aikuisiän kynnyksellä. Tähän ei löytynyt selkeitä, yksiselitteistä vastausta aikaisemman tutkimuksen perusteella.

Tässä tutkimuksessa pyritään arvioimaan, missä määrin ja osaksi myös millä tavoin nuorille suunnattu taloudellista osaamista koskeva materiaali sisältää taulukossa 4 kuvattuja teemoja. Taulukko muodostaa lähtökohdan ja kehikon ko. materiaalin tarkastelulle.

Taulukko 4. Taloudellisen osaamisen osa-alueet ja teemat.

OSA-ALUEET	TEEMAT
	IKÄ 15 20
<p>PÄIVITTÄISTALOUDEN HALLINTA Nuori</p> <ul style="list-style-type: none"> • kykenee tulemaan toimeen siten, että rahat riittävät ja on selvillä talouden tapahtumista • hallitsee käytännöt laskujen maksamisessa ja ostamisessa, käyttää maksuvälineitä vastuullisesti • osaa verrata ja laatia arkeen kuuluvia sopimuksia • hallitsee uudet kaupankäynnin muodot • ymmärtää kulutuksen seuraukset ja tuntee vastuunsa kulutuksen hillitsemisessä • omaa kokonaiskäsityksen omasta taloudesta ja käytettävissä olevista resursseista. 	<ul style="list-style-type: none"> - elämisen kustannukset – tarpeelliset ja halutut tavarat - muuttuvat ja kiinteät menot - budjetti, kirjanpito ym. välineet seurata taloutta - kodin hankintojen kustannukset <ul style="list-style-type: none"> - vuokra-, puhelinliittymä-, internet , sähkö- ym. sopimukset - auton hankinta ja kustannukset - maksukortit, vastuu korteista, tiliotteet - laskujen maksutavat ja myöhästymisen seuraukset (viivästysmaksut, perintä, ulosotto, maksuhäiriömerkintä) - kulutuksen hillitseminen, kestävä valinnat <ul style="list-style-type: none"> - ostaminen ja maksaminen verkossa, verkkokaupan riskit - kännykkä maksuvälineenä - tietoturva
<p>TULEVAISUUDEN SUUNNITTELU Nuori</p> <ul style="list-style-type: none"> • osaa tehdä suunnitelmia ja ymmärtää pitkän aikavälin suunnittelun tärkeyden • tuntee omaa taloutta mahdollisesti uhkaavat riskit ja osaa varautua niihin • suhtautuu myönteisesti säästämiseen • tuntee työelämän ja verotuksen perusasiat • tuntee keskeiset sos.pol. etuudet omassa elämäntilanteessa. 	<ul style="list-style-type: none"> - säästämistavoitteet - budjetointi - yllättäviin menoihin varautuminen - tulot ja etuudet - verotus / verotuksen merkitys, verotuksen tarkistaminen - työsopimus <ul style="list-style-type: none"> - velan ottaminen osana talouden suunnittelua - varautuminen tulevaisuuteen; varallisuuden kartuttaminen
<p>FINANSSITUOTTEIDEN VALINTA Nuori</p> <ul style="list-style-type: none"> • osaa etsiä tietoja ja vertailla tuotteita sekä valita omaan tilanteeseen parhaiten soveltuvat tuotteet ja palvelut • hallitsee finanssituotteiden terminologian ja sopimusehdot ennen sopimusten allekirjoitusta • tuntee sijoittamiseen liittyvät keskeiset käsitteet sekä keskeiset säästämis- ja sijoitustuotteet • tuntee erilaiset luotot ja niihin liittyvät seikat • tuntee yleisimmät vakuutukset. 	<ul style="list-style-type: none"> - finanssituotteiden ja -palveluiden termit ja sopimukset - tuotteiden vertailuun apuvälineet - tilit, talletukset, sijoitusrahastot, vakuutussäästäminen, osakkeet <ul style="list-style-type: none"> - riski, tuotto, hajauttaminen, tunnusluvut - erilaiset luotot (pikavipit, opintolainat), lyhennystavat, korot, vakuudet, luottokustannukset - keskeiset vakuutukset
<p>TALOUSASIOIDEN SEURAAMINEN Nuori</p> <ul style="list-style-type: none"> • osaa hakea apua taloudellisissa asioissa ja ongelmissa • tuntee oikeutensa ja velvollisuutensa kuluttajana • tuntee yleiset taloudelliset indikaattorit ja niiden muutosten yhteydet omaan arkeen • osaa tulkita taloudellista informaatiota • on tietoinen minkälaisen rikollisuuden kohteeksi voi taloudellisissa asioissa joutua ja osaa varautua siihen. 	<ul style="list-style-type: none"> - neuvontaorganisaatiot ja muut kuluttajia palvelevat tahot - reklamaation tekeminen <ul style="list-style-type: none"> - inflaatio-, korko- yms. muutosten vaikutukset omaan talouteen - identiteettivarkaudet yms. ja niihin varautuminen <ul style="list-style-type: none"> - taloutta kuvaava informaatio ja sen tulkinta: taseet, graafiset esitykset

4 TOIMIJAT JA KÄYTÄNNÖT NUORTEN TALOUDELLISEN OSAAMISEN KENTÄLLÄ

Ympäristö muovaa monin eri tavoin nuoren käyttäytymistä. Perusta taloudellisille taidoille syntyy jo lapsuudessa sitä mukaa, kun lapset ovat tekemisissä rahan kanssa. Lapset osallistuvat jo varhain kulutuspäätösten tekoon perheissä (esim. Wilska 2008). Kuluttajina he toimivat usein vanhemmilta saadun esimerkin mukaan. Päivittäisten raha-asioiden hoitamisessa vanhempien esimerkillä on suuri vaikutus nuoriin niin hyvänä kuin huonona mallina. Zaperan (2008) tekemässä selvityksessä 18–19-vuotiaat nuoret pitivät vanhempiaan hyvinä ja pankkien ohella merkityksellisimpinä ohjaajina talousasioissa. Sampo Pankin tekemän kyselyn mukaan nuoret pitävät vanhempiaan tärkeimpänä auktoriteettinaan talousasioissa. Puolet kyselyn suomalaisvastaajista tukeutuu vanhempiinsa tarvitessaan neuvoja oman talouden hoidossa. (HS 13.7.2011.) Varsinkin maksuvaikeuksiin joutuneet nuoret ovat kertoneet vanhempiensa tapojen ja asenteen hoitaa talouttansa vaikuttaneen heihin (Lehtinen & Leskinen 2005).

Vanhemmilta opittu taloudenhoidon malli vaikuttaa myös siihen, millaisia kulutustapoja lapset myöhemmin omaksuvat. Muun muassa Webleyn ja Nyhusin (2006) tutkimuksessa ilmeni, että vanhemmat, jotka keskustelevat lastensa kanssa taloudellisista ongelmista, korostavat huolellisuutta ja tarkkuutta talousasioissa ja suunnittelevat tulevaisuutta, antavat samalla lapsilleen käyttäytymismallin, jolla voi olla myönteistä merkitystä nuoren käyttäytymiseen aikuisena. Atkinsonin (2008) mukaan talouskasvatus on tärkeintä juuri niille nuorille, jotka eivät ole oppineet taloudellista käyttäytymistä vanhemmiltaan. Osalle nuorista koulun rooli voi siten olla ratkaisevan tärkeä taloustietojen ja -taitojen kehittymisen näkökulmasta.

Nuoren erilaiset viiteryhmät toimivat yhteiskunnassamme monin tavoin kulutustapojen muovaajina. Viiteryhmät vaikuttavat kulutusta koskeviin arvoihin ja käyttäytymiseen markkinoilla, muun muassa sosiaalisen median välityksellä. Mainonta ja media vaikuttavat ainakin välillisesti nuorten käyttäytymiseen kuluttajina. Kuluttajana saadut kokemukset liittyvät niin ikään taloudelliseen kyvykkyyteen. Nuorten kokemukset karttuvat sitä mukaa, kun he alkavat ansaita omaa rahaa, käyttävät erilaisia maksuvälineitä tai ottavat luottoa. (OECD 2010, KFM 2008.)

Lasten ja nuorten kasvattaminen taitaviksi ja vastuullisiksi kuluttajiksi nähdään yhä enemmän yhteisenä haasteena, johon tulee osallistua yhteiskunnan eri toimijoiden. On ymmärretty, että yksittäinen organisaatio tai taho ei voi olla yksin vastuussa nuorten taloustaitojen kartuttamisesta. Useissa maissa on toteutettu taloudellisen osaamisen edistämiseen liittyviä hankkeita yhteistyössä muun muassa viranomaisten, järjestöjen ja koulujen kanssa (Mundy 2008, 10). Monissa taloudellista kyvykkyyttä koskevissa suunnitelmissa ja ohjelmissa korostetaan taloustaitojen opettamista mahdollisimman varhain. Rahankäyttötaitojen käsittelystä jo lastentarhassa ja esikoulussa on saatu hyviä kokemuksia (ks. Hansen 2011).

Kouluopetuksella on suuri merkitys nuorten taloudellisen osaamisen kehittämisessä. Koulujen opetussuunnitelmillä ja niiden mukaan toteutetulla kuluttajakasvatuksella on tärkeä rooli nuorten taloudellisten taitojen, kriittisten kulutustapojen sekä kuluttajien oikeuksien ja velvollisuuksien omaksumisessa. Useissa maissa, myös Suomessa, koulujen kuluttajakasvatukseen on panostettu ja kansainvälinen yhteistyö kuluttajakasvatuksen kehittämisessä on kouluissa aktiivista, esimerkkinä Dolceta-projekti (www.dolceta.eu).

Useat toimijat Suomessa ovat ottaneet vastuuta nuorten taloudellisen osaamisen edistämisestä. Keskeisiä ovat opetusalan ohella kuluttaja- ja muut viranomaiset, yhdistykset ja järjestöt, Suomen Pankki sekä finanssialan järjestöt ja yritykset. Kuten aiemmin mainitsimme, Suomesta puuttuu kansallinen toimintasuunnitelma taloudellisen osaamisen kehittämiseksi. Maassamme ei ole selkeästi eikä kokonaisvaltaisesti määritelty, mitä taloudellinen osaaminen

tai taloudellinen kyvykkyys pitää sisällään eikä osoitettu, kenelle tai mille tahoille sen edistäminen kokonaisvaltaisesti kuuluu. Koulujen tehtävänä on huolehtia lasten ja nuorten kuluttajakasvatuksesta (ns. formal education). Suuntaviivat on kirjoitettu sisään opetussuunnitelmien perusteisiin (Opetushallitus 2003 ja 2004) ja Kuluttajaviraston kirjaamiin kuluttajakasvatuksen tavoitteisiin (www.kuluttajavirasto.fi). Sen sijaan muiden toimijoiden rooleista (ns. informal education) ei ole yhteisesti sovittua, kirjoitettua suunnitelmaa.

Seuraavaan taulukkoon (taulukko 5) on koottu hankkeen yhteydessä esille nousseita tahoja ja käytäntöjä, jotka liittyvät nuorten taloudellisen osaamisen edistämiseen Suomessa. Taulukko 5 on muodostunut tutkimuksen yhteydessä kartoitetun kirjallisuuden, empiirisen aineiston keruun ja muun muassa hankkeeseen osallistuvien yhteistyötahojen kanssa käytyjen keskustelujen tuloksena. Toimijat on jaoteltu viranomaisiin, julkisen sektorin toimijoihin, järjestöihin sekä elinkeinoelämän toimijoihin. Vaikka taulukko ei ole kattava, se osoittaa useiden erilaisten tahojen olevan mukana nuorten talousosaamista tukevassa toiminnassa. Keskeisiä toimintamuotoja ja käytäntöjä ovat materiaalin tuotanto, erilaiset projektit ja koulutuksen järjestäminen. Opetus ja koulutus kattavat sekä opettajien että nuorten kouluttamisen. Lisäksi on syytä mainita yliopistojen rooli tulevien opettajien kouluttajana. Neuvontapalveluilla tarkoitetaan eri tahojen järjestämää sekä henkilökohtaista neuvontaa että erilaisia tapahtumia, kursseja ja luentoja.

Viranomaiset

Viranomaisten toiminta keskittyy oppimisen tavoitteiden ja sisältöjen määrittelyyn sekä opetuksen ja koulutuksen organisointiin. Valtakunnallisten opetussuunnitelmien perusteissa (Opetushallitus 2003 ja 2004) määritellään koulujen tuntijaot ja ainekohtaiset tavoitteet ja sisällöt. Koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa määritellään yksityiskohtaisesti opetuksen käytännön toteuttamisesta.

Koulujen kuluttajakasvatuksen kautta kaikki nuoret ovat talousopetuksen piirissä. Koulussa omaksutut taloudelliset tiedot ja taidot ovat perusasioita, joita nuori kuluttaja joutuu luonnollisesti myöhemmin eri elämäntilanteissa täydentämään. Kuluttaja- ja talousasioita on opetussuunnitelmissa eri oppiaineissa sekä eheyttävissä aihekokonaisuuksissa (kuluttajakasvatusta, yrittäjyyskasvatusta). Yhtenäisenä oppiaineena kuluttajakasvatusta ei ole kenenkään vastuulla. (Mäntylä & Kuoppa-aho 2008, 5–6.)

Keskeisiä talousosaamiseen liittyviä tavoitteita sisältyy kotitalouden ja yhteiskuntaopin opetukseen, mutta peruskoulussa kuluttajakasvatusta voidaan sisällyttää ja toteuttaa muun muassa matematiikassa, äidinkiessä, terveystiedossa, biologiassa ja maantiedossa sekä ympäristö- ja luonnontiedossa (TemaNord 2010). Ammatillisessa koulutuksessa kuluttajataidot liittyvät yhteiskunta-, yritys- ja työelämätaitojen oppisisältöihin. Lukioissa talousasiat painottuvat yhteiskuntaopin taloustiedon kurssille, joka on pakollinen kaikille. Lukiolaisille valinnaisena tarjottava lakitiedon kurssi sisältää niin ikään taloudelliseen osaamiseen liittyviä teemoja (Opetushallitus 2003, 184–186). Opetushallitus on tuottanut runsaasti opettajien käyttöön tarkoitettua verkkomateriaalia ja muuta opetusta tukevaa aineistoa (ks. www.edu.fi). Opetushallitus tekee yhteistyötä monien eri tahojen kanssa oppimateriaalin tuotannossa.

Kuluttajaviraston yksi keskeinen tehtäväalue on kuluttajien taloustaitojen parantaminen. Virasto koordinoi kuluttajakasvatusta Suomessa muun muassa tuottamalla materiaalia eri kuluttajaryhmille. Kuluttajavirasto on mukana edellä mainitussa pohjoismais-virolaisessa kuluttajakasvatuksen työryhmässä. Uusin kuluttajakasvatuksen tavoitteita ja sisältöjä koskeva strategiaehdotus 'Kuluttajakompetenssien oppiminen – kuluttajakasvatuksen strategia' (TemaNord 2010) pohjautuu OECD:n kuluttajakasvatuksen suositusasiakirjaan (OECD 2009).

Taulukko 5. Toimijoita ja käytäntöjä nuorten taloudellisen osaamisen kentällä.

	Toiminta-ohjelmat/ politiikka	Rahoitus, resurssit	Koulutus, opetus	Materiaalin tuotanto	Projektit kilpailut ym.	Henkilö- kohtainen neuvonta	Työkalut ym. tuotteet
VIRANOMAISET							
Opetusviranomaiset	×	×	×	×	×		
Kuluttajavirasto	×	×	×	×	×		×
Taloudenhallinnan neuvottelukunta		×		×	×		
Vero- ym. viranomaiset				×		×	
MUUT JULKISET TOIMIJAT							
Yleisradio			×	×			
Kela				×		×	×
Kunnat, seurakunnat		×	×	×	×	×	
Suomen Pankki		×	×	×	×		
Finanssivalvonta				×		×	
JÄRJESTÖT JA SÄÄTIÖT							
Kuluttajajärjestöt		×	×	×	×	×	×
Nuorten järjestöt		×		×	×		
Muut järjestöt / liitot		×	×	×	×		
Pörssisäätiö ym. säätiöt		×	×	×	×	×	
ELINKEINOELÄMÄN TOIMIJAT							
Finanssialan Keskusliitto		×	×	×	×		×
Taloudellinen tiedustustoimisto TAT		×	×	×	×		×
Vakuutus- ja rahoitusneuvonta (FINE)				×		×	
Pankit, vakuutusyhtiöt		×		×		×	×
Media				×	×		×

Strategiaehdotuksen tarkoituksena on edistää opetusviranomaisten ja kuluttajaorganisaatioiden välistä yhteistyötä (TemaNord 2010, 9). Kuluttajavirastolla on nuorten talouskasvatuksessa huomattava rooli materiaalin tuottajana (ks. www.kuluttajavirasto.fi).

Koulujen kuluttajakasvatusta on pyritty kehittämään vastaamaan yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin. Strategiaehdotuksessa (TemaNord 2010) muutokset on pyritty selkiyttämään opetukselliseksi tavoitteiksi ja sisällöiksi. Strategiassa nostetaan esiin kaksi avaintemaa, joiden tulisi näkyä kuluttajakasvatuksessa: media- ja teknologialukutaito sekä kestävä kulutus. Näitä lähestytään kuluttajakasvatuksen neljän osa-alueen kautta, joita ovat kotitalouden hallinta ja osallisuus, kuluttajan oikeudet ja vastuut, yksityistalous sekä markkinointi ja kaupallinen media. Työryhmän raportissa edellä mainittuja osa-alueita konkretisoidaan lähemmin opetuk-

nessa käsiteltäviksi teemoiksi. Erityisesti yksityistalouden hoito ja hallinta sisältävät taloudellisen osaamisen teemoja, mutta taloudellisia asioita käsitellään myös muilla kuluttajakasvatuksen osa-alueilla. (TemaNord 2010.)

Opetus- ja kuluttajaviranomaiset tekevät yhteistyötä koulujen kuluttajakasvatuksen kehittämisessä. Kuluttajavirasto on laatinut tukiaineistoa koulukohtaisten opetussuunnitelmien tekemiseen eri kouluasteille. Viraston internetsivuille on koottu viitteitä opetuksessa käsiteltävistä teemoista, vinkkejä opetustuntien suunnitteluun sekä linkkejä erilaisiin opetuksessa käytettäviiin materiaaleihin. Virasto tekee yhteistyötä esimerkiksi Helsingin opettajankoulutuslaitoksen kanssa, muun muassa pitää luentoja opettajaksi opiskeleville. Kuluttajavirasto on osallistunut materiaalin tuottamiseen myös muiden tahojen (mm. Kuluttajaliitto, Nuorten Akatemia) kanssa. Lasten ja nuorten vanhemmille on omaa materiaalia ja nuorille itsenäisesti käytettävää materiaalia. Kuluttajaviraston tuottamat Galactor-pelit ovat saaneet tunnustusta laajasti.

Oppikirjat ovat perinteistä opettajien käyttämää materiaalia, mutta talousasioiden opetuksen tueksi on runsaasti tarjolla muutakin materiaalia. Materiaalia käsitellään luvussa 5. Oppikirjojen kustantajilla on työkirjoja, opettajien tehtäväpankkeja sekä materiaalia opetuksen suunnitteluun ja sisältöihin. Materiaalia on tarjolla myös sähköisenä. Opetussuunnitelman toteuttaminen on opettajan vastuulla, ja hän voi käyttää opetuksen tukena haluamaansa materiaalia. Tutkimusten mukaan (Atkinson 2008; Ofsted 2008) kuluttajakasvatuksen sisältö riippuu suuresti määrin opettajien mielenkiinnosta ja valmiuksista ottaa asioita esille.

Taloudenhallinnan neuvottelukunta toimii työ- ja elinkeinoministeriön alaisuudessa ja sen tavoitteena on edistää eri tavoin suomalaisten taloustietämystä. Neuvottelukunnassa on edustettuna asiantuntijoita järjestöistä, finanssialalta, opetuksesta ja tutkimuksesta. Neuvottelukunta pyrkii edistämään eri toimijoiden välistä yhteistyötä taloudenhallinnan kehittämisessä ja erityisesti kuluttajien velkaantumisen ehkäisyssä. Yhtenä toiminnan painopistealueena on ollut viime aikoina nuorten taloudenhallinnan edistäminen, mihin on tuotettu materiaalia. Niistä voidaan mainita Kalliit kulissit -informaatiopaketti osana Elämä edessä, talous kunnossa -aineistokokonaisuutta. Taloudenhallinnan neuvottelukunta koordinoi vuosina 2009–2010 toteutettua kuluttajien taloudenhallintaa edistävää hanketta (TEM 2010), jossa oli mukana useita järjestöjä. Hankkeessa syntyi nuorille tarkoitettua aineistoa; lisäksi projekti sisälsi nuorille suunnattuja kursseja ja työpajoja.

Muiden viranomaisten toiminta nuorten taloudellisen osaamisen edistämisessä painottuu materiaalin tuottamiseen ko. viranomaisten toimialaan liittyvistä asioista. Esimerkkejä ovat veroviranomaisten ja työvoimaviranomaisten nuorille suunnatut materiaalit.

Muut julkisen sektorin toimijat

Useat julkisen sektorin toimijat, kuten Finanssivalvonta, Suomen Pankki, Yleisradio, Kela ja monet kunnat ovat mukana lasten ja nuorten taloudellista osaamista edistävässä hankkeissa tai materiaalin tuottamisessa. Nuoria koskevissa informaatioaineistoissa tai oppaissa käsitellään itsenäistymiseen, opiskeluun ja työelämään liittyviä asioita (verotus, asuntoasiat, opiskelijoiden tuet). Tavoitteena on, että nuori saa tietoa ja selviytyy uusista elämäntilanteista.

Suomen Pankki on tehnyt kouluihin suunnatun verkko-opintopaketin (www.euro.fi) ja osallistuu vuosittain Talousguru-kilpailun organisoimiseen. Uusimpana toimena pankki on lanseerannut Finanzity-pelin, jonka yhtenä tarkoituksena on lisätä nuorten tietämystä oman talouden hallinnasta. Keskuspankin tuottamien materiaalien tarkoituksena on lähinnä täydentää koulujen yhteiskuntaopin opetusta. Suomen Pankki tekee yhteistyötä muun muassa opettajien ja oppilaitosten, järjestöjen, pankkien ja valvontaviranomaisten kanssa (Suvanto

2011). Finanssivalvonnan tehtäviin kuuluu paitsi rahoitusmarkkinoiden seuraaminen ja valvonta myös kuluttajien tietämyksen lisääminen rahoitusmarkkinoilla tarjottavista tuotteista ja palveluista. Taloustietojen testaamiseen on kehitetty Finanssihai-peli, joka soveltuu nuorille (www.finanssivalvonta.fi).

Yleisradio on panostanut talouskasvatukseen erilaisissa hankkeissa. Yhteistyössä opetushallituksen kanssa Yleisradio on tuottanut erilaisia opetusohjelmia kuluttajakasvatukseen teemoista. OpettajaTV (opettajatv.yle.fi) sisältää valmiita teemapaketteja, joissa käsitellään esimerkiksi nuorten rahankäyttötaitoja. Kelan materiaaleista nuorten talousosaamiseen liittyy erityisesti opiskelijoille suunnattu, verkossa oleva materiaalipaketti.

Osalla kunnista on omia nuorten sivustoja, joilla löytyy tietoa raha-asioista. Kunnat ovat mukana yhteistyöhankkeissa, joissa on kiinnitetty huomiota nuorten taloustaitoihin. Jotkut seurakunnat ovat niin ikään osallistuneet nuorten taloustaitojen parantamista koskeviin hankkeisiin. Kansainvälisestä yhteistyöstä talouskasvatuksessa maininnan arvoinen on EU-maissa toteutettu Dolceta-projekti (www.eu.dolceta). Projektin tuloksena on tehty kuluttajakasvatuksen verkko-opintopaketti, jota opettajat voivat käyttää opetuksen tukena, mutta joka soveltuu myös itsenäisesti käytettäväksi. Materiaali sisältää erilaisia kuluttajakasvatuksen aihealueita. Henkilökohtaiseen talouteen keskitytään kahdessa kokonaisuudessa. Materiaali sisältää runsaasti erilaisia tehtäviä.

Monien julkisten toimijoiden tehtäväalueet sivuavat taloudellista osaamista. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen ongelmapelaamisen ehkäisyyn liittyvä projekti liittyy osaltaan nuorten talousosaamiseen. Ongelmapelaajia on myös nuorissa ja esimerkiksi vuonna 2006 alaikäiset suomalaisnuoret kuluttivat rahapeleihin arviolta 36 miljoonaa euroa (Ilkas & Aho 2006).

Järjestöt ja säätiöt

Erialaisten järjestöjen merkitys on ollut perinteisesti kuluttajien aktivoimisessa ja tiedon jakamisessa kampanjoinnin, kurssitoiminnan, henkilökohtaisen neuvonnan ja materiaalin avulla. Kuluttajajärjestöjen toiminnan tavoitteena on käytännön taloustaitojen kehittäminen ja ylivelkaantumisen ehkäiseminen. Marttaliitolla on ollut useita nuoriin kohdistuneita kampanjoita; järjestön internetsivuilla on nuorten ensimmäiseen kotiin liittyvä aineistopaketti (www.martat.fi). Sekä suomen- että ruotsinkieliset marttajärjestöt ovat tehneet apuvälineitä taloudenhallinnan tueksi, kuten lehtisiä sekä internetissä olevia tietopaketteja ja työkaluja (www.martat.fi; www.martha.fi). Kuluttajaliitossa lasten ja nuorten talouskasvatusta on toteutettu monissa hankkeissa. Tuloksena on erilaisia verkkoaineistoja ja verkossa olevia pelejä. Materiaaleja ovat Napposten rahat, Talousaapinen sekä Valtti-tietopaketti (ks. www.kuluttajaliitto.fi).

Myös nuorten parissa toimivat järjestöt ja liitot ovat organisoineet hankkeita nuorten taloustaitojen edistämiseksi. Järjestöjen internetsivuilla on tietopaketteja ja linkkilistoja erilaisista talusteemoista. Tällaisia tahoja ovat Suomen Lukiolaisten Liitto, Nuorten Akatemia, Nuorisosauntoliitto ja Nuorisotiedotuskeskus. Kartoituksessa löytyi erilaista verkkomateriaalia talouden hallinnan tueksi sekä kampanjoita ja projekteja taloustaitojen edistämiseksi. Nuorten Akatemian ja Kuluttajaviraston yhteistyönä on syntynyt Lainat, vipit ja lifestyle -opintoaineisto. Nuorten keskuudessa toimivien järjestöjen etuna viestinnän näkökulmasta on helppo tavoitettavuus ja luottamus. Työskentely nuorten parissa on hedelmällisintä niiden organisaatioiden ja kanavien kautta, joihin nuoret luottavat (HM Treasury ja FSA 2008, 15).

Erilaiset opettajajhdistykset toimivat sekä opettajien kouluttajina että materiaalin kokoajina. Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liitto (HYOL) on koonnut internetsivuilleen linkkejä talouskasvatuksessa käytettävästä materiaalista (www.hyol.fi). Liitto osallistuu talous-

alan koulutuksen järjestämiseen opettajille. Niin ikään Taloustiedon opettajilla (ry) on toimintaa nuorten taloustietojen lisäämiseksi, muun muassa Taitava kuluttaja -kilpailu (www.taloustaito.net). Kotitalousopettajien liitto järjestää puolestaan kuluttajakasvatuksen koulutuspäiviä.

Pörssisäätiön yhtenä tehtävänä on kannustaa suomalaisia säästämään ja sijoittamaan. Säätiö on muun muassa tehnyt oppaita opettajille ("Mitä jokaisen opettajan tulisi tietää sijoittamisesta") ja opetusvideoita sijoitusteemoista. Säätiö osallistuu opettajien kouluttamiseen. Takuu-Säätiö toimii velkaantuneiden auttamiseksi muun muassa henkilökohtaisen neuvonnan ja velkaantuneiden tukitoiminnan kautta. Palvelut ovat myös nuorten käytettävissä. Suomen lasten ja nuorten säätiö (SLNS 2010) on toteuttamassa Vastuullinen kuluttajuus -projektia, jossa tavoitteena on erityisesti ammattikoulua käyvien poikien talousosaamisen parantaminen.

Suomen Talouskasvatusseura ry:n tarkoituksena on edistää talouskasvatuksen monitieteistä tutkimusta, kouluopetusta ja käytäntöjä Suomessa. Yhdistys on tehnyt aloitteita ja järjestänyt tapahtumia talouskasvatuksen edistämiseksi. Yhdistys edistää talouskasvatuksen tutkijoiden ja käytännön toimijoiden keskinäistä yhteistyötä sekä talouskasvatuksesta kiinnostuneiden yhteisöjen yhteistoimintaa. (www.talouskasvatusseura.fi.)

Elinkeinoelämän toimijat

Yritykset ovat koulun ulkopuolinen oppimisympäristö. Opetussuunnitelman perusteissa kouluja kannustetaan aktiiviseen yhteistyöhön myös yritysten ja yhteisöjen kanssa (Opetushallitus 2004). Yhteistyö on saanut Suomessa monia eri muotoja. Kuluttajavirasto ja Opetushallitus ovat luoneet koulujen ja yritysten väliselle yhteistyölle suuntaviivat, joissa käsitellään muun muassa kaupallisen vaikuttamisen pelisääntöjä (Kuluttajavirasto 2007). Useat elinkeinoelämän toimijat ovat rahoittaneet erityyppisiä projekteja ja olleet mukana tuottamassa materiaalia lasten ja nuorten taloudellisen osaamisen parantamiseen. Esimerkkinä toiminnasta on opettajien kouluttaminen, materiaalin tuottaminen opettajille sekä erilaiset kilpailut, kampanjat ja projektit.

Finanssialan Keskusliitto ja Taloudellinen tiedotustoimisto tekevät yhteistyötä koulujen kanssa tuottamalla materiaalia, kouluttamalla opettajia ja osallistumalla erilaisiin yhteistyöprojekteihin yhdessä viranomaisten kanssa. Aineistona on painettuja lehtisiä sekä verkossa olevia informaatiopaketteja. Finanssialan Keskusliitossa on meneillään nuorten talouskasvatusta tukeva projekti, jonka tavoitteena on erityisesti yläkoululaisten taloustaitojen parantaminen. Vakuutus- ja rahoitusneuvonta (FINE) ja finanssialan yritykset, kuten pankit ja vakuutuslaitokset edistävät talousasioiden tunnettuutta nuorten keskuudessa materiaalin ja koulutuksen avulla sekä tekemällä alaa tunnetuksi.

Taloudellinen tiedotustoimisto (TAT) on mukana Elinkeinoelämän nuoriso-ohjelmassa, joka pyrkii edistämään yhteistyötä koulujen ja yritysten välillä. Ohjelmassa on kehitetty hyviä käytäntöjä ja toimintamalleja sekä hyödynnetty valmiita toimintamalleja ja kokemuksia. Taloudellisen tiedotustoimiston yhteistyössä Nuori yrittäjyys ry:n kanssa luotsaama Yrittäjähanke on suunnattu peruskoulujen 5.–6.-luokkalaisille. Tavoitteena on mielenkiinnon herättäminen yrittäjyyttä kohtaan. Hanke pyrkii herättämään nuorten kiinnostusta yhteiskunnassa toimimiseen ja opettamaan oman talouden hallinnan taitoja.

Elinkeinoelämän toimijat ovat osallistuvat opettajien kouluttamiseen talousasioissa. Talous tutuksi -koulutuksia järjestävät yhteistyössä Historian ja yhteiskunnan opettajien liitto, Finanssialan Keskusliitto, Opetushallitus, Pörssisäätiö, Suomen Pankki ja Taloudellinen tiedotustoimisto.

Osa pankeista ja vakuutusyhtiöistä on sosiaalinen vastuullisuus -toiminnan alla rahoittanut taloudelliseen osaamiseen liittyviä hankkeita. Monilla pankeilla on omilla verkkosivuillaan eriliset nuorille tarkoitetut sivustot, joissa käsitellään keskeisiä nuorten elämään kuuluvia aiheita. Finanssialan yrityksillä on tuotteita ja palveluita (laskurit, talouden seurantavälineet, budjettipohjat jne.), jotka auttavat suunnittelemaan taloutta ja kartuttavat osaltaan taloustaitoja. Sampo Pankilla on talousosaamiseen liittyvää verkkoaineistoa sekä opettajille että oppilaille (ks. www.talousosaaminen.fi ja www.controlyourmoney.fi). Vakuutusyhtiö Turva on julkaissut vakuutuksia koskevan verkkoaineiston (www.turhatvakuutukset.fi), jonka tavoitteena on havainnollistaa vakuutusten merkitystä nuoren elämässä.

Nuorten talousosaamisen kehittäminen on noussut esiin myös mediassa. Talous-, aikakaus- ja myös sanomalehdet ovat nostaneet yleiseen keskusteluun nuorten taloudellisen kyvykkyyden. Talouslehdet (Kauppalehti, Taloussanomat) ja talousaikakauslehdet (Talouselämä, Taloustaito) ovat aika ajoin kirjoittaneet nuorten puutteellisista taloustaidoista. Lehdissä esiintyy nuorille suunnattuja kilpailuja ja kampanjoita.

Suomessa nuorten taloudellisen osaamisen edistämisestä ovat kiinnostuneet monet eri tahot. Monien muiden maiden tavoin tehdään runsaasti myös yhteistyötä koulutuksen, materiaalin tuotannon ja erilaisten projektien puitteissa.

5 TALOUDELLISTA OSAAMISTA KOSKEVA MATERIAALI

5.1 Materiaalin kerääminen ja analysointi

Kouluopetuksessa oppimateriaalin tarkoituksena on välittää opiskelijalle havainnollisessa muodossa ne keskeiset tiedot ja taidot, jotka tukevat oppimista. Materiaalin merkitys tietolähteenä korostuu erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa nuori perehtyy materiaaliin yksin. Tutkimuksessa tarkastellaan lähemmin taloudellista osaamista koskevaa materiaalia. Kohteena on sellainen taloudellista kyvykkyyttä koskeva, 15–20-vuotiaille nuorille kohdennettu ja eri toimijoiden tuottama opetus- ja informaatiomateriaali, johon nuori voi itsenäisesti perehtyä. Tavoitteena on selvittää, millä tavoin materiaalissa on nähtävissä nuorten taloudelliselle osaamiselle kohdistetut tavoitteet ja sisällöt.

Materiaalin kerääminen

Materiaalia kartoitettiin eri tavoin. Aluksi käytettiin hyväksi internetin google-hakupalvelua. Keskeisiä talousosaamiseen liittyviä hakusanoja olivat nuori- tai nuoriso-sanoihin yhdistettynä talouden hallinta, taloustaidot, kuluttajakasvatus, taloudellinen kyvykkyys, taloudellinen osaaminen, henkilökohtainen talous, talous, sijoittaminen, luotot ja velkaantuminen. Materiaalia haettiin myös toimijoittain kuluttajajärjestöjen, nuorten keskuudessa toimivien järjestöjen sekä viranomaisten sivuilta. Muun muassa kuluttajaviranomaisten, opetushallituksen, oppikir-

jakustantajien sekä yhteiskunnallisten aineiden opettajien liiton (HYOL) sivujen kautta saatiin linkkejä tarjolla olevaan materiaaliin. Myös finanssiyritysten internetsivustoja käytiin läpi nuorten näkökulmasta.

Tuloksena oli varsin runsaasti paitsi yksittäisiä sivuja ja sivustoja myös linkkisivustoja ja -kokoelmia, joihin oli koottu talouden hallintaa koskevaa materiaalia. Materiaalin kokoaminen tapahtui maaliskuussa vuonna 2011. Aineistoa täydennettiin elokuussa 2011. Hakuvaiheessa esille tullutta materiaalia on koottu liitteeseen 1. Vaikka liite ei sisällä kaikkea keruuvaiheessa esille tullutta materiaalia, materiaalia on runsaasti useilta eri toimijoilta. Osa materiaalista on suunnattu nuorille, osa pääosin opettajien käyttöön. Materiaalit on suunnattu yli 10-vuotiaille.

Aineistoa kerätessä ja valittaessa jouduttiin pohtimaan, millaista materiaalia otetaan lähemmin tarkasteltavaksi. Tutkimusaineistoon valitun materiaalin tuli täyttää tietyt kriteerit. Sen tuli olla suunnattu 15–20-vuotiaille tai ainakin suurimmaksi osaksi ko. ikäluokalle. Esimerkiksi peruskoulujen oppikirjoista mukaan otettiin lähinnä 9.-luokkaisille tarkoitettuja kirjat. Tuolloin oppilaat ovat 15-vuotiaita. Aineiston kartoitusvaiheessa tuli esille useita alle 15-vuotiaille tarkoitettuja projekteja ja aineistoja, joita ei otettu mukaan lopulliseen aineistoon. Osassa materiaalia ei käynyt selkeästi ilmi, minkä ikäisille materiaali oli tarkoitettu. Liitteessä 1 on tietoa siitä, minkä ikäisille nuorille haussa esille tulleet materiaalit on tarkoitettu sekä milloin kyseessä on nuorelle, milloin opettajalle tarkoitettu materiaali.

Analysoitavaksi valittu materiaali on sekä opetukseen tehtyä materiaalia että nuorille yleisesti tarkoitettua valistus- ja informaatiomateriaalia, jota nuori voi käyttää itsenäisesti mutta joka soveltuu myös opetuksessa ja koulutuksessa käytettäväksi. Kouluopetuksessa käytettävästä materiaalista käytetään yleisesti nimityksiä oppimateriaali tai oppimisaineisto. Oppimateriaalilla tarkoitetaan yleisesti kaikkea aineistoa, mitä oppimistapahtumassa käytetään välittämään tietoa ja minkä avulla asian omaksuminen tapahtuu (ks. esim. Määttä 1984). Tässä tutkimuksessa puhutaan informaatiomateriaalista, jolla tarkoitetaan muuta kuin nimenomaan opetukseen tehtyä materiaalia. Pääosin kyseessä on tällöin internetissä oleva järjestöjen ja yritysten tuottama aineisto, esimerkiksi neuvontamateriaali.

Hakuvaiheessa löytyi lisäksi markkinointimateriaalia, esimerkiksi linkkejä yksittäisiin finanssituotteisiin ja -palveluihin. Nämä jätettiin tutkimuksen ulkopuolelle. Finanssiyrityksillä (pankit, vakuutusyhtiöt) on internetsivuillaan materiaalia, joissa käsitellään yleisemmin nuorten elämänvaiheita ja niihin liittyviä taloudellisia päätöksiä. Mukaan aineistoon valittiin kahden pankin nuorille suunnatut sivustot. Analysoitavaa materiaalia valittaessa pohdimme sitä, missä määrin yksittäisiin teemoihin liittyviä internetsivustoja tai muuta materiaalia sisällytetään tutkimusaineistoon. Näitä ovat esimerkiksi asuntoasioihin, verotukseen tai opiskelijoiden taloudellisiin tukiin liittyvät sivustot. Nämä jätettiin tutkimuksen ulkopuolelle.

Tarkasteltavaksi otetun materiaalin tuli olla yleisesti saatavissa. Tämän takia esimerkiksi kuntien tai oppilaitosten omat projektit ja verkkomateriaalit jätettiin ulkopuolelle, vaikka niistä oli useita esimerkkejä. Lisäksi materiaalin tuli olla ajankohtaista; päättyneitä projekteja ei enää arvioitu. Tutkimuksen aineisto koostuu siten oppikirjoista, joissa käsitellään kuluttajan talouteen liittyviä asioita sekä sellaisesta yleisestä informaatiomateriaalista ja muusta aineistosta, jotka käsittelevät nuoren taloutta koskettavia teemoja.

Kouluopetuksen käytettävät materiaalit sisältävät usein opettajille omia versioita. Näitä opettajien aineistoja ei otettu mukaan. Tutkimusaineistoon valittiin sellaiset aineistot, joihin nuori voi tutustua itsenäisesti tai jotka on tarkoitettu nimenomaan nuoren käyttöön. Esimerkiksi Euroopan komission Dolceta (www.dolceta.eu/suomi/index.php) oli tässä mielessä ongelmallinen: eri kouluasteita koskeva kuluttajakasvatuksen ja taloustaitojen osuus Dolcetasta on tarkoitettu pääosin opettajia varten. Dolcetassa on myös kuluttajille itsenäiseen opiskeluun tarkoitettu osio, mutta sitä ei ole kohdistettu erikseen nuorille. Dolceta-verkkoaineisto ei tämän johdosta ole aineistossa mukana.

Oppimateriaaleja käsittelevissä tutkimuksissa on käytetty erilaisia jaotteluperusteita erityyppisille materiaaleille. Tässä yhteydessä käytetään jakoa kirjalliseen materiaaliin, verkkomateriaaliin ja muuhun materiaaliin. Kirjallinen materiaali tarkoittaa oppikirjoja. Verkkomateriaalilla tarkoitetaan kaikkea internetissä olevaa aineistoa. Verkossa oleva materiaali sisältää tietopaketteja, niihin liittyviä työkaluja, tehtäviä ja pelejä.

Tutkimusaineisto on nimikkeittäin taulukossa 6. Liitteessä 2 on yksityiskohtaisempi kuvaus jokaisesta materiaalista: liitteeseen on koottu tarkemmat tiedot aineiston tyypistä ja kohderyhmästä. Aineiston sisältöä kuvataan lyhyesti. Lisäksi on lueteltu aineiston tuottaja ja/tai tekijä sekä aineiston verkko-osoite.

Taulukko 6. Tutkimusaineistona käytetty materiaali.

	OPETUKSEEN TEHTY MATERIAALI	INFORMAATIOMATERIAALI
KIRJALLINEN	Forum 9 Yhteiskunta NYT Kaleidoskooppi 9 Kansalaisena Suomessa ja Euroopassa Suunta: yhteiskunta- ja työelämätiето Agenda – Lukion taloustieto Forum 2 – uusi taloustieto Uudistettu lukiolaisen taloustieto	
VERKKO-MATERIAALI	Enemmän eurosta Budjettimestari-peli Finanzity-peli	Mun elämä, mun rahat Valtti – tietosuora nuoren talouteen Kalliit kulissit & Elämä edessä, talous kunnossa Nuoren vakuuttajan nettitietopaketti Memo – Hallitse elämäsi helposti Nuoren elämä on muutoksia täynnä
MUU MATERIAALI	Finanssikortit	

Oppikirjat

Oppikirjat valittiin peruskouluissa, ammattioppilaitoksissa ja lukioissa käytettävistä kirjoista. Peruskoulujen kirjoista käytiin aineiston kokoamisvaiheessa läpi kotitalouden ja yhteiskuntaopin kirjat, joissa on Mäntylän ja Kuoppa-ahon (2008) tutkimuksen mukaan eniten taloudelliseen osaamiseen, kuten rahankäyttöön ja säästämiseen liittyviä teemoja. Muihin oppiaineisiin, jotka myös soveltuvat kuluttajakasvatusta tukemaan (matematiikka, äidinkieli, terveystieto jne.) sisältyy Mäntylän ja Kuoppa-ahon (2008) tutkimuksen mukaan hyvin vähän kuluttajakasvatuksen teemoja. Tutkimusaineistoon otettiin mukaan yhteiskuntaopin oppikirjat. Kai-

kille oppilaille pakollinen kotitalouden kurssi on peruskoulun 7. luokalla, joten ko. oppikirjat eivät kuulu tutkimuksen piiriin. Nämä kirjat käytiin läpi yleisluontoisesti. Ammatillisissa oppilaitoksissa käytettävät kirjat olivat yhteiskunta-, yritys- ja työelämätaidon oppikirjoja, lukion kirjat puolestaan taloustiedon oppikirjoja. Kirjat valittiin kolmen kustantajan (Otava, Tammi, Wsoy) internetsivuilla esitellyistä uusimmista oppikirjoista.

Peruskoulun opetussuunnitelmien perusteiden (Opetushallitus 2004, 252–253) mukaan yhteiskuntaopin opetuksen tavoitteena on, että opiskelija hallitsee talouselämän perusteet ja toimintatavat, yhteiskunnallisen ja taloudellisen käsitteistön, on selvillä vaikutus- ja osallistumismahdollisuuksista ja osaa käyttää niitä. Oppilas osaa hankkia ajankohtaista tietoa eri lähteistä sekä arvioida informaatiota kriittisesti. Yhteiskuntaopin yhtenä keskeisenä sisältönä on yksityisen taloudenpidon periaatteet. Lukion taloustiedossa korostetaan oppilaan taitoja tehdä jokapäiväisiä taloudellisia päätöksiä sekä tarkastella taloudellisia kysymyksiä eettiseltä kannalta. Taloustiedon opetuksen yhtenä keskeisenä sisältönä mainitaan rahapolitiikan ja rahoitusmarkkinoiden kuvaaminen. (Opetushallitus 2003, 184–186.) Koulukohtaisissa opetussuunnitelmissa määritellään tarkemmin opetuksen sisällöstä. Vastuu opetussuunnitelmien tavoitteiden täyttymisestä on opettajalla.

Verkkomateriaali

Taloudenhallintaan liittyviä, internetissä olevia materiaalipaketteja ovat tuottaneet useat toimijat viranomaisista finanssiyrityksiin. Myös järjestöt ym. toimijat ovat siirtäneet esitteitään sähköiseen muotoon, jonka voi halutessaan tulostaa internetistä. Aineistoon valittiin verkkomateriaaleja, joissa käsitellään useita taloudellisen osaamisen teemoja tai laajemmin tiettyä teema-aluetta.

Nuorten elämäntilanteita ja niihin keskeisesti liittyviä taloudellisia kysymyksiä käsitteleviä verkkomateriaaleja ovat **Valtti** (Kuluttajaliitto), **Mun elämä, mun rahat** (Suomen Lukiolaisten Liitto) sekä **Kalliit kulissit** ja **Elämä edessä, talous kunnossa** (TEM). Kaikissa materiaaleissa käsitellään melko laajasti nuoren talouteen liittyviä asioita. Materiaalien tavoitteena on antaa nuorille eväitä itsenäistymiseen. Keskeisiä teemoja ovat säästäminen, budjetointi, vakuutukset, maksutavat, erilaiset luotot ja laskun maksamatta jättämisen seuraukset. Rahatalouden teemojen lisäksi kahdessa ensiksi mainitussa materiaalissa käydään läpi asumista, työelämän pelisääntöjä ja sosiaalisia etuuksia. Kahden finanssialan yrityksen (Tapiola ja OP-Pohjola) nuorille tarkoitetuilla sivustoilla käsitellään nuorille tyypillisiä elämäntilanteita, kuten opiskelu ja muutto kotoa. Pelkästään yhteen teemaan keskittyy **Hupsis! Nuoren vakuuttajan tietopaketti** (FINE).

Suomen Pankin **Enemmän eurosta** -oppimateriaalipaketin tavoitteena on lisätä ymmärrystä talouden ilmiöistä yleisesti. Paketti sisältää oppaita ja esitteitä, tehtäviä sekä taloutta kuvaavia tilastoja, jotka kuvaavat kansantalouden toimintaa. Talouden ilmiöiden merkitystä nuoren omaan elämään valotetaan erilaisten tehtävien avulla. Tehtävissä käsitellään lainan ottamista ja takaisinmaksua, asunnon hankintaa ja säästämistä. Materiaalit on suunnattu sekä opettajille että nuorille yläkouluissa, ammattioppilaitoksissa ja lukioissa.

Käytettäessä verkkomateriaalia tutkimusaineistona on tehtävä päätös siitä, mitä katsotaan kuuluvan sivuston sisältöön. Tämä ei ole aina yksiselitteistä. Internetsivu tai -sivusto on määritelty (esim. Okazaki & Rivas 2002) ”informaation hierarkiaksi, joka yhdistyy hyperlinkkien kautta loputtomalle määrälle muita sivuja”. Myös osa aineistoon kuuluvista sivustoista sisältää linkkejä ulkopuolisille sivustoille. Ulkopuolisiin verkko-osoitteisiin johtavia linkkejä ei tutkimuksessa analysoitu.

Tutkimusaineistoon kuuluu kaksi peliä. Peliä hyödyntävien opetusmenetelmien etuna on Vokounovan (2009) mukaan se, että pelit tekevät opiskelun mielekkääksi ja kiinnostavaksi. Nuori oppii taloudenhallinnan taitoja yrityksen ja erehdyksen tai kokemuksen kautta. **Finanzity** (Suomen Pankki) sekä **Budjettimestari** (Opetushallitus) soveltuvat toisen asteen opetukseen (lukio ja ammatillinen koulutus). Budjettimestarissa harjoitellaan itsenäistä rahankäyttöä ja budjetin hallintaa. Peli opettaa hoitamaan talousasioita opiskelupaineiden keskellä. Myös Finanzityssä tavoitteena on lisätä oman talouden hallintaa ja talouden mekanismien tuntemusta.

Muu materiaali

Analysoidun materiaalin joukossa uuden tyyppistä ja koulumaailmassa myös innovatiivista opetusmenetelmää edustavat **Finanssikortit** (Funda Games). Korttien avulla pyritään tuomaan osakesijoittamisen perusasioita tutummaksi nuorille. Korteissa on esitetty eri pörssiyrityksiä kuvaavia tunnuslukuja. Pelin tavoitteena on edistää nuorten talous- ja sijoitustaitoja. Kortit ovat olleet kokeilukäytössä ammattikorkeakouluissa, ammattikouluissa ja lukioissa.

Materiaalin analysointi

Tutkimusaineiston eli oppi- ja valistusmateriaalin analysoinnin ensimmäisessä vaiheessa selvitettiin sitä, miten hyvin materiaali kattaa taloudellisen osaamisen eri osa-alueita ja teemoja eli niitä asioita, joita 15–20-vuotiaiden nuorten tulisi hallita selviytyäkseen oman talouden hoidosta (ks. taulukko 4, s. 16).

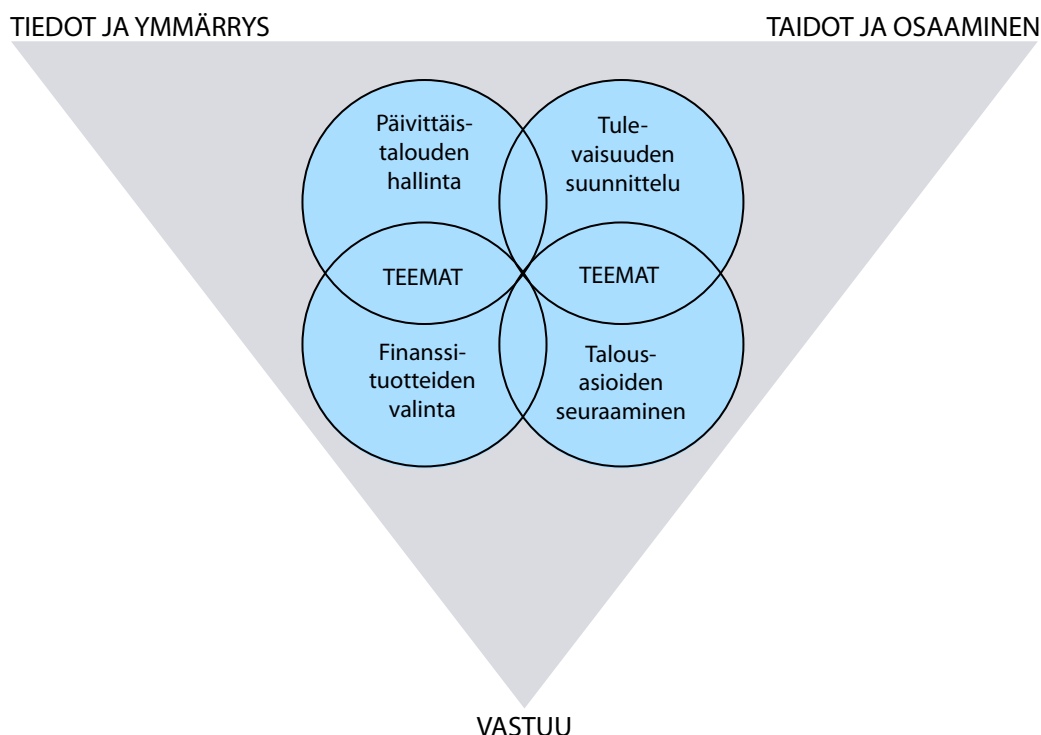
Voidaan ajatella, että täysi-ikäisyyden saavuttaneilta nuorilta edellytetään laajempaa talousasioiden hallintaa kuin esimerkiksi 15-vuotiailta. Aiempi tutkimus ei kuitenkaan antanut yksiselitteistä vastausta siihen, minkälaiset taloustiedot eri ikäluokkien nuorilla tulisi olla. Täysi-ikäisen nuoren oikeudet ja velvollisuudet asettavat kriteerit asioille, joista nuoren tulisi olla tietoinen. Nuorten elämäntilanteet vaihtelevat yksilöllisesti. Nuorella tulee kuitenkin olla tietämys siitä, mitä hänen tulee ottaa huomioon kussakin tilanteessa ja mistä hän löytää tarvitsemansa informaation.

Materiaaleja ei ollut myöskään suunnattu selkeästi eri-ikäisille nuorille ikävuosien 15 ja 20 välillä. Esimerkiksi alaikäraja ei ollut kaikissa materiaaleissa eksplisiittisesti määritelty tai materiaalin kohderyhmä ilmaistiin viittaamalla elämäntilanteeseen, kuten ”materiaali on tarkoitettu itsenäistä elämää suunnittelevalle” (Valtti). Ainoastaan koulujen oppimateriaaleja oli mahdollista tarkastella ikäryhmätasolla: peruskoulun 9. luokalla nuoret ovat 15–16-vuotiaita, ammattikouluissa ja lukioissa pääasiassa 16–19-vuotiaita.

Tarkasteltavia teemoja käsiteltiin materiaaleissa hyvin eri laajuisina, mikä osaksi johtui eri tyyppisistä materiaaleista. Oppikirjat, erilaiset verkkomateriaalit ja pelit ovat jo pedagogisina välineinä erilaisia. Yksittäistä teemaa kuvattiin lyhimmillään muutamalla sanalla tai yhdellä lauseella; laajimmillaan teemaa käsiteltiin useassa oppikirjan kappaleessa.

Aineiston analysointi oli laadullista. Analyysimenetelmää voidaan kuvata sisällönanalyysiksi, joka tapahtui kahdessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa analysoitiin sitä, mitä teemoja materiaalit sisältävät taloudellisen osaamisen eri osa-alueilla. Pienimpänä analyysiyksikkönä käytettiin lausetta tai vastaavaa ilmaisua, josta kävi selkeästi ilmi, mitä haluttiin kertoa. Materiaalien erilaisuuden vuoksi teemojen lukumääriä tai käsittelyn laajuutta eri materiaaleissa ei laskettu analyysivaiheessa tyhjentävästi. Ensimmäisen analyysivaiheen tulokset esitetään luvussa 5.2.

Analyysin toisessa vaiheessa tarkasteltiin lähemmin sitä, miten taloudellisen osaamisen tiedolliset, taidolliset ja erityisesti vastuullisuuden ulottuvuudet tulevat materiaalissa esille. Kriteereitä ja toisen analyysivaiheen tuloksia kuvataan luvussa 5.3. Analysoinnin eri vaiheita on kuvattu seuraavassa kuviossa (kuva 1).

Kuva 1. Taloudellisen osaamisen ulottuvuudet, sisältöalueet ja teemat.

Raportoinnissa materiaaleista nostetaan esiin joitakin esimerkkejä havainnollistamaan saatuja tuloksia. Yllä kuvatun teemoihin ja ulottuvuuksiin liittyvän tarkastelun ohella aineiston analysoinnissa tarkastellaan myös erityyppisten materiaalien eroja. Tutkimuksessa ei vertailla eri oppimateriaaleja keskenään. Sen sijaan pyrimme nostamaan esille ja mainitsemaan erikseen sellaisia materiaaleja, jotka mielestämme edesauttavat myönteisellä tavalla nuorten taloustaitojen kehittymistä.

5.2 Taloudellisen osaamisen osa-alueet ja teemat

Tutkimusaineiston materiaalit rakentuvat sisällöltään eri tavoin. Peruskoulun yhteiskuntaopin oppikirjoissa taloudellisen osaamisen teemat ovat osaksi hajallaan: niitä on sijoitettu yleensä otsikoiden perheen talous tai kuluttajan talous alle. Luottoja ja säästämistä käsitellään erillisenä kokonaisuutena, osana pankkitoimintaa. Lukion taloustiedon kirjoissa taloudellisen osaamisen teemoja löytyy rahoitusmarkkinoita käsittelevissä luvuissa. Taloustiedon kirjoissa painottuvat muihin materiaaleihin verrattuna selkeästi enemmän talouden ilmiöiden, rahamarkkinoiden ja sijoittamisen teemat. Ammattioppilaitosten kirjoissa käsitellään muun muassa erilaisia etuuksia osana suomalaista hyvinvointia, verotusta ja työsuhdeasioita sekä jossain määrin yksityistä kulutusta.

Nuorten taloudenhoidon perusasioita käsittelevät verkkomateriaalit on koottu keskenään hieman eri tavoin niiden noudattaessa joko nuoren elämäntilanteita tai -tapahtumia koskevaa jaottelua (kuten opiskelu, muutto omilleen) tai ne on rakennettu taloudellisten päätösten tai tuotteiden ympärille (vakuutukset, lainan tarve tai luotot). Joissakin materiaaleissa käytetään sekaisin erilaisia jaotteluja ja otsikoita. Materiaaleissa nostetaan esiin kriittisiä vaiheita ja ongelmatilanteita esimerkiksi otsikoiden 'Pulassa?' tai 'Hädän hetkellä' alle. Tavoitteena on kaikissa materiaaleissa tuoda mahdollisimman laajasti esiin nuorten taloutta keskeisesti koskettavia asioita.

Verkkopeleissä, -tehtävissä ja -kilpailuissa nuorelle annetaan ohjeet, miten hän tulee toimia ja edetä tai – kuten kilpailuissa – hän saa palautetta osaamisestaan. Enemmän eurosta -sivusto käsittelee Suomen Pankin tehtäväalueeseen liittyviä ilmiöitä. Lisäksi verkko-opintopaketti sisältää rahapolitiikka- ja tilastoaiheisia tehtäviä sekä henkilökohtaisen talouteen liittyviä tehtäviä.

Seuraavassa tarkastellaan taloudellisen osaamisen eri kokonaisuuksien (päivittäistalouden hallinta, tulevaisuuden suunnittelu, finanssitulotteiden valinta, talousasioiden seuraaminen) näkökulmasta, miten aineistona toimivat materiaalit kattavat mainittuihin kokonaisuuksiin keskeisesti liittyviä teemoja.

5.2.1 Päivittäistalouden hallinta

Itsenäistyvä nuori kohtaa päivittäin lukuisia tilanteita, joista tulisi selviytyä. Keskeisintä olisi oppia tulemaan toimeen niillä taloudellisilla resursseilla, joita nuorella on käytettävissä. Nuoren tulisi olla tietoinen siitä, mitä eläminen konkreettisesti maksaa ja miten omiin kulutusmenoihin voi vaikuttaa. Niin ikään hänen tulee selviytyä pankkiasioiden ja eri tyyppisten sopimusten hoitamisesta. Arjessa selviytyminen edellyttääkin nuorelta kykyä suunnitella taloutta, kulutuksen priorisointia sekä budjetin laatimista ja seurantaa (OECD 2010, 19-20).

Päivittäistalouden hoitoa käsitellään useimmissa materiaaleissa, sekä oppikirjoissa, verkko-materiaaleissa että peleissä, joskin teemojen käsittelyn laajuus vaihtelee materiaalin mukaan. Osa teemoista, kuten budjetin laatiminen, käydään läpi jo kotitalouden opetuksessa 7. luokalla, minkä vuoksi osa-alueen käsittely vaihtelee yhteiskuntaopin kirjoissa.

Materiaaleissa käsitellään menojen ja tulojen tasapainoa, budjettia (talousarvio), kirjanpitoa, erilaisista menoista huolehtimista sekä konkreettisia säästämiskeinoja. Osassa materiaaleja menoeriä konkretisoidaan esimerkeillä kiinteistä ja muuttuvista menoista. Nuorille korostetaan, että talouden on oltava tasapainossa, mikä saavutetaan suunnittelulla ja seuraamalla menoja. Useimmissa materiaaleissa on esimerkki budjetista tai nuorelle annetaan tehtäväksi oman talouden budjetin laatiminen. Päivittäistalouden hallinnan keinoja tuodaan materiaaleissa esille varsin perinteisesti – tavalla, jolla niitä on aina opetettu. Pankkien internetsivuilla päivittäistalouden hallintaa käsitellään 'Omat rahat' tai 'Raha-asiat kuntoon' -kokonaisuuksien alla. Jossain määrin tuodaan esiin konkreettisia keinoja saada rahat riittämään sekä puhutaan budjetista ja korostetaan menojen seurannan tärkeyttä. Neuvot ovat kuitenkin hyvin lyhyet ja toteavat: ”Joudut miettimään, miten eurosi riittävät”. Raha-asioiden hoitaminen liitetään yritysten tarjoamiin tuotteisiin ja palveluihin, esimerkiksi maksukortteihin.

Toinen keskeinen teema ovat erilaiset osto- ja maksutavat eli erityyppiset maksukortit ja muut tavat maksaa ostoksia. Uusista ilmiöistä ostamisessa ja maksamisessa kerrotaan harvemmin, vaikka kysymyksessä ovat myös nuorten helposti omaksumat ja käyttämät palvelut. Lähes kaksi kolmasosaa alle 20-vuotiaista nuorista on tehnyt ostoksia internetistä (FK 2011). Nuori voi ennen täysi-ikäiseksi tuloa tehdä ostoksia kännykällä tai internetin välityksellä ja maksaa ostokset uusia, perehtymistä vaativia maksujärjestelmiä (esim. PayPal) käyttäen. Osassa materi-

aaleista käydään yksityiskohtaisemmin läpi internetistä ostamiseen liittyviä riskejä ja annetaan ohjeita siihen, miten riskit ovat vältettävissä. Matkapuhelimella maksamisesta kerrotaan ainoastaan muutamassa materiaalissa. Uusiin osto- ja maksutapoihin liittyy turvallisuuskysymyksiä, joista nuoren tulisi olla tietoinen.

Laskuista huolehtimisen tärkeys tuodaan päivittäistaloutta käsiteltäessä selkeästi esille. Laskujen maksamisen välineitä ja tapoja käydään läpi osittain, laskujen laiminlyönnin seuraukset tuodaan esiin yksityiskohtaisesti. Joissakin materiaaleissa havainnollistetaan laskun loppusumman kehitystä tilanteessa, jos lasku jätetään maksamatta. Maksuhäiriömerkinnän seurauksista kerrotaan useissa materiaaleissa. Maksamatta jääneet puhelinlaskut tuodaan esiin nuorten maksuhäiriöiden tärkeimpänä syynä.

Kulutuksen merkitys taloudenhallinnan keinona tulee lähinnä esiin varsin yleisellä tasolla. Arjen konkreettisia säästökeinoja tuodaan esiin joissakin materiaaleissa. Materiaaleista puuttuu tietoa tai linkkejä, jotka auttaisivat nuoria tunnistamaan ja vertaamaan omaa kulutusta ja omia menojaan muiden samankaltaisessa elämäntilanteessa olevien nuorten menoihin. Päivittäistalouden hallinnan apuvälineitä tai linkkejä niihin löytyy joistakin, lähinnä järjestöjen materiaaleista. Muutama mainintaan jää kuitenkin se, miten esimerkiksi tiliotetta voisi käyttää talouden seurannassa tai millaisia muita apuvälineitä (mm. laskureita) talouden seurannassa ja suunnittelussa voi hyödyntää.

Päivittäistalouden hallintaa tarkastellaan ennen muuta rahankäytön näkökulmasta eli josain määrin kapea-alaisesti nuoren arkea ja taloutta kokonaisuutena ajatellen. Itsenäiseen elämään liittyy taloudellisia kytkentöjä, jotka eivät tule materiaaleissa esille. Uusia menoeriä ja kustannuksia, joista nuoret tarvitsevat tietoa, ovat esimerkiksi itsenäisesti hoidetun talouden aiheuttamat menot (kuten vakuutukset, TV-lupamaksu) sekä autoon liittyvät kulut. Nuoret tarvitsevat tietoa myös erilaisista sopimuksista ja niiden kustannuksista. Keskeisiä ovat puhelin- ja internetliittymiä koskevat sekä sähköyhtiön ja vuokranantajan kanssa tehtävät sopimukset. Nuoren tulisi saada tietoa, joka auttaa häntä ymmärtämään mainittuihin sopimuksiin liittyviä termejä ja ehtoja sekä mahdollisia piileviä kustannuksia. Sopimukset voivat olla nuorten taloudessa rahallisesti iso kysymys.

Päivittäistalouden hallinnan useimmat teemat käsitellään suppeasti. Saman toteavat myös Mäntylä ja Kuoppa-aho (2008) peruskoulun oppikirjojen sisältöä kuluttajakasvatusta koskevassa tutkimuksessaan. Kun asiat todetaan lyhyesti eikä järkevän taloudenhoidon hyötyjä perustella eikä osoiteta millään tavoin, asia jäänee irralliseksi nuoren omasta elämästä. Talouden suunnittelu ja seuranta sisältyvät myös useimpiin kotitalouden oppikirjoihin, mutta näitä olisi aiheellista käsitellä myös myöhemmin, kuten osittain tehdäänkin. Peruskoulun jälkeisissä oppikirjoissa päivittäistalouden teemoja ei juurikaan käsitellä.

Budjettimestari-pelissä nuori pääsee harjoittelemaan virtuaalisesti arkielämään liittyviä taloudellisia kysymyksiä, ja tällöin yhteys budjetoinnin ja arkielämässä selviytymisen välillä tulee havainnollisesti esille. Esimerkiksi opiskelijan roolissa pelaaja joutuu tekemään budjetin, käymään ostoksilla, maksamaan laskuja ja miettimään tarvitsemiaan vakuutuksia. Pelissä on linkkejä muun muassa viranomaisten tietopaketteihin ja eri toimijoiden laskureihin. Pelin hyvänä piirteenä on sen monipuolisuus ja mahdollisuus lisätietojen saantiin. Pelaaja ei voi kuitenkaan soveltaa pelissä omia tietojaan ja omaa tilannettaan, mikä edesauttaisi talouden suunnittelun merkityksen ymmärtämistä.

5.2.2 Tulevaisuuden suunnittelu

Suunnittelu merkitsee varautumista tulevaisuuteen etenkin pitkällä aikavälillä, tietoisuutta omaa taloutta koskevista riskeistä ja niihin varautumisesta sekä varautumista ennalta arvaamattomien menojen varalle (esim. OECD 2010). Myös nuorten odotetaan pohtivan taloudellisia kysymyksiä pitkällä aikavälillä. Toisaalta Dixon (2006) toteaa, että vaikka nuoret oivaltaisivat suunnittelun tärkeyden, heillä ei välttämättä riitä motivaatiota suunnitella talouttaan pitkälle tulevaisuuteen. Pitkän aikavälin suunnittelun merkityksen osoittaminen oppi- ja informaatiomateriaalissa voisi kuitenkin auttaa nuoria pohtimaan talouttaan entistä pitkäjänteisemmin. Tähän materiaaleissa ei kiinnitetä juurikaan huomiota.

Nuoren tavoitteet ja elämänsuunnittelu liittyvät opiskeluun, uravalintoihin sekä asumisen ja perhe-elämän ratkaisuihin. Lyhyellä aikavälillä suunnittelu voi koskea kodin hankintoja, auton hankintaa tai esimerkiksi matkustamista. Ennalta arvaamattomia menoja voi syntyä eri syistä. Riskejä, jotka nuorten tulisi tunnistaa, ovat tapaturma tai sairastuminen, opiskelun päättäminen, työttömyys, jääminen vaille opiskelupaikkaa tai asunnon vaihtaminen. Ongelmia voi myös tulla virhearvioinneista talousasioissa – jos esimerkiksi on joutunut ottamaan velkaa, jota ei pysty maksamaan oletetusti. Taloudelliseen osaamiseen liittyy näiden asioiden tunnistaminen ja niihin varautuminen. Varautumisen tekee kuitenkin haasteelliseksi muun muassa se, että nuoret eivät täysin ymmärrä riskin käsitettä (FSA 2005a, 32) tai heillä on vähän tietoa niistä ja siitä, miten riskien varalle voi varautua esimerkiksi vakuutusten avulla (CEA 2011). Materiaaleissa ei nouse laajasti esiin kyky riskien arviointiin.

Suunnittelu nähdään pääosin lyhyen aikavälin toimintana. Suunnittelulla tarkoitetaan käytännössä kirjanpitoa ja budjettia, joiden avulla selviytyy päivittäisistä ja kuukausittaisista menoista. Säästäminen on materiaaleissa esillä enemmän. Säästäminen yhdistetään ensinnäkin tilanteisiin, joissa rahaa on jäänyt yli. Toisaalta säästämistä korostetaan varautumisena yllättävien menojen tai pahan päivän varalle tai ainakin varautuminen nähdään hyvänä asiana: ”pahan päivän varalle säästäminen ei ole pahitteeksi” (Mun elämä, mun rahat). Nuorille ei kuitenkaan anneta esimerkkejä yllättäen tulevista tilanteista, mikä auttaisi ymmärtämään varautumisen tärkeyden. Esimerkkeinä voitaisiin mainita onnettomuuksista johtuvat ylimääräiset menot, kodissa olevien laitteiden rikkoutuminen, sakot, lahjat ja edellä jo todetut nuorten elämäntilanteita koskevat yllätykset. Joissakin materiaaleissa todetaan yleisesti elämään liittyvän vaaroja, mutta niistä ei kerrota kyllin selkeästi eikä kyllin puhuttelevasti, joitakin yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta. Riskejä, joihin jo nuorena tai elämässä myöhemmin tulisi varautua, käsitellään aika vähän.

Osaksi materiaaleissa korostetaan tavoitesäästämistä, jonka nuoret todennäköisesti ovat omaksuneetkin erilaisissa hankinnoissa tai matkoissa. Finanssialan Keskusliiton (2009) tutkimuksen mukaan valtaosa nuorista on tehnyt suunnitelmia hankinnoista tai muista rahan käytön kohteista. Pankkien verkkomateriaaleissa puhutaan säästämisen järkevyydestä ja nuorten säästäminen omaan eläkkeeseen nostetaan esille (www.tapiola.fi). Suunnitteluun ei kuitenkaan kannusteta selkeästi eikä sitä tuoda esiin menoeränä, jonka tulisi sisältyä budjettiin. Yhdessä oppikirjassa jopa kyseenalaistetaan etukäteissäästämisen mielekkyys hintojen nousuun vetoamalla.

Tulevaisuuden suunnittelu – ainakin pitkällä aikavälillä – nähdään materiaaleissa suppeana ja yksipuolisena. Sijoittamisesta puhutaan, mutta sitä ei aina korosteta osana talouden pitkän aikavälin suunnittelua. Myöskään suunnittelun apuvälineitä ei tuoda laajasti esille. Työkalut esimerkiksi eläkelaskelmia varten voisivat kuitenkin auttaa nuoria hahmottamaan, mikä merkitys etukäteen varautumisella on, vaikka asia ei olisi vielä ajankohtainen itsellä. Laskelmia tarvitaan odottamattomien tapahtumien varalle. Suunnittelu tulisi tuoda esiin kokonaisuutena, jonka avulla nuori voi varautua yllättäviin asioihin lyhyellä aikavälillä että turvata tulevaisuuden toimeentuloa pitkällä aikavälillä.

5.2.3 Finanssituoitteiden valinta

Kuluttajat pitävät yleisesti finanssituoitteita ja -palveluita monimutkaisina ja hämmentävinä (esim. Dixon 2006, 27; Sunikka & Peura-Kapanen 2008). Tuotteiden terminologia on monelle aikuisellekin vierasta ja tuotteet vaativat erityistä paneutumista. Tuotteita koskevassa informaatioissa sopimusehdot ovat usein pienellä tekstillä, jolloin niihin ei kiinnitä välttämättä huomiota. Finanssituoitteita, muun muassa luottoja, mainostetaan paljon ja mainoksissa niitä pidetään haluttavina ja helposti saatavina. Kuluttajat valitsevat finanssituotteet usein vertailematta tuotteita keskenään tai kiinnittämättä huomiota hintoihin (esim. Dixon 2006). Kokemus auttaa finanssituoitteiden valinnassa, mitä nuorilla ei välttämättä ole. Nuoren olisi tärkeää oppia hakemaan tietoa eri tuotteista ja tekemään vertailuja tuotteiden välillä. Opetuksessa ja nuoria koskevassa informaatioissa tulisi niin ikään korostaa, mihin erilaiset finanssituotteet soveltuvat tai miksi niitä tarvitaan, mitä asioita tuotteen valinnassa tulee huomioida, millaisia erityisominaisuuksia tuotteilla on sekä minkälaisia kustannuksia tuotteista ja palveluista aiheutuu.

Analysoiduissa materiaaleissa kerrotaan pääpiirteittäin päivittäin tarvittavista finanssituoitteista, luoton ottamisen ja säästämisen erilaisista vaihtoehdoista. Lisäksi käydään läpi maksuvälineitä ja osassa materiaaleja vakuutuksia. Lähinnä tuotteista annetaan yleistietoa. Materiaaleissa ei sen sijaan selvennetä juurikaan finanssituoitteiden erityispiirteitä, kuten sopimusehdoja. Joihinkin materiaaleihin sisältyy finanssituoitteiden keskeistä sanastoa, mikä voi selkeyttää finanssituoitteisiin liittyvää terminologiaa. Hyvin suppeasti tuodaan esille informaation etsiminen tuotteista ja eri tuotteiden vertailun tärkeys. Tuotteiden vertailuun viitataan luottojen todellisesta vuosikorosta puhuttaessa. Finanssituoitteisiin sisältyviä kustannuksia tuodaan niin ikään esiin melko vähän.

Finanssituoitteiden vaikea terminologia näkyy osittain myös materiaaleissa käytetyissä ilmaisuissa. Joissakin materiaaleissa (esim. Elämä edessä, talous kunnossa) käytetään juridisia termejä esimerkiksi vakuutuksia koskevassa osuudessa. Nuoren voi olla vaikea ymmärtää ilmaisuja ainakin sellaisissa tilanteissa, jossa nuori tutustuu materiaaliin yksin. Pääosin materiaalien tekstit ovat kuitenkin helppolukuisia ja ilmaisu selkeitä.

Päivittäistalouden tuotteet ja palvelut

Nuoret ovat finanssituoitteiden ja -palveluiden markkinoinnin yksi kohderyhmä. Alle 15-vuotiaan nuoren on mahdollisuus saada oma automaattikortti. Jo sitä ennen nuorella voi olla oma tili pankissa ja vanhempien suostumuksella hankittu esimerkiksi Visa Electron -kortti. Täysi-ikäisyyden saavutettuaan nuoren odotetaan osaavan käyttää päivittäisiä tilinkäyttövälineitä ja hoitavan omia pankkiasioita. Säännölliset tulot omaavalle nuorelle voidaan myöntää luottokortti.

Päivittäistalouden tuotteista ja palveluista esitellään erilaisia maksuvälineitä maksukorteista laskujen maksamisen käytäntöihin. Päivittäin käytettävät tilinkäyttövälineet kuvataan melko kattavasti. Maksukorteista esitellään sekä ns. pankkikortit että luottokortit ja joissakin materiaaleissa myös ns. automaattikortit. Samassa yhteydessä annetaan tärkeimmät tiedot erilaisten korttien ominaisuuksista. Esimerkiksi luottokorteista mainitaan kortin saamisen edellytykset sekä kortteihin liittyvät kulut.

Luotot

Uudet luottotuotteet, nuorten maksuongelmat ja velkaantuminen ovat nostaneet esiin taloudellisen osaamisen merkityksen. Esimerkiksi 20–24-vuotiaista nuorista 21 prosenttia on ottanut kulutusluottoa (FK 2011). Nuorten käyttämiä luottotuotteita ovat opintolainat sekä erilaiset kulutusluotot, muun muassa pikavipit (Lehtinen & Leskinen 2005). Muutto kotoa, opiskelu, erilaiset kodin hankinnat tai päivittäisten menojen rahoittaminen ovat syitä luoton käyttöön. Luottoihin keskitytäänkin materiaaleissa selvästi muita finanssituotteita enemmän ja nuorten velkaongelmaan kiinnitetään huomiota. Samoin korostetaan ylivelkaantumisen ja luottojen maksuongelmien seurauksia.

Luoton käyttö edellyttää tietoa ainakin seuraavista asioista, joita nuorille tulisi tähdentää luotoista kerrottaessa:

- Mitä luoton ottaminen yleisesti edellyttää: tarve, harkinta, suunnittelu?
- Minkälaisia luottotuotteita tarjotaan ja miten ne eroavat toisistaan?
- Mitä erityisominaisuuksia luottoihin liittyy: vakuudet, takaukset?
- Minkälaisia kustannuksia luoton käytöstä aiheutuu (korko, marginaali, erilaiset kulut jne.)?
- Miten luotto maksetaan takaisin (lyhennystavat, lyhennyssuunnitelmat jne.)?
- Mitä seurauksia voi olla luoton maksamatta jättämisestä?

Peruskoulujen yhteiskuntaopin kirjoissa ja useissa verkkoaineistoissa annetaan perustietoa luotoista. Materiaaleissa käydään läpi kulutusluotot (erikseen pikalainat), opintolainat ja joissakin materiaaleissa myös asuntolainat. Tietoutta syvennetään verkkomateriaaleissa ja esimerkiksi opintolainoista on nuorille tarjolla runsaasti tietoa eri verkkosivustoilla ja myös esimerkiksi pankkien sivustoilla. Osassa materiaaleja kerrotaan vakuuksista ja takauksista. Tällöin painotetaan niihin liittyviä vastuuta ja huolellisuutta sekä takaajan että takausta lainalleen haluavan velallisen roolissa.

Luoton käytön hintaa ja kustannuksia avataan käymällä läpi erilaiset korot (euribor, prime) ja korkomarginaali. Lisäksi korostetaan todellisen vuosikoron selvittämistä, luottojen vertailun avulla ja jossain määrin pankkien kilpailuttamista. Luottojen kokonaiskustannusten selvittämistä painotetaan materiaaleissa vähemmän. McHugh ym. (2011) korostavat tutkimuksensa perusteella, että todellinen vuosikorko ei kerro kuluttajalle riittävästi siitä, mitä luotto tulee maksamaan. Nuorille tulisikin korostaa enemmän luoton kokonaiskustannusten selvittämisen ja lyhennysaikataulun laatimisen tärkeyttä. Yleiset ohjeet – ”...että ymmärrät, mitä luotto tulee maksamaan” – eivät ole tähän riittäviä. Poikkeuksena kulutusluoton lyhentämistä konkretisoidaan mielenkiintoisella ja herättävällä esimerkillä: osoitetaan, mitä kulutusluotto kokonaisuudessaan tulee maksamaan, kun luottoa lyhennetään pitkään melko pienellä kuukausittaisella lyhennyksellä. Kulujen suuruutta vaikkapa usean kulutusluoton tapauksessa voitaisiin konkretisoida enemmän. Myös lyhennystavan merkitystä tulisi tuoda materiaaleissa esille.

Luoton käyttö näyttyy materiaaleissa varsin luonnollisena osana myös nuorten elämää – pankkien materiaaleissa ehkä liiankin luonnollisena. Autoa kuvataan haaveiden kohteeksi, joka onnistuu autolainan avulla. Asenne pikalainoihin on lähes kauttaaltaan kriittinen. Niitä kehoitetaan välttämään korkeiden kustannusten vuoksi. Toisaalta pikalainat saavat myös ymmärrystä: ”vippi saattaa olla oikea ratkaisu” (Mun elämä, mun rahat). Vaikka materiaalissa korostetaan pikavipin ottamista vain tilanteissa, joissa muita vaihtoehtoja ei ole ja tietää pystyvänsä maksamaan vipin takaisin, viesti pikavippien puolesta vaikuttaa oudolta.

Velkaongelmien seuraukset nousevat materiaaleissa korostetusti esille. Nuorille kerrotaan, mitä seurauksia ylivelkaantumisella ja luoton lyhentämättä jättämisellä voi pahimmillaan olla sekä annetaan toimintaohjeita tällaisissa tilanteissa. Materiaaleissa käydään läpi tapahtumaketjua ja kuluja, joita syntyy maksuhaustuksen, perinnän ja ulosoton kautta maksuhäiriö-

merkintään. Muutamassa aineistossa tuodaan havainnollisella laskelmalla esille velkamäärän kasvu ja maksuhäiriömerkinnän seuraukset, jos velkaa ei ole onnistunut lyhentämään sovitussa aikataulussa.

Materiaaleissa nousee esiin velkaongelmien hoitaminen jälkikäteen. Keinoja välttää joutumasta velkaongelmiin käsitellään aika vähän. Velkaongelmien ehkäisyyn annetaan keinoksi kännykkälaskujen pienentäminen kännykkään asetettavan saldorajan avulla. Omien kulutustapojen pohtimista, menojen karsimista tai talouden suunnittelua luoton ottamisen yhteydessä ei korosteta luotoista kerrottaessa riittävästi. Joiltakin osin viitataan riskeihin, joita velan ottamiseen aina liittyy. Asiaa käsitellään lähinnä lainaturvavakuutuksen ja korkokaton näkökulmasta. Velkaongelmien ehkäisy olisi hyvä käsitellä nykyistä monipuolisemmin.

Nuoret hakevat luottoa useimmiten internetin tai puhelimen välityksellä tai myymälöissä ostosten teon yhteydessä. Materiaaleissa painotetaan eniten pankeista haettavia luottoja, vähemmän nuorten tyyppisesti käyttämiä luottoja. Nuorten käytäntöjen tulisi näkyä nykyistä paremmin myös materiaaleissa. Materiaaleja kehitettäessä tulisikin pohtia, missä ikävaiheissa tulee kertoa eri asioista ja miten herättää nuoren mielenkiinto vasta tulevaisuudessa eteen tuleviin asioihin (vrt. Ahava & Palojoki 2004).

Säästämisen ja sijoittamisen tuotteet ja palvelut

Säästämistä ja sijoittamista käsitellään materiaaleissa luottoja ja velkaantumista vähemmän. Tähän lienee useita syitä. Nuorilla ei ole mahdollisuuksia tehdä sijoituksia tai saada rahaa säästöön; he voivat kuitenkin ottaa luottoa suhteellisen helposti. Osansa lienee sillä, että Suomessa sijoittamisen kulttuuri on nuorta ja tämä heijastunee myös opetukseen ja valistukseen. Myös opettajien puutteelliset taidot tai kielteinen asennoituminen opettaa sijoitusasioita voivat olla yksi este sille, että sijoittamista ei tuoda materiaaleissa enempää esille. Opettajien sijoitustaitoja pyritään kartuttamaan Talous tutuksi -koulutuksilla ja muun muassa Pörssisäätiön tekemillä esitteillä.

Materiaaleissa esitellään säästämis- ja sijoitusvaihtoehtoja. Pitkäaikaiseen säästämiseen ja sijoittamiseen liittyvistä tuotteista mainitaan useimmin pankkitilit ja määräaikaistilit, joukkovelkakirjalainat, osakkeet ja rahastot. Joissakin materiaaleissa kerrotaan muista vaihtoehtoista, joilla varallisuutta voi kasvattaa. Tällöin mainitaan muun muassa asunto, metsä, taide ja jalometallit.

Sijoittamista käsitellään lähinnä oppikirjoissa, joskin peruskoulun kirjoissa hyvin lyhyesti. Tällöin korostetaan osakkeisiin liittyviä riskejä ja lisäksi joissakin materiaaleissa osakkeiden soveltumista pitkäaikaiseen sijoittamiseen. Rahastot mainitaan lyhyesti turvallisina sijoituskohteina. Joissakin materiaaleissa esitellään pelkästään eri rahastotyyppit. Rahastosijoittamiseen kerrotaan liittyvän kuluja, mutta niistä ei anneta tarkempaa tietoa. Muissa materiaaleissa, kuten ammattioppilaitosten kirjat ja verkkomateriaalit, sijoittamista ei käsitellä. Ainoastaan Valtti-verkkomateriaali sisältää laajemmin tietoa sijoittamisesta ja linkin muille sijoittamista käsittelevälle sivustoille.

Kahdessa lukion taloustiedon oppikirjassa sijoittamista käydään läpi monipuolisemmin. Tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä, missä sijoittamisessa on kysymys. Esimerkiksi osakemarkkinoiden toimintaa ja osakesijoittamista kuvataan yksityiskohtaisesti (ks. Forum 2). Siitä, miten tapahtumat markkinoilla voivat vaikuttaa yksittäisten kuluttajien sijoituksiin tai minkälaisia vaihtoehtoja sijoittajilla on toimia eri tilanteissa, ei kuitenkaan juurikaan kerrota. Kun sijoittamista käsitellään monipuolisesti, oppikirja voi herättää kiinnostuksen sijoittamiseen.

Tietoa osakesijoittamisesta on tarjolla myös pelillisesti. Finanssikorttien tarkoituksena on lisätä yritysten tunnuslukujen (kuten oman pääoman tuotto, tase, velkaantumisaste) avulla ymmärrystä osakkeisiin sijoittamisesta. Vertailukorteille perustuvaa peliä voidaan käyttää täydentämään sijoittamiseen liittyvää tietoutta esimerkiksi kouluopetuksessa.

Vakuutukset

Itsenäisen elämän aloittaminen tekee myös vakuutusten hankinnan ajankohtaiseksi. Näyttäisi siltä, että ainakin oppikirjojen perusteella nuorten tietämys vakuutuksista ja niiden merkityksestä jää varsin vähäiseksi. Riskejä, joita nuoren tulisi pohtia ja joihin varautua, käsitellään hyvin vähän. Erilaisten riskien ja vakuutusten yhteyttä käsitellään samoin satunnaisesti. Ymmärrys siitä, mistä vakuuttamisesta on kysymys, ei tule esille. Vakuutuksista kerrotaan peruskoulun yhteiskuntaopin oppikirjoissa suppeasti. Yhdestä yhteiskuntaopin kirjasta (Yhteiskunta NYT) löytyy vakuutuksia käsittelevä luku (Vakuutusten viidakko), jossa lyhyesti käydään läpi paitsi yhteiskunnan kaikille tarjoamia vakuutuksia ja työnantajan velvollisuus vakuuttaa työntekijänsä, lyhyesti yksityisen ihmisen pakolliset ja vapaaehtoiset vakuutukset.

Nuorten taloutta käsittelevissä verkkomateriaaleissa vakuutuksia käsitellään omina kokonaisuuksinaan ja oppikirjoja monipuolisemmin. Lähinnä tavallisimmat vakuutukset käydään läpi. Nuoria kehoitetaan lisäksi pohtimaan, millaisia vakuutuksia hän tarvitsee sekä pyydetään ottamaan vakuutuksista selvää ja vertailemaan niitä. Osassa materiaaleja (esim. Valtti) käydään laajemmin lävitse, mitä erilaiset vakuutukset korvaavat, mainitaan omavastuista ja pohditaan vakuutusten hankkimista. Pankkien materiaaleissa vakuutukset tulevat esille eri elämäntilanteisiin olennaisesti kuuluvina elementteinä, mikä saattaa lisätä ymmärrystä vakuutusten merkityksestä eri elämäntilanteisiin liittyviin riskeihin varautumisessa.

Vakuutus- ja rahoitusneuvonnan verkkomateriaali (HUPSIS – Nuoren vakuuttajan nettietopaketti) kattaa nuoria koskevat vakuutukset laajasti. Oppaassa annetaan käytännön ohjeita vakuutuksia koskevien päätösten varalle. Tiedoissa keskitytään siihen, mitä vahinkoja eri vakuutukset kattavat sekä mitä ne eivät kata. Oppaassa on runsaasti esimerkkejä nuoria kohdanneista tilanteista ja vakuutusten merkityksestä mainituissa tilanteissa. Esimerkit auttavat nuoria ymmärtämään vakuuttamisen merkityksen elämässä. Nuoria kannustetaan vertailemaan vakuutusten hintoja ja ehtoja. Koska tämänkaltaista verkkomateriaalia on suhteellisen helppo päivittää, voitaisiin vakuuttamisen hintoja ja kustannuksia käsitellä jossain määrin myös itse materiaalissa.

5.2.4 Talousasioiden seuraaminen

Kyky seurata omaa taloutta koskevia sekä ulkoa että sisältä tulevia muutoksia ja toimia niiden edellyttämällä tavalla on osa taloudellista osaamista. Tähän liittyy esimerkiksi markkinoilla tai kansantaloudessa tapahtuvan kehityksen seuraaminen. Kuluttajien tulee esimerkiksi oppia tarkkailemaan suhdanteita, inflaatiota, korkoja sekä sijoitus- tai asuntomarkkinoiden kehitystä. Taloudellisiin taitoihin kuuluu, että jo nuoret kuluttajat osaavat laskea näiden muutosten vaikutukset omaan tilanteeseen. Tähän kuuluvia matemaattisia taitoja korostetaan osassa taloudellista lukutaitoa koskevia määritelmiä (esim. Brown & Krisna 2000). Myös taito tulkita taloudellista informaatiota, esimerkiksi tilastoja, on tärkeää (esim. Dixon 2006, 29).

Nuoria tulisi opastaa hakemaan tietoa päätöksentekoon ja ongelmatilanteisiin. Heille tulee kertoa niistä palveluista ja tahoista, jotka neuvovat ja antavat tietoa kuluttajia askarruttavissa kysymyksissä – koskivatpa kysymykset sitten tuotteiden vertailua, kuluttajien oikeuksia ja velvollisuuksia kaupan osapuolena sekä tavara- että palvelumarkkinoilla tai viranomaisten toimintaa taloudellisissa päätöksissä. Nuoren tulee olla tietoinen esimerkiksi niistä vaikutuksista ja seurauksista, joita taloudellisten sitoumusten laiminlyömisestä seuraa. Niin ikään nuoria tulisi rohkaista hakemaan apua taloudellisiin ongelmiin ja kysymyksiin silloin kuin siihen on tarvetta. Tiedot oikeuksista ja velvollisuuksista sekä erilaisista vaikutuskanavista kuluttajana ovat osa myös taloudellista osaamista.

Sekä oppikirjoissa että verkkomateriaaleissa painottuu ennen muuta velkaongelmien selvittäminen. Materiaaleissa käydään läpi, minkä tahojen puoleen nuori voi tai nuoren tulee kääntyä velkaongelmissaan. Erityisesti korostetaan yhteydenottoa velkojaan. Auttavina tahoina mainitaan talous- ja velkaneuvonta sekä Takuu-Säätiö.

Materiaaleissa nuoria kannustetaan jossain määrin tiedon hakuun ja vertailuun esimerkiksi erilaisia finanssituotteita koskevissa päätöksissä. Vertailun tärkeys valinnoissa tuodaan esille, mutta tahoja, joista neuvoja voi hakea, apuvälineitä valintoihin tai laskelmia valintojen tueksi osoitetaan vähän. Yhtenä hyvänä esimerkkinä toimivat 'Enemmän eurosta' -verkko-ohjelmapaketti sekä Finanzity-peli, joissa on laskureita esimerkiksi asuntolainan kustannusten selvittämiseen ja säästämiseen liittyviä laskureita. Materiaaliin liittyvillä laskureilla nuori voi soveltaa omaa taloutta koskevia tietoja. Myös pankkien sivustoilla on linkkejä laskureihin. Tämänkaltaisia apuvälineitä tulisi olla enemmän ja helposti nuorten saatavissa. Ammattikoululaisille ja lukiolaisille tarkoitetuissa materiaaleissa käydään lisäksi läpi tilastojen esittämistä ja tulkintaa (www.euro.fi).

Talousasioiden seuraaminen ja taloudessa tapahtuvien muutosten merkitys omaan talouteen edellyttää laskutaitoa, kuten prosenttilaskun hallintaa. Muutamassa materiaalissa nämä nostetaan erikseen esille (Valtti, Forum 9). Materiaaliin ei sisältynyt matematiikan oppikirjoja, joten näiden teemojen esilläolosta opetuksessa yleisesti ei aineiston pohjalta voi esittää arvioita. Mäntylä ja Kuoppa-aho (2008) toteavat tutkimuksensa perusteella, että peruskoulun yläluokkien teoreettispainotteisten matematiikan kirjojen sisältämien asioiden muuttaminen lähemmäksi arkielämää voi olla haasteellista.

5.3 Miten vastuullisuus tulee materiaaleissa esille?

Useissa taloudellisen osaamisen tai kyvykkyyden määritelmässä on kolme keskeistä ulottuvuutta (ks. esim. SEDI 2004; Atkinson ym. 2006), joita ovat rahatalouden tietämys ja ymmärrys, taloudelliset taidot ja kompetenssit sekä vastuu (ks. myös kuva 1, s. 28). Taloudellisesti osaava kuluttaja ymmärtää omat resurssinsa ja taloudellisen tilanteensa sekä osaa soveltaa omaksumaansa tietoa elämäntilanteiden vaihtuessa. Kuluttajan oma vastuu taloudellisena toimijana nousee myös esiin. Nuorten tilanne on kuitenkin poikkeava, sillä heillä ei ole kokemusta taloudellisesta toimijuudesta. Täysi-ikäinen on yhtäkkiä vastuussa tekemistään päätöksistä. Vastuullisuus taloudellisessa toiminnassa merkitsee yleisesti kykyä arvioida sitä, miten nuoren tekemät taloudelliset päätökset vaikuttavat häneen itseensä, perheeseen ja koko yhteiskuntaan (OECD 2010).

Tarpeisiin nähden järkevien ja kestävien päätösten tekeminen edellyttää ymmärrystä ja tietoa sekä taitoa hallita henkilökohtaista taloutta. Taitoa tarvitaan sekä ennustettavien että odottamattomien tilanteiden varalle. Nuoren tulisi niin ikään ymmärtää käyttäytymisensä seuraukset. Nuoren tulee oppia soveltamaan saatua tietoa tehokkaasti käytännön arjessa. Tarvittavia taitoja

ovat lisäksi kyky arvioida ja vertailla taloutta koskevaa informaatiota, taito tehdä johtopäätöksiä saadun tiedon perusteella ja kyky matemaattisiin laskelmiin. Tämän päivän yhteiskunnassa kyky lukea ja tulkita mainoksia ja sopimustekstejä on erittäin tärkeää (OECD 2010, 13).

Aineistomme materiaaleissa keskitytään pitkälti nuorten tietojen kartuttamiseen. Niissä käydään läpi taloudelliseen osaamiseen liittyviä teemoja: nuorelle kerrotaan esimerkiksi makсутavoista, erilaisista luotoista tai säästämisestä. Varsinkin oppikirjoissa tuodaan esille, miten asiat yleisesti ovat (*kotitaloudet säästävät osan tuloistaan*) tai miten niiden tulisi tai olisi hyvä olla (*etukäteen säästäminen ei ole pahitteeksi*). Asioita ei aina perustella laajemmin eikä osoiteta asian yhteyttä lukijan, nuoren elämään. Tekstit eivät ohjaa nuoria pohtimaan, miten hänen olisi hyvä toimia tai millaisia seurauksia hänen käyttäytymisellään voi olla. Ymmärrys asioista voidaan kyseenalaistaa. Erityisesti oppikirjoissa tieto jää usein yleiselle tasolle.

Taidot edellyttävät talouden ymmärrystä ja esimerkiksi kykyä arvioida taloudellisten resursien riittävyyttä. Nuoren tulee ottaa selvää asioista, esimerkiksi käyttäessään ja valitessaan tuotteita ja palveluita tai tehdessään talouttaan koskevia suunnitelmia. Käytännön taitoja tarvitaan esimerkiksi laskettaessa luoton kustannuksia tai arvioitaessa eri lyhennystapojen kannattavuutta. Materiaalit sisältävät lähinnä neuvoja ja toimintaohjeita päivittäistalouden hallinnan osa-alueella. Oppilaille annetaan tehtäväksi oman budjetin laatiminen. Nuorille annetaan ohjeita esimerkiksi laskujen maksamisessa tapahtuneiden viivästymisten hoitoon. Myös käytännön työkaluja tuodaan jossain määrin esille.

Vastuullisuuden ilmeneminen

Taloudellinen osaaminen edellyttää vastuullisuutta sekä nuorelta itseltään että niiltä toimijoilta, jotka osallistuvat nuorten taloustaitojen kartuttamiseen. Tässä tutkimuksessa vastuullisuutta tarkastellaan eri toimijoiden tuottaman oppi- ja informaatiomateriaalin näkökulmasta. Toimijoita ovat opetusala ja viranomaiset, julkisen sektorin toimijat, järjestöt ja säätiöt sekä elinkeinoelämän toimijat.

Toimijoihin kohdistuu erilaisia odotuksia oppi- ja informaatiomateriaalin tuottajina. Kouluopetuksen tavoitteet sisältyvät opetussuunnitelmiin. Muiden viranomaisten ja julkisen sektorin toimijoiden vastuulla on yleisesti tarjota luotettavaa tietoa ja tukea eri sidosryhmien toimintaa (OECD 2009). Järjestöjen, säätiöiden ja muiden kolmannen sektorin toimijoiden roolina Suomessa on tukea koulujen kuluttajakasvatusta sekä jakaa tietoa niistä tahoista, joiden puoleen kuluttaja voi kääntyä tarvitessaan apua kysymyksiin ja ongelmiin. Järjestöiltä tulevalta informaatiolta edellytetään neutraalisuutta. Myös elinkeinoelämän toimijoilta vaaditaan selkeitä informaatiota nuorten talouslukutaidon edistämisessä. OECD (2009) korostaa lisäksi mainonnan ja markkinointiaineiston pitämistä erillään nuoria koskevasta kasvatusmateriaalista.

Toimijoiden vastuullisuutta voidaan mielestämme arvioida myös siinä, miten hyvin materiaalit ottavat huomioon nuoren elämän ja maailman. Koulujen kuluttajakasvatuksen erityisenä haasteena onkin saada nuori kiinnostumaan asioista, jotka ovat ajankohtaisia tulevaisuudessa. Kuluttajakasvatuksen ja siihen liittyvän oppimateriaalin tulisi ottaa huomioon nuorten arkielämän muuttuminen. Yksittäisiä materiaaleja arvioitaessa vastuullisuutta osoittaa se, että materiaaleissa kuvataan ja kerrotaan nuorelle, mikä on materiaalin tavoite ja mihin laajempaan kokonaisuuteen yksittäiset teemat liittyvät. Nuorille suunnatun materiaalin on lisäksi oltava luotettavaa ja objektiivista. Tietojen oikeellisuus ja virheettömyys ovat itsestään selviä vaatimuksia materiaalille. Nuoret kokevat heitä koskevan materiaalin kiinnostavaksi, kun se on laadittu heille luontevalla kielellä.

Aineistoon kuuluvat verkko-opintopaketit (Valtti; Mun elämä, mun rahat) ovat hyviä esimerkkejä nuorten elämässä kiinni olevista materiaaleista. Nuoren on helppo löytää uusiin elämäntilanteisiin liittyvää tietoa. Otsikot käsittelevät muun nuoren elämäntilanteita, tapahtumia ("uuteen kotiin", "töihin") tai ongelmatilanteita ("pulassa?", "häätätilanteet"). Myös materiaalin tavoitteet on ilmaistu selkeästi. Verkossa löytyvät materiaalipaketit ja pelit – ainakin osa niistä – ovat myös ilmaisuiltaan lähellä nuoren arkea ja maailmaa. Lukiolaisille suunnattu *Mun elämä, mun rahat* on helppolukuinen ja kirjoitettu nuorten kielellä. Myös pankkien nuorten sivustoilla kiinnitetään huomiota nuorille ajankohtaisiin asioihin ja käytetään helppoa kieltä. Jos kieli on vaikeaa, jäykkää tai juridista, materiaaliin perehtyminen voidaan kokea hankalaksi.

Oppikirjat on laadittu selkeällä ja ymmärrettävällä kielellä ja ilmaisu on suhteellisen täsmällistä. Oppikirjoissa huomio kiinnittyy kuitenkin siihen, että nuoren rooli ei nouse aina esille edes aina silloin kun on kysymys nuorta itseään koskettavasta asiasta. Yhteiskuntaopin oppikirjoissa ei tavoiteta välttämättä sitä maailmaa, jossa nuori elää. Kirjoissa tuodaan esiin, miten asiat yleisesti esimerkiksi tilastojen perusteella ovat, mutta ei kerrota tai anneta suosituksia, miten lukijan eli nuoren tulisi toimia. Joissakin kirjoissa on nuorten omia kertomuksia tai nuoria koskevia tutkimustuloksia. Ne tekevät asioista heti läheisemmät ja auttavat kerrotun omaksumista. Otsikoilla voi olla kiinnostusta herättävä vaikutus nuoreen: *Money, money, money* tai *Menikö eräpäivä jo*. On mahdollista, että käsiteltävien asioiden kytkentä nuoren omaan elämään tulee paremmin esille tehtäväkirjoissa tai muussa oheismateriaalissa.

Nuoren tulisi materiaalin perusteella pystyä muodostamaan näkemys siitä, minkälaista vastuullisuutta häneltä itseltään edellytetään. Nuorelle tulee painottaa asioita, joista hän itse on vastuussa ja myös tuoda esiin palveluntarjoajana vastuu silloin, kun se on tarpeellista.

Nuoren oma vastuu kuluttajana tehdyistä päätöksistä on materiaaleissa esillä mutta ei mielestämme riittävästi. Nuoren omaa vastuuta korostetaan päivittäisissä valinnoissa ostoksissa ja raha-asoiden hoidossa yleisesti. Heille korostetaan maksukorteista huolehtimista sekä laskujen maksamista ajallaan. Kriittisyys kuluttamista kohtaan on yleisesti esillä joissakin materiaaleissa. Muutamassa järjestöjen materiaalissa tuodaan esiin konkreettisia säästökeinoja ja ekologisia valintoja, jotka liittyvät ruokaostoksiin, vaatehankintoihin ja energian kulutukseen. Kulutuksen rajoittamista ja konkreettisia säästökeinoja voisi painottaa nykyistä enemmän esimerkiksi velkaantumisen ehkäisykeinona.

Finanssituotteista kerrottaessa tulisi tuoda esiin sekä palveluntarjoajan että kuluttajan vastuut ja velvollisuudet. Luottoja ja nuorten velkaantumista käsitellään materiaaleissa melko kattavasti. Vastuullisuutta osoittaa, että luoton ottamista käsiteltäessä annetaan tietoa niiden tilanteiden varalle, kun luoton lyhentämisessä on ongelmia. Luottosopimuksen molempien osapuolten velvoitteita, sopimusehtoihin tutustumista, velkaantumiseen liittyviä riskejä, luoton ottamisen suunnittelua ja niitä tukevia laskelmia olisi kuitenkin hyvä tuoda kattavammin esille.

Esimerkki kapea-alaisesta teeman käsittelystä tulee esiin myös sijoittamisesta kertovan tiedon yhteydessä. Sijoittamisesta annetaan melko kattavasti tietoa erityisesti lukion taloustiedon oppikirjoissa. Sijoituspäätöksiin liittyviä eri tekijöitä ei kuitenkaan avata kaikilta osin ja esimerkiksi rahastosijoittamiseen liittyviä kuluja käsitellään vain mainiten, aina ei sitäkään. Vaikka rahastosijoittamisesta kerrotaan melko kattavasti yhdessä taloustiedon kirjassa (rahastojen toiminta, riskit, erilaiset rahastot jne.), rahastosijoittamisen kuluihin ei viitata lainkaan.

Materiaalin objektiivisuus ja luotettavuus ovat keskeisiä vaatimuksia oppi- ja informaatiomateriaalille. Vaikka nuoria opetetaan tarkastelemaan erilaisia materiaaleja kriittisesti, lasten ja nuorten kyky erottaa markkinointimateriaali ja puolueeton opetusmateriaali toisistaan ei ole aikuisen tasolla. Etsittäessä tietoa internetistä voi olla vaarana, että mainokset, tuote-kuvaukset tai muut kaupalliset sivut nähdään osana informaatiota ja kaupallinen materiaali sekoitetaan muuhun materiaaliin. Nuorilla tulee olla varma käsitys siitä, minkälaisesta materiaalista kul-

loinkin on kysymys niin, että hän ymmärtää mikä on puolueetonta tietoa, mikä markkinointia. Yritysten kanssa tehtävästä yhteistyöstä kouluissa on selkeät ohjeet (Kuluttajavirasto 2007), mutta nuori voi internetissä tietoa etsiessään erehtyä. Nuoren tulisi ymmärtää, että pankkien intressissä on myös omien tuotteiden myyminen. Vähäisten kokemustensa perusteella nuoren voi olla vaikeata hahmottaa, että yritykset ja koulu eivät ole samanvertaisia informaation tuottajia.

Materiaaleihin sisältyvien tietojen virheettömyys sisältää tietojen oikeellisuuden, ajan-tasaisuuden ja verkkomateriaaleihin sisältyvien linkkien toimivuuden. Monet verkko-aineistot on tehty yhteistyönä Opetushallituksen tai Kuluttajaviraston kanssa. On myös syytä olettaa, että oppikirjat noudattavat opetussuunnitelmien perusteissa asetettuja tavoitteita. Materiaaleissa olevien tietojen oikeellisuutta ei ole aihetta epäillä eikä materiaaleja käyty läpi virheiden etsimistarkoituksessa.

Vuoden 2011 aikana tapahtunut korkojen nousu aiheuttaa tekstin tarkennuksen tarpeen muutamaamaan materiaaliin. Ainakin kahdessa materiaalissa kirjoitetaan virheellisesti erilaisten lyhennystapojen vaikutuksesta lainan lyhentymiseen. Tasalyhennystä käytettäessä todetaan, että

”Lainan lyhennysosa pysyy koko ajan samana. Lainamäärän pienentyessä myös korko-osuus pienenee. Kokonaisuudessaan maksuerät siis kevenevät”. (Mun elämä, mun rahat)

Korkojen nousun takia väite ei pidä paikkaansa, vaan maksuerät voivat kyseisessä tilanteessa nousta. Tiedon nopea vanhentuminen taloutta koskevista asioista voi olla ongelma erityisesti oppikirjoissa. Arvioidut kirjat ovat uusimpia, vuosien 2006–2011 painoksia. Niissä teemoissa, joita kirjoista käytiin läpi, ei ollut mielestämme vanhentuneita tietoja. Myös verkkomateriaalit vaativat päivitystä. Kuluttajaliiton Valti-sivusto oli päivitettävänä koko aineiston analyysivaiheen ajan (useita kuukausia kesällä 2011). Käytössämme oli liiton mukaan vanhentunut materiaali. Muutamalla sivustolla (mm. www.euro.fi) osa linkeistä ei toiminut².

6 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Käsillä oleva tutkimus liittyy TOKATA-hankkeeseen, jonka tavoitteena on edistää nuorten taloudellista osaamista. Tutkimushankkeen kohderyhmänä ovat 15–20-vuotiaat nuoret. Tässä esitutkimuksessa luodaan katsaus taloudellisen osaamisen terminologiaan, kartoitetaan nuorten taloudelliseen osaamiseen liittyviä toimijoita Suomessa sekä arvioidaan nuorille suunnattua materiaalia taloudellisesta toiminnasta.

Nuoren toimintaympäristö on tänään erilainen kuin hänen vanhemmillaan tai erityisesti isovanhemmillaan. Nuori kasvaa aikuiseksi maailmassa, jota leimaavat globalisoituminen, monet teknologiset muutokset nuoren arjessa ja median läsnäolo lähes kaikessa toiminnassa. Nuorten käyttäytymisestä osaamattomana kuluttajana viestivät muun muassa tiedot nuorten maksuhäiriömerkintöjen kasvusta. Kuluttajana, lainan ottajana tai erilaisten arkea koskettavien sopimusten osapuolena nuori on vähäisen kokemuksensa vuoksi heikommassa asemassa kuin

² Linkkien toiminta tarkistettiin 22.8.2011.

vanhempansa, vaikka hän voi toimia markkinoilla itsenäisesti täysi-ikäisyyden saavutettuaan. Nuorilta edellytetään taloudellisten taitojen hallintaa ympäristössä, jossa kuluttamisen paineet ovat voimakkaat.

Nuorten talousosaamisen kehittäminen nähdään merkittäväksi asiaksi Suomessa ja muissa maissa; kyse on selkeästi globaalista asiakokonaisuudesta. Esimerkiksi Britanniassa, Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Australiassa on tehty tutkimusta ja kansallisia strategioita talousosaamisen edistämiseksi. Suomesta puuttuu kansallinen strategia taloudellisen osaamisen edistämiseksi lukuun ottamatta opetushallituksen opetussuunnitelmien perusteisiin sisältyviä tavoitteita.

Nuorten talousosaamisesta käytetään yleisessä kielenkäytössä vaihtelevasti eri ilmaisuja ja korostetaan osaamisen tärkeyttä erityisesti nuorten näkökulmasta. Kukin toimija määrittelee omien intressiensä ja tavoitteittensa näkökulmasta, mitä pitää nuorten taloudellisessa osaamisessa tärkeänä. Terminologia on vakiintumatonta myös kansainvälisesti. Tässä tutkimuksessa käytämme käsitettä taloudellinen osaaminen, joka on talouden lukutaitoa laajempi käsite. Ymmärrämme taloudellisesti osaavan nuoren pystyvän käyttämään talouden lukutaitoa taitavasti ymmärtäen omat resurssinsa ja taloudellisen tilanteensa. Lisäksi hän osaa soveltaa omaksumiaan tietoja ja taitoja niin kansantalouden kuin oman talouden vaihtuvissa tilanteissa. Nuorten taloudellisen osaamisen oppimiseen sisältyy vahvasti nuoren tietojen ja taitojen kartuttaminen ja toiminnan ohjaaminen siten, että nuorten vaihtuvat elämäntilanteet osataan huomioida oikein taloudellisia päätöksiä tehdessä.

Tutkimuksessa on selvitetty, millaista taloudellista osaamista koskevaa materiaalia nuorille on tarjolla. Tarkasteltavia toimijoita ovat opetusala ja muut viranomaiset, julkisen sektorin toimijat, järjestöt ja säätiöt sekä finanssialan toimijat. Oppimateriaalia, erilaista informaatiomateriaalia ja muuta materiaalia on melko paljon. Useat tahot ovat lisäksi tehneet samantyyppistä materiaalia. Materiaalin löytäminen ei ole välttämättä helppoa, varsinkaan nuoren. Kouluissa kuluttajakasvatusta annetaan eri oppiaineissa. Opettajien ansiosta kouluissa käytettävä oppimateriaali tavoittaa oppilaat hyvin. Sen sijaan itsenäisesti käytettävä materiaali on pääosin eri toimijoiden internetsivuilla. Pääsy materiaaliin edellyttää esimerkiksi materiaalin tuottajan tai materiaalin nimen tuntemista. Nuorille ei ole olemassa portaalaa, johon materiaalia olisi koottu systemaattisesti.

Tutkimuksen empiirisen aineiston muodostavat peruskoulun 9. luokan yhteiskuntaopin oppikirjat, ammattioppilaitosten yhteiskunta-, yritys- ja työelämätaitojen oppikirjat sekä lukion taloustiedon oppikirjat, yhteensä 8 oppikirjaa. Verkkomateriaali koostuu nuoria koskevista tietopaketeista ja peleistä; yhteensä on arvioitu 9 erillistä verkkomateriaalia. Osa verkkomateriaaleista on tehty kouluopetusta varten, osa itsenäisesti käytettäväksi. Tutkimusta arvioitaessa on otettava huomioon aineistolle asetetut rajaukset. Analysoitavan aineiston kriteerinä oli, että nuori voi tutustua materiaaliin itsenäisesti. Aineiston kokoamisessa on käytetty harkintaa eikä se kata kaikkea talousosaamiseen liittyvää materiaalia. Opettajien taidot ja mielenkiinto ratkaisevat, minkälaista materiaalia hän käyttää opetuksen tukena. Tietoa siitä, mitä materiaalia kouluissa käytetään talousaiheiden opetuksessa, ei ollut käytettävissämme. Materiaalin perusteella ei voida tehdä johtopäätöksiä 15–20-vuotiaiden suomalaisnuorten taloudellisesta osaamisesta.

Aineiston luokittelussa on käytetty kehikkona Atkinsonin ym. (2006) taloudellisen osaamisen määritelmää. Taloudellinen osaaminen sisältää neljä osa-aluetta eli päivittäistalouden hallinnan, talouden suunnittelun, finanssituotteiden valinnan sekä talousasioiden seuraamisen, jotka konkretisoitiin aineiston käsittelyvaiheessa teemoiksi. Taloudellinen osaaminen sisältää lisäksi tietämisen ja ymmärryksen, taitojen ja osaamisen sekä vastuullisuuden ulottuvuudet.

Taloudellisen osaamisen osa-alueita käsitellään materiaaleissa vaihtelevasti. Päivittäistalouden hallinta on esillä peruskoulun oppikirjoissa ja nuorten elämäntilanteille perustuvissa verkkomateriaaleissa. Osa tutkimusaineiston verkkomateriaaleista täydentää oppikirjojen sisältöä ja kattaa keskeisiä päivittäistalouden hoidon asioita. Yleisimmin käsitellään tulojen ja menojen

tasapainoa, budjetin laatimista, osto- ja maksutapoja sekä laskujen hoitoa. Laskujen maksamatta jättämisen seuraukset esitetään materiaaleissa yleisesti. Uudet teknologian luomat käytännöt nuoren arjessa eivät tule tarpeeksi esille. Arkeen kuuluvat sähköiset ja muut sopimukset, puhelimen välityksellä tapahtuvat ostot sekä maksaminen sähköisesti näyttäytyvät materiaaleissa vain vähäisessä määrin.

Finanssituotteista tuodaan esille päivittäin käytettävät maksuvälineet sekä luotot, joista tietoa tarjotaan erityisesti pankkien tarjoamista luottotuotteista sekä erilaisista lyhennys- ja korkovaihtoehtoista. Sijoittamista ja niihin liittyviä tuotteita käsitellään lukion taloustieteen oppikirjoja lukuun ottamatta vähän. Vakuutuksia käydään läpi vain muutamassa materiaalissa.

Talouden suunnittelu näyttyy kaiken kaikkiaan materiaaleissa melko yksipuolisena; tällöin käsitellään lähinnä lyhyen aikavälin suunnittelua ja jossain määrin varautumista yllättävien menojen varalle. Nuoren arkeen muun muassa teknologisen kehityksen ja uusien markkinointikeinojen seurauksena liittyviä toimintoja ja taitoja tarkastellaan materiaaleissa vähän. Oman elämän ja talouden ajattelua ja suunnittelua pitkällä aikavälillä voitaisiin niin ikään korostaa enemmän.

Vaikka materiaalit kattavat useita taloudellisen osaamisen teemoja, eri teemojen käsittely on kuitenkin varsin suppeata erityisesti oppikirjoissa. Lähinnä kirjoissa keskitytään tarjoamaan perustietoja, jotka jäävät osittain yleiselle tasolle. Asioiden omaksumista voi hankaloittaa talousaiheiden käsittelyn pirstaleisuus eri oppiaineissa ja materiaaleissa.

Kokonaiskuva jää hahmottomatta oppijalle myös, silloin kun opetuksen suunnittelussa ei ole pohdittu opetuksen ajoitusta. Asioiden kytkentää havainnollisella tavalla nimenomaan nuoren elämään tulisi kehittää erityisesti oppikirjoissa. Eri materiaaleja yhteensovittaen oppijan on mahdollisuus muodostaa kokonaisvaltaisempi näkemys talouden hallinnan kokonaisuudesta. Opettajan kiinnostus ja innostus nousevat tärkeiksi nuorten talousosaamisen kehittämisessä. Myös peruskoulun jälkeisessä opetuksessa, jolloin taloudelliset kysymykset tulevat nuorille hyvin ajankohtaisiksi, tulisi paneutua talousteemoihin. Nyt tilanne on päinvastoin; esimerkiksi lukioissa talousasioita voi opiskella valinnaisilla kursseilla (lukuun ottamatta pakollista taloustiedon kursseja).

Verkkomateriaalit sisältävät tietopaketteja sekä erilaisia kilpailuja, tehtäviä ja pelejä, jotka liittyvät sekä päivittäistalouden hoitoon että kansantalouden terminologiaan. Nuoren taloutta kokonaisuutena käsittelevät verkkomateriaalit kokoavat yhteen nuoren elämän keskeisiä asioita, kuten asumisasiota, verotusta, nuoren rahankäyttöä, luoton käyttöä ja opintotukia. Materiaalit auttavat muodostamaan käsityksen oman talouden hallinnan kokonaisuudesta. Vakuutuksia käsittelevä opetusaineisto on myös hyvä esimerkki vaikean vakuutusteeman käsittelemisestä havainnollisella tavalla. Verkkomateriaaleihin liittyvät tehtävät, kilpailut ja verkkopelit auttavat ymmärtämään talouden käsitteitä ja kehittämään talouden hallinnan taitoja.

Verkkomateriaaleja tulisi kehittää hyödyntämällä internetin mahdollisuuksia. Tällä hetkellä verkkomateriaalit ovat osaksi internetiin vietyjä esitteitä, joista puuttuvat vuorovaikutteiset elementit. Nuorille tulisi olla käytettävissä erilaisia laskureita ja skenaarioita oman tilanteen peilaamiseen.

Tutkimuksessa läpikäydyn materiaalin perusteella eri toimijoiden rooleja ja haasteita taloudellisen osaamisen kehittämisessä on koottu taulukkoon 7.

Koulujen kuluttajakasvatuksessa tulisi pyrkiä laajojen kokonaisuuksien tarkasteluun, ei pelkästään yksittäisiin teemoihin. Talousasioiden sijoittaminen kouluissa eri oppiaineisiin ja oppiaineiden sisällä eri asiakokonaisuuksien yhteyteen on iso haaste opettajille ja opetussuunnitelmien toteuttamiselle käytännössä. Nuorille suunnatussa oppi- ja informaatiomateriaalissa tulisi nähdä nykyistä paremmin se kokonaisuus ja tilanne, jossa nuori elää ja toimii tänään. Yksittäisen tiedon perillemenon tekee kyseenalaiseksi myös se, että asiat eivät ole ajankohtaisia nuorille silloin kun tietoa tarjotaan.

Taulukko 7. Eri toimijoiden nuorten taloudellisen osaamisen kehittämisen roolit ja haasteet.

	OPETUSALA, MUUT VIRANOMAISET	JULKISEN SEKTORIN TOIMIJAT	JÄRJESTÖT JA SÄÄTIÖT	FINANSSIALA, ELINKEINOELÄMÄ
Toiminnan tavoite ja sisältö	<ul style="list-style-type: none"> - opetussuunnitelmissa määritellyt tavoitteet, tiedot ja taidot - kasvattaa vastuullisia toimijoita yhteiskuntaan - kuluttajakasvatusta toteutetaan yksittäisissä oppiaineissa 	<ul style="list-style-type: none"> - täsmätietoa etuuksista - talouden terminologian ja käsitteiden tekeminen ymmärrettäväksi - kouluopetuksen täydentäminen 	<ul style="list-style-type: none"> - nuorille tietoa ja ohjeita uusissa muuttuvissa elämäntilanteissa - saada nuorista taloudellisesti järkeviä, valistuneita kuluttajia 	<ul style="list-style-type: none"> - nuorten kiinnostuksen herättäminen talousasioihin - finanssituotteita koskevaa informaatiota (esim. vakuutukset)
Kanavat ja tavat	<ul style="list-style-type: none"> - oppikirjat - kuluttajaviranomaisten verkkomateriaali 	<ul style="list-style-type: none"> - verkossa olevat tietopakettit, pelit, tehtävät - kilpailut 	<ul style="list-style-type: none"> - internet 	<ul style="list-style-type: none"> - verkkomateriaali - projektit - uudentyypiset materiaalit ja keinot
Haasteet	<ul style="list-style-type: none"> - miten päästään sisälle ja osaksi nuorten elämää - ajan hermolla pysyminen - kokonaisuuden hahmottaminen - opettajien innostuksen lisääminen 	<ul style="list-style-type: none"> - saavutettavuus - miten tieto kytketään osaksi kokonaisuutta - opettajien kiinnostuksen herättäminen 	<ul style="list-style-type: none"> - sekä nuorten että opettajien ja/tai valistajien saavutettavuus - internetin vuorovaikutteisuuden hyödyntäminen 	<ul style="list-style-type: none"> - uusien tapojen sekä sähköisten tuotteiden ja palveluiden kehittäminen - markkinoinnin ja talouskasvatuksen välinen rajanveto (pankit, vakuutusyhtiöt)

15–20-vuotiaiden elämäntilanne on haastava osaamisen kehittymisessä: iän myötä heille tulee uusia vastuita ja velvollisuuksia niin markkinoilla kuin yhteiskunnassa. Kyseisen ikävaiheen nuoret ovat myös suurten elämänmuutosten edessä. Muutto lapsuudenkodista, uravaihtojen tekeminen, työelämään siirtyminen tai perheen perustaminen sekä opiskelun ja työn yhteensovittaminen ovat kaikki kriittisiä elämänvaiheita. Niihin liittyy pitkävaikutteisia taloudellisia päätöksiä.

Nuorten vaihtuvat elämäntilanteet ovat haaste materiaalien tuottajille. Tärkeä kysymys on, miten nuoret itse kokevat heille suunnatun oppi- ja informaatiomateriaalin. TOKATA-hankkeen toisessa osatutkimuksessa pyritään löytämään vastauksia tähän kysymykseen.

Suomessa tarvittaisiin myös entistä selkeämpi työnjako ja suunnitelma nuorten taloustaitojen edistämiseen osallistuvien toimijoiden kesken. Tämä antaisi suuntaa materiaalin monipuoliseen kehittämiseen ja poistaisi materiaalien päällekkäisyyden. Eri toimijoilla tulisi olla yhteinen ymmärrys tavoitteista ja keinoista, joilla nuorten parhaaksi tällä alueella toimitaan.

LÄHTEET

- Ahava A-M, Palojoki P (2004) Adolescent consumers: reaching them, border crossings and pedagogical challenges. *International Journal of Consumer Studies* 28 (4) 371–378.
- Allianssi (2010) Nuorista Suomessa 2010. Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi ry.
- ANZ (Australian and New Zealand Banking Group) (2008) ANZ survey of adult financial literacy in Australia. Summary report. October 2008. http://www.anz.com/Documents/AU/Aboutanz/AN_5654_Adult_Fin_Lit_Report_08_Web_Report_full.pdf.
- ASIC (Australian Securities & Investments Commission) (2003) Financial literacy in schools. Consultation paper 45. [http://www.asic.gov.au/asic/pdflib.nsf/lookupbyfilename/finlit_schools_dp.pdf/\\$file/finlit_schools_dp.pdf](http://www.asic.gov.au/asic/pdflib.nsf/lookupbyfilename/finlit_schools_dp.pdf/$file/finlit_schools_dp.pdf)
- Atkinson A (2008) Evidence of impact: An overview of financial education evaluations. FSA. *Consumer Research* 68. <http://www.fsa.gov.uk/pubs/consumer-research/crpr68.pdf>
- Atkinson A, McKay S, Kempson H.E, Collard S (2006) Levels of financial capability in the UK: Results of a baseline survey. FSA. *Consumer Research* 47. <http://www.fsa.gov.uk/pubs/consumer-research/crpr47.pdf>
- Autio M (2006) Kuluttajuuden rakentuminen nuorten kertomuksissa. Väitöskirja. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Autio M, Wilska T-A, Kaartinen R, Lähteenmaa J (2009) The use of small instant loans among young adults – a gateway to a consumer insolvency? *International Journal of Consumer Studies* 23 (4) 407–415.
- Botterill J (2010) *Consumer culture and personal finance. Money goes to market.* Palgrave MacMillan. Basingstoke.
- Bowen CF (2002) Financial knowledge of teens and their parents. *Financial counseling and planning* 13 (2) 91–102.
- Braunstein S, Welch C (2002) Financial literacy: an overview of practice, research and policy. Federal reserve bulletin. November 2002. <http://www.federalreserve.gov/pubs/bulletin/2002/1102lead.pdf>
- Brown CL, Krisna A (2004) The Skeptical Shopper: A Metacognitive Account for the Effects of Default Options on Choice. *Journal of consumer research* 31 (3) 529–539.
- CEA (2011) Financial education and awareness. European insurance industry initiatives. http://www.cea.eu/uploads/Modules/Publications%5Cfinancial_education.pdf
- Danes S M, Huddleston-Casas C, Boyce L (1999) Financial planning curriculum for teens: impact evaluation. *Financial counseling and planning* 10 (1) 25–37.
- DFEE (2000) Financial Capability through Personal Financial Education. Guidance for schools at key Stages 1 & 2. July 2000. <http://www.pshe-association.org.uk/uploads/media/17/6828.pdf>
- Dixon M (2006) *Rethinking Financial Capability. Lessons from economic psychology and behavioural finance.* IPPR. London.
- European Commission (2011) Kuluttajakasvatus. Sanasto. <http://www.dolceta.eu/suomi/Mod4/Kuluttajakasvatus.html>
- European Commission (2007) Komission tiedonanto – Talousvalistus /KOM/2007/0808. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0808:FIN:FI:HTML>
- FK (Finanssialan Keskusliitto) (2011) Säästäminen, luotonkäyttö ja maksaminen. Tutkimusraportti. Kevät 2011. http://www.fkl.fi/materiaalipankki/julkaisut/Julkaisut/Saastaminen_luotonkaytto_ja_maksutavat_2011.pdf
- FK (Finanssialan Keskusliitto) (2009) Nuorten rahankäyttötutkimus. Tutkimusraportti. Kevät 2009. http://www.fkl.fi/materiaalipankki/julkaisut/Julkaisut/Nuorten_rahankayttotutkimus_2009.pdf

- Fluch M (2007) Selected Central Banks' Economic and Financial Literacy Programs. In: Monetary Policy & The Economy. Q3/07, 85–105. http://www.oenb.at/en/img/mop_2007_3_tcm16-69085.pdf
- Friestad M, Wright P (1994) The persuasion knowledge model: how people cope with persuasion attempts. *The Journal of Consumer Research* 21 (1) 1–31.
- FSA (2005a) Measuring financial capability: an exploratory study. FSA. *Consumer Research* 37. <http://www.fsa.gov.uk/pubs/consumer-research/crpr37.pdf>
- FSA (2005b) Towards understanding consumers' needs. FSA. *Consumer Research* 35. <http://www.fsa.gov.uk/pubs/consumer-research/crpr35.pdf>
- FSA (2004) Young people and financial matters. FSA. *Consumer Research* 25. <http://www.fsa.gov.uk/pubs/consumer-research/crpr25.pdf>
- Furlong A, Cartmel F (2006) *Young people and social change: New perspectives*. Second edition. Open university press. MCGraw Hill. Maidenhead.
- Habschick M, Seidl B, Evers J (2007) Survey of financial literacy schemes in the EU27. VT Markt/2006/26H – Final Report. Evers & Jung Financial Services Research and Consulting. http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/capability/report_survey_en.pdf
- Hansen H (2011) Financial literacy for young children. Teaching consumer competences – Personal economy from curriculum to real life. Konferenssiesitelmä 1.4.2011. Tallinna.
- HM Treasury, FSA (2008) Helping you make the most of your money: a joint action plan for financial capability. July 2008. http://www.ltscotland.org.uk/resources/h/generic-resource_tcm4663161.asp
- HS (Helsingin Sanomat) Joka kolmas nuori ylittää tilinsä 14.7.2011.
- Huston S (2010) Measuring financial literacy. *Journal of Consumer Affairs* 44 (2) 296–316.
- Ilkas H, Aho P (2006) Nuorten rahapelaaminen. Ikärajan valvonta – koeostot ja havainnointi. Taloustutkimus Oy. http://info.stakes.fi/NR/rdonlyres/D25A478A-9A8D-4259-9C4B-6445173B194E/0/nuorten_rahapelaaminen_havainnointi_2007.pdf
- Ilmonen M, Hirvonen J, Manninen R (2005) Nuorten asuminen 2005. Suomen ympäristö 812. Ympäristöministeriö. Helsinki. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=46396&lan=fi>
- Johnson E, Sherraden M S (2007) From financial literacy to financial capability among the youth. *Journal of sociology & social welfare* 34 (3) 119–145.
- KFM (2008) Överskudsättning och ekonomiska problem bland ungdomar. En kartläggning av risker. KFM Rapport 3/2008. Konsumentverket. <http://www.kronofogden.se/download/18.225c96e811ae46c823f800011645/Regeringsuppdrag+2008.3.pdf>
- Koljonen V (2002) Nuorten velkaantuminen ja maksuhäiriöt. Teoksessa: Pakko riittää. Näkökulmia nuorten maksuhäiriöihin ja kulutukseen. Toim. M Autio, I Eresmaa, V Heinonen, V Koljonen, P Paju, T-A Wilska. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 24. Helsinki.
- Kuluttajavirasto (2007) Koulujen ja oppilaitosten sekä yritysten ja yhteisöjen välinen yhteistyö, markkinointi ja sponsorointi. Muistio 1.11.2007. Kuluttajavirasto ja Opetushallitus. <http://www.kuluttajavirasto.fi/File/d301551c-6aa0-40ae-b26d-9e7a84ef967c/Koulujen+ja+oppilaitosten+sek%C3%83%C2%A4+yrittysten+v%C3%83%C2%A4linen+yhteisty%C3%83%C2%B6,+markkinointi+ja+sponsorointi.pdf>
- Kupari T (2011) Oma kotia etsimässä: nuorten asuminen 2010. Suomen ympäristö 1/2011. Ympäristöministeriö. Helsinki. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=123925>
- Labrum C, Spires P, Spires P, Jones C, Godfrey L (2004) Young people (18–24) and their information needs. FSA. *Consumer Research* 44.
- Lehtinen A-R (2011) Aikuistuvien nuorten talousongelmien vaikutus asumiseen. Teoksessa: Oma kotia etsimässä: nuorten asuminen 2010. Toim. T Kupari, 68–78. Suomen ympäristö 1/2011. Ympäristöministeriö. Helsinki.

- Lehtinen A-R, Leskinen J (2005) Young Consumers' Credit Based Lifestyles and Payment Problems. *TemaNord* 2005:512. Nordic Council of Ministers. Copenhagen. <http://www.norden.org/pub/velfaerd/konsument/sk/TN200512.pdf>
- Leskinen J, Rajas A (2005) Consumer financial capability – a life cycle approach. In: *Consumer Financial Capability : Empowering European Consumers*. European Credit Research Institute, Consumer Financial Capability Workshop, 8 November 2005, 8–23. Brussels. http://www.ecri.be/new/system/files/FinCap_Workshop_I_papers.pdf
- Lusardi A, Mitchell O S, Curto V (2010) Financial literacy among the young. *Journal of consumer affairs* 44 (2) 358–380.
- Lyons A C (2010) Risky credit card behavior of high school students. In: *Handbook of consumer finance research*. Ed. JJ Xiao. Springer. New York.
- Mandell L (2010) Financial literacy of high school students. In: *Handbook of consumer finance research*. Ed. J J Xiao. Springer. New York.
- Mandell L, Klein L S (2007) Motivation and financial literacy. *Financial services review* 16 (2) 106–116.
- Martin A, Oliva J C (2001) Teaching Children About Money: Applications of Social Learning and Cognitive Learning Developmental Theories. *Journal of Family and Consumer Sciences* 93 (2) 26–29.
- Mason C, Wilson R (2000) Conceptualizing Financial Literacy. Research Series Paper 7/2000. Business School, Loughborough University, London.
- McCormick J, Chapman M, Elrick D (2005) Thrifty Scots? Steps to improve financial literacy. Scottish Council Federation. <http://www.prudential.co.uk/prudential-plc/cr/library/research/scottishcouncil/scottishcouncil.pdf>
- McHugh S, Ranyard, R, Lewis A (2011) Understanding and knowledge of credit cost and duration: effects on credit judgements and decisions. *Journal of Economic Psychology* 32 (4) 609–620.
- Mundy S (2008) Financial education programmes in schools. Analysis of selected current programmes and literature draft recommendations for best practices. OECD. <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/fulltext/0208031ec003.pdf?expires=1319451303&id=id&accname=oid009029&checksum=8A9C1B2399A4B7E4853A073FFDFDCC75>
- Mäntylä T (2010) Nuorten aikuisten koti, kulutus ja ajankäyttö. *Kuluttajaviraston julkaisusarja* 3/2010. Helsinki. <http://www.kuluttajavirasto.fi/File/f94e4b25-3495-424a-a895-ec22f416edfa/1010+Nuorten+aikuisten+koti+kulutus+ja+ajank%C3%83%C2%A4ytt%C3%83%C2%B6.pdf>
- Mäntylä T, Kuoppa-aho E (2008) Kuluttajataitoja opitaan liian myöhään ja liian vähän. Selvitys oppikirjojen sisältämästä kuluttajatiedosta. *Kuluttajaviraston julkaisusarja* 4/2008. http://www.kuluttajavirasto.fi/File/01c75a72-291e-40bd-a456-62deddd-6fe1a/0804_julkaisusarja.pdf
- Myllyniemi S (2009) Aika vapaalla: nuorten vapaa-aikatutkimus 2009. *NUORAn julkaisuja* 40. Nuorisotutkimusseura. Helsinki.
- Myllyniemi S, Suurpää L (2009) Nuoret aikuiset itsellisyyden ja riippuvuuden noidankehässä. *Hyvinvointikatsaus* 20 (1) 2–4.
- Määttä K (1984) Oppimateriaalin valinta ja käyttö. *Lapin korkeakoulu*. Rovaniemi.
- Nikander T (2009) Nuoret muuttavat omilleen yhä nuorempina. *Hyvinvointikatsaus* 20 (1) 11–14.
- Nordea (2010) Nuoret aikuiset asuvat vanhempiensa luona ilmaiseksi. <http://newsroom.nordea.com/fi/2010/09/30/nuoret-aikuiset-asuvat-vanhempiensa-luona-ilmaiseksi/>
- Nordea (2009) Taantumalla vähäinen vaikutus nuorten raha-asioihin. <http://newsroom.nordea.com/fi/2009/11/12/taantumalla-vahainen-vaikutus-nuorten-raha-asioihin/>
- Nuorisobarometri (2010) Puolustuskannalla. Toim. S Myllyniemi. *NUORAn julkaisuja* 43. Nuorisotutkimusseura. Helsinki. http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/nuorisobarometri2010.pdf

- Nuorisobarometri (2009) Taidekohtia. Toim. S Myllyniemi. NUORAn julkaisuja 97. Nuorisotutkimusseura. Helsinki. http://www.minedu.fi/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/Nuorisobarometri_2009.pdf
- Nuorisobarometri (2007) Perusarvot puntarissa. Toim. S Myllyniemi. NUORAn julkaisuja 39. Nuorisotutkimusseura. Helsinki. http://www.minedu.fi/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/Nuorisobarometri_2007.pdf
- Nyholm AS (2011) Helsinkiläisnuorten tulevaisuuteen liittyvät pelot ja odotukset. Nuoret Helsingissä 2011 –tutkimus. Helsingin kaupungin tietokeskus. http://www.hel2.fi/tietokeskus/Nuoret_Helsingissa_2011/Pelot_ja_toiveet_01072011.pdf
- OECD (2010) PISA 2012 Financial Literacy Framework. 21.12.2010.
- OECD (2009) Financial Literacy and Consumer Protection: Overlooked Aspects of the Crisis. <http://www.oecd.org/dataoecd/32/3/43138294.pdf>
- Ofsted (2008) Developing financially capable young people. March 2008. <http://www.ofsted.gov.uk/resources/developing-financially-capable-young-people-0>
- Okazaki S, Rivas J (2002) A content analysis of multinationals' Web communication strategies: cross cultural research framework and pre-testing. *Internet Research* 12 (5) 380.
- Opetushallitus (2004) Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet 2004. http://www02.oph.fi/ops/perusopetus/pops_web.pdf
- Opetushallitus (2003) Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003. http://www.oph.fi/download/47345_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2003.pdf
- Peura-Kapanen L (2005) Kuluttajien rahatalouden hallinta. Rahoitetut tutkimukset 1/2005. Kauppa- ja teollisuusministeriö. Helsinki.
- Rabbior G (2005) Canadians and Their Money. A National Symposium on Financial Capability. June 9–10, 2005. Government Conference Centre, Ottawa.
- Raijas A, Lehtinen A-R, Varjonen J (2009) Lasten ja nuorten syrjäytymisvaara toimeentulon ja kulutuksen näkökulmasta. *Keskustelualoitteita* 37. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki.
- Raijas A, Wilska T-A (2008) Kuka päättää kulutuksesta lapsiperheissä. *Tieto & trendit* 2008 (2) 32–36.
- Raijas A, Wilska T-A (2007) Huolenpitoa ja jakamista: rahan ja ajan jakautuminen suomalaisissa lasiperheissä. *Työselosteita ja esitelmää* 104/2007. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki.
- Saarinen H (2001) Nuoruus ja hulluus, vanhuus ja viisaus? Tutkimus nuorten kulutuskäyttäytymisestä ja velkaantumisesta. *Stakesin raportteja* 261. Helsinki.
- Salasuo M (2007) Atomisoitunut sukupolvi: pääkaupunkiseudun nuorisokulttuurien maiseja ja nuorisotyön haasteita 2000-luvun alussa. Helsingin kaupungin tietokeskus. http://www.hel2.fi/tietokeskus/julkaisut/pdf/07_10_31_Tutk_7_Salasuo.pdf
- SEDI (2005) Why Financial Capability Matters. Synthesis report on Canadians and their money. A National symposium on financial capability held on June 9-10, 2005 in Ottawa.
- SEDI (2004) Financial capability and poverty. Discussion paper. Policy research initiative. http://www.horizons.gc.ca/doclib/DP_PEX_Poverty-SEDI_200407_e.pdf
- SLNS (Suomen lasten ja nuorten säätiö) (2011) Toimintasuunnitelma 2011.
- Sunikka A, Peura-Kapanen L (2008) Kuluttajien varallisuuden hallinta – vertaileva tutkimus kuluttajien ja palveluntarjoajien näkemyksistä. *Julkaisuja* 1/2008. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki.
- Suomen Asiakastieto Oy (2011) Maksuhäiriötilasto. <http://www.asiakastieto.fi/asiakastieto/tilastot/maksuhairiot/>.
- Suvanto A (2011) Keskuspankit talousosaamisen edistäjänä. TOKATA-hankkeen asiantuntijaseminaarissa 18.4.2011 pidetty esitelmä.

- Säästöpankkiliitto (2009) Nuoret ja rahanhallinta 2009. Säästöpankin tutkimuksia. https://www.saastopankki.fi/c/document_library/get_file?uuid=c71b185b-eb97-4975-b750-148c630dc53b&groupId=4681
- Tapscott (1998) *Growing up digital: the rise of the Net generation*. McGraw-Hill. New York.
- TEM (Työ- ja elinkeinoministeriö) (2010) Kuluttajien taloudenhallintaa lisäävä hanke 2009–2010. TEM 16.3.2011.
- TemaNord (2010) Kuluttajakompetenssien oppiminen – kuluttajakasvatuksen strategia. Ehdotus kuluttajakasvatuksen sisällöiksi. Pohjoismaiden ministerineuvosto. TemaNord 2010:568. <http://www.kuluttajavirasto.fi/File/267013b7-21ee-4869-b270-73ed57f74452/Kuluttajakasvatuksen%20strategia.pdf>
- THL (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos) (2009) Kouluterveyskysely 2008/09.
- Tilastokeskus (2011) Tietokoneen ja internet-yhteyden yleisyys kotitalouksissa. 2/2001–8/2011. http://www.stat.fi/til/kbar/2011/09/kbar_2011_09_2011-09-27_kuv_014_fi.html (19.10.2011)
- Tilastokeskus (2010) Peruskoulun 9. luokan päättäneiden välitön sijoittuminen jatko-opintoihin vuonna 2005–2009. Tiedote 9.12.2010. http://tilastokeskus.fi/til/khak/2009/khak_2009_2010-12-09_tau_001_fi.html. (19.10.2011)
- Tilastokeskus (2009) Katsaus kulutuksen muutoksiin. Tilastokeskus. Helsinki.
- Varcoe KP, Peterson S S, Swanson PW, Johns MC (2010) What does teens want to know about money – a comparison of 1998 and 2008. *Family & Consumer Sciences Research Journal* 38 (4) 360–371.
- Varcoe KP, Martin A, Devitto Z, Go C (2005) Using a financial education curriculum for teens. Association for financial counseling and planning education.
- Varcoe KP, Peterson S, Garret C, Martin A, René P, Costello C (2001) What Teens Want to Know about Financial Management. *Journal of Family and Consumer Sciences* 93 (2) 30–34.
- Webley P, Nyhus EK (2006) Parents influence on children's future orientation and saving. *Journal of Economic Psychology* 27 (1) 140–164.
- Wilska T-A (2008) Lasten materialistiset kulutusasetteet ja kuluttajaksi soisaalistuminen. Teoksessa: Perhe kulutusyhteiskunnassa. Toim. A Raijas, T-A Wilska, 33–50. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki.
- Wilska T-A (2002) Laiteniilot ja perässähiitäjät. Nuorten kulutustyyli ja teknologiasuuntautuminen. Teoksessa: Pakko riittää. Näkökulmia nuorten maksuhäiriöihin ja kulutukseen. Toim. M Autio, I Eresmaa, V Heinonen, V Koljonen, P Paju, T-A Wilska, 144–175. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 24. Helsinki.
- Wilska T-A, Virtanen T (2002) Tyylittelyä ja tiukkaa taloutta. Teoksessa Nuorisopolitiikka Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle. Toim. H Silvennoinen, 86–104. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 29. Helsinki.
- Vitt L A, Anderson C, Kent J, Lyter D M, Siegenthaler J K, Ward J (2000) Personal Finance and the Rush to Competence: Financial Literacy Education in the U.S. ISFS. <http://www.isfs.org/documents-pdfs/rep-finliteracy.pdf>
- Vokounova D (2009) The Application of games in Pedagogical Process. Making a difference – Putting Consumer citizenship into action. CCN international conference 23rd–24th March 2009. Berlin.
- Zapera (2008) Market Research Study on Financial Literacy with 18–19 years old and their parents in Denmark, Finland, Northern Ireland, Norway, Republic of Ireland and Sweden. <http://www.danskebank.dk/PDF/Finansiel-forstaaelse/Financial-Literacy-with-18-19-year-olds-and-their-parents.pdf>
- Ylitalo M (2009) Nuorten kotitalouksien asema kulutuksessa. *Hyvinvointikatsaus* 20 (1) 5–10.

Ikä 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24

Opettajan
materiaali

Ikä	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	
Kuluttajaliitto																
Taloussaapinen																
Valtti																
Suomen Lukiolaisten Liitto																
Mun elämä, mun rahat																
Nuorisoasuntoliitto																
Asumisen ABC																
Nuorten akatemia (KUV, RAY)																
Lainat, vipit ja lifestyle																
Allianssi																
Allison - tietosivut nuorille																
Pörssisäätiö																
Mitä arvopapereista tulisi tietää																
FINE																
HUPSIS! - nuoren vakuuttajan nettietopaketti																
Funda Games																
Finanssikortit																
Sampo Pankki																
Talousosaaminen.fi																
Control your money																
OP-Pohjola																
Memo - Hallitse elämäsi helposti																
Nordea																
Aikuisuuden kynnyksellä																
Tapiola																
Nuoren elämä																
Turva																
turhatvakuutukset.fi																
Taloudellinen tiedotustoimisto (TAT)																
Yrityskylä opintokokonaisuus																
TAT, FK, OPH ym.																
Nuori yrittäjyys - opetusohjelma																

	Verkkomateriaali
	Verkossa oleva peli
	Oppikirja
	Opettajan materiaali
	Muu

	Kohderyhmä	Aineiston tyyppi	Taloudelliseen osaamiseen liittyvä sisältö tai teemat	Materiaalin tekijä(t) tai tuottaja Internetosoite
Forum 9 Yhteiskuntaoppi	Peruskoulun 9. luokka	Oppikirja	Mm. - jokapäiväinen talous, lainat, sijoittaminen, ekologinen arki, turvallinen arki - verotus, työelämä, talouden suhdanteet	Hämäläinen E, Kohi A, Numminen A-M, Poutiainen V, Vihervä V (2011) Forum 9. Yhteiskuntaoppi. 2.p. Otava. Helsinki.
Yhteiskunta NYT Yhteiskuntaoppi	Peruskoulun 9. luokka	Oppikirja	Mm. - opintotuki, vakuutukset, asuntokauppa - raha-asiat, suunnittelu, nuorten velkaongelmat - nettikauppa, lainan hakeminen - säästäminen, sijoittaminen, verotus, suhdanteet	Putus-Hilasvuori T, Ukkonen J, Ojakoski M (2008) Yhteiskunta nyt: 9. 5.p. WSOY. Helsinki.
Kaleidoskooppi 9 Yhteiskuntaoppi	Peruskoulun 9. luokka	Oppikirja	Mm. - oman talouden tasapaino, lainan hakeminen, sijoittaminen - inflaatio	Halavaara S, Lehtonen J-P, West P (2006) Kaleidoskooppi 9. Peruskoulun yhteiskuntaoppi. 1.p. Tammi. Helsinki.
Kansalaisena Suomessa ja Euroopassa	Ammattioppi- laitoksissa opiskelevat	Oppikirja	Mm. - säästäminen, sijoittaminen, talouden suunnittelu - luotot, maksuvaikeudet - verotus, työsopimus	Koskela M, Passoja S (2007) Kansalaisena Suomessa ja Euroopassa. WSOY Oppimateriaalit. Porvoo.
Suunta: yhteiskunta- ja työelämätiето	Ammattioppi- laitoksissa opiskelevat	Oppikirja	Mm. - työsopimus, verotus - talouden suunnittelu	Tulki H, Vakkuri M (2007) Suunta: Yhteiskunta- ja työelämätiето. 1.p. Otava. Helsinki.
Agenda Lukion taloustiето	Lukio	Oppikirja	Mm. - säästäminen, sijoittaminen (rahastot, osakkeet, vakuutus- säästäminen) - inflaatio	Tiainen M, Tiainen S, Uotila L, Waronen E (2010) Agenda. lukion taloustiето. 4.p. Tammi. Helsinki.
Forum 2 Lukion taloustiето	Lukio	Oppikirja	Mm. - korot, lainojen kilpailuttaminen - sijoittamisen periaatteet, osakkeet, rahastot	Kohi A, Liuskari M, Päivärinta K, Vihervä V (2010) Forum 2. Uusi taloustiето. Otava. Helsinki.
Uudistettu lukiolaisen taloustiето	Lukio	Oppikirja	Mm. - talouden suunnittelu - pankit, säästäminen, lainat	Korhonen J, Sokala H, Ukkonen J (2008) Lukiolaisen taloustiето. 3. uud. p. WSOY Oppimateriaalit. Helsinki.
Enemmän eurosta	Yläkoulu, lukio, ammattiopisto	Verkko- opintopaketti	Mm. - tietopaketti taloudesta (hintavakausopas, Suomen Pankin tehtävät jne. - lainan ottamista, mm. asuntolainaa ja säästämistä koskevia tehtäviä ja laskureita	www.euro.fi
Budjettimestari	Toisen asteen opiskelijat	Verkkopeli	Mm. - idea oppia hallitsemaan taloudenpitoon liittyvät tulot ja menot - tuet ja etuudet, vakuutukset, arjen kulutus	Opetushallitus www03.edu.fi/oppimateriaalit/budjettimestari/

	Kohderyhmä	Aineiston tyyppi	Taloudelliseen osaamiseen liittyvä sisältö tai teemat	Materiaalin tekijä(t) tai tuottaja Internetosoite
Finanzity – valloita finassikaupunki	Peruskoulun 9. luokka Lukio Ammattiopisto	Verkkopeli	Tavoitteena lisätä pelaajan tietämystä mm. oman talouden hallinnasta ja muista talouteen liittyvistä asioista. Opittavat asiat on upotettu osaksi juonta. - mm. luottotyytit, lainojen lyhennystavat	Suomen Pankki http://www.euro.fi/finanzity/
Mun elämä, mun rahat	Lukio	Internetissä oleva opas	Mm. - työsopimus, verotus, opiskelijoiden tuet - asuminen, vuokra- ym. sopimukset - lainan hakeminen, vakuutukset - elämisen kulut, maksuviivästysten seuraamukset	Suomen Lukiolaisten Liitto http://www.kuluttajaliitto.fi/files/1066/SLL_MunRahat_esite_web.pdf
Valtti – tietosuora nuoren talouteen	Itsenäistyvät nuoret	Verkkomateriaali	Mm. - maksutavat, luotot, maksuviivästysten seuraamukset, sijoittaminen - nuoren tuet, työsopimus, muutto asuntoon - vakuutukset, nettikauppa, arjen säästökeinot	Kuluttajaliitto www.kuluttajaliitto.fi/valtti
Kalliit kulissit	15–29-vuotiaat	Verkkomateriaali	Mm. - maksuvälineet, luotot ja takaukset, maksuviivästysten seuraamukset - arjen säästökeinot, neuvoja antavat tahot	Taloudenhallinnan neuvottelukunta www.kalliitkulissit.fi
HUPSIS! Nuoren vakuuttajan netti-tietopaketti	Nuoret	Internetissä oleva opas	Mm. - pakolliset ja vapaaehtoiset vakuutukset - esimerkkejä, mitä vakuutukset korvaavat/eivät korvaa	Vakuutus- ja rahoitusneuvonta (FINE) http://www.fine.fi/userfiles/file/Hupsis09.pdf
Memo – Hallitse elämäsi helposti	18 vuotta täyttäneet nuoret	Verkkomateriaali	Mm. - nuoren pankkipalvelut, asunto, opintolaina, nuoren vakuutukset, matkustelu, auton hankinta, autolaina	Osuuspankki https://www.op.fi/op/henkiloasiakkaat/memo---hallitse-elamaasi-helposti?id=43000&srcpl=3
Nuoren elämä	18 vuotta täyttäneet nuoret	Verkkomateriaali	Mm. - pankkipalvelut, opintolaina, muutto omaan kotiin ja vakuutukset, autolaina, vakuutukset matkalle - säästäminen	Tapiola http://www.tapiola.fi/www/Yksityisasiakkaat/Asiakkaana+Tapiolassa/Elamantilanteet/nuoren_elama/
Finanssikortit	Lukio Ammattikoulu	Pelikortit	Tavoitteena osakesijoittamista koskevan tiedon syventäminen - pelissä opitaan yrityksiä kuvaavia tunnuslukuja (mm. velkaantumisaste, tase, oman pääoman tuotto)	Funda Games

KULUTTAJATUTKIMUSKESKUKSEN JULKAISUJA -SARJA 2009–2011

2011

3/2011 Peura-Kapanen L, Lehtinen A-R
Nuorten taloudellinen osaaminen – määrittelyä, toimijoita, materiaaleja

2/2011 Kytö H, Väliniemi-Laurson J, Tuorila H
Hyvillä palveluilla laadukkaaseen lähiöasumiseen

1/2011 Peltoniemi A, Varjonen J
Ravintoloiden ruokapalveluiden alv-alennus ja hintakehitys vuonna 2010

2010

4/2010 Lehtinen A-R, Varjonen J, Raijas A, Aalto K, Pakoma R
Mitä eläminen maksaa? Kohtuullisen minimin viitebudjetit

3/2010 Peura-Kapanen L, Raijas A, Lehtinen A-R
Velkatunneli – Takuu-Säätiön asiakkaiden selviytymiskokemuksia

2/2010 Varjonen J, Aalto K
Kotitalouksien palkaton tuotanto ja ostopalvelujen käyttö

1/2010 Peltoniemi A, Varjonen J
Elintarvikkeiden alv-alennus ja hintakehitys – Hintaseurannan tulokset ja katsaus kuluttajahintaa määrittäviin tekijöihin

2009

5/2009 Koistinen K, Peura-Kapanen L
”Kassajono se on se kaikista turvattomin paikka” – Kuluttajien näkemyksiä asioiden turvallisuudesta päivittäistavara-kaupoissa ja kauppakeskuksissa

4/2009 Tuorila H
”Löydettiin sopiva asunto” – Pääkaupunkiseudun muuttajien kokemukset uudesta asuinympäristöstä

3/2009 Kytö H, Väliniemi J
Pääkaupunkiseudun muuttovirrat muutoksessa

2/2009 Tuorila H
Kerrostalokylän asumispalvelujen kehittäminen – Esitutkimus

1/2009 Väliniemi J, Rask M, Timonen P, Uotinen S
Asumisen kehittämiskatsaus – kuluttajat ja asumisalan toimijat pääkaupunkiseudun uusia asumiskonsepteja arvioimassa

Nuorten taloudellinen osaaminen – määrittelyä, toimijoita, materiaaleja
Liisa Peura-Kapanen • Anna-Riitta Lehtinen

KULUTTAJATUTKIMUSKESKUS

Kaikukatu 3, 00530 Helsinki
PL 5, 00531 Helsinki
Puh. 010 605 9000
Faksi (09) 876 4374
www.kuluttajatutkimuskeskus.fi